

Rikosseuraamusviraston julkaisu 2/2004

KOHTI KOGNITIIVISTA YHTEISÖHOITOA? HELSINGIN VANKILAN PÄIHTEETTÖMÄN OSASTON ARVIOINTI- JA KEHITTÄMIS- TUTKIMUS

Jouni Tourunen ja Jussi Perälä

Julkaisusarjan kannen suunnittelu: Marko von Konow
Kannen kuvat: Pekka Vimpari ja Ulla Vesander
Kuvankäsittely ja julkaisun taitto: Tiina Hestad

ISSN 1458-4131

ISSBN 951-53-2601-X

Verkkojulkaisun ISBN 951-53-2602-8

Vammalan KirjapainoOy, Vammala 2004

Kuvailulehti

Julkaisija:

Rikosseuraamusvirasto

Julkaisun nimi:

Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa?
Helsingin vankilan päihteettömän osaston
arviointi- ja kehittämistutkimus

Tekijät:

Jouni Tourunen ja Jussi Perälä

Tiivistelmä

Tutkimus on Rikosseuraamusviraston Järvenpään sosiaalisairaalan tutkimusyksiköltä tilaama tutkimus, jossa arvioidaan Helsingin vankilan päihteettömän osaston toimintaa ja hoitoohjelmaa niiden kehittämistyön pohjaksi. Arvioinnin kohteina ovat erityisesti osaston resurssointi, teoreettisten viitekehysten hyödyntäminen osaston hoito-ohjelmassa, vankien valinta osastolle, moniammatillisuuden hyödyntäminen osaston työryhmän toiminnassa sekä osaston vaikuttavuus. Arviointi perustuu osaston työryhmän itsearviointiprosessiin (mm. SWOT -analyysi ja ITE -arviointi), osaston vankien teemahaastatteluihin, osallistuvaan havainnointiin sekä osastoa koskeviin tilastoihin ja dokumentteihin.

Osaston työryhmä ja vangit arvioivat tutkimuksessa omaa ja osaston toimintaa avoimesti, monipuolisesti ja realistisesti. Tutkimus osoittaa selvästi päihdekuntoutuksen vaativuuden ja ”haavoittuvuusherkkyyden” vankilan toimintaympäristössä. Työntekijöiden on vaikea keskittyä muiden töiden ohella yhden osaston toiminnan kehittämiseen ja vankien on vaikea irrottautua vankila- ja vankikulttuurin siteistä. Päihteettömällä osastolla on vankilassa kuitenkin vakiintunut asema ja rakenne. Osastolle hakeutuu myös riittävästi päihdeongelmaisia vankeja. Osaston työryhmän jäsenillä on monipuolista koulutusta, kokemusta ja ammatillista osaamista. Sen sijaan päihdekuntoutuksen näkökulmasta osaston luonne ja hoito-ohjelman sisältö eivät vielä ole selkeästi rakentuneet (”profiloituneet”) eikä osaston resurssointi täytä kaikilta osin päihdepalvelujen laatusuosituksia.

Ulkoiset puitteet ja ammatilliset taidot osaston kehittämiseen kognitiivisen yhteisöhoidon suuntaan ovat olemassa, mutta edellytykset niiden tehokkaaseen hyödyntämiseen ovat olleet rajalliset. Kehittämistyö vaatii mm. työryhmän yhteisen työnohjauksen ja koulutuksen käynnistämistä sekä osaston resurssien vahvistamista, jotta työryhmällä on mahdollisuus (aikaa) yhteisen tavoitteen määrittämiseen, oman työn systemaattiseen seurantaan ja arviointiin, moniammatillisen mutta yhdenmukaisen työotteen rakentamiseen sekä haluttujen teoreettisten viitekehysten (kognitiivisuus ja yhteisöhoito) selkeämpään soveltamiseen osaston toiminnassa. Tämä edellyttää työryhmältä sitoutumista pitkäjänteiseen työskentelyyn sekä vankilalta ja rikosseuraamusvirastolta sitoutumista riittävien toimintaedellytysten turvaamiseen.

Avainsanat

Sarjan nimi:

Rikosseuraamusviraston julkaisuja

ISBN:

951-53-2601-X

ISSN:

1458-4131

Kokonaissivumäärä:

104

Kieli:

Suomi

Kustantaja:

Rikosseuraamusvirasto

Jakaja:

Rikosseuraamusvirasto

Presentationsblad

Utgivare:

Brottspåföljdsverket

Författare:

Jouni Tourunen och Jussi Perälä

Publikation:

På vägen mot kognitiv behandling i kollektiv? En undersökning för utvärdering och utveckling av den rusmedelsfria avdelningen i Helsingfors fängelse

Sammanfattning

Denna undersökning är en utredning som Brottspåföljdsverket beställt hos forskningsenheten vid Järvenpää socialsjukhus. Undersökningen utreder verksamheten och vårdprogrammet på den rusmedelsfria avdelningen i Helsingfors fängelse och skall tjänstgöra som grund för det vidare utvecklingsarbetet. Utredningen fokuserar särskilt på resursallokeringen på avdelningen, på hur de teoretiska referensramarna tillämpas på vårdprogrammet på avdelningen, på hur fångarna väljs ut till avdelningen, på hur tvärprofessionella kunskaper utnyttjas i arbetsgruppens arbete på avdelningen och på hur effekten av avdelningens arbete skall höjas. Utvärderingen grundar sig på arbetsgruppens egen värdering av det egna arbetet (bl.a. den s.k. SWOT-analysen och ITE-utredningen), tematiska intervjuer med de intagna på avdelningen, deltagande observation samt statistik och dokument från avdelningen.

Arbetsgruppen på avdelningen och de intagna bedömer den egna och avdelningens verksamhet öppet, mångsidigt och realistiskt i undersökningen. Utredningen visar klart hur krävande och sårbar missbrukarrehabiliteringen är i den verksamhetsmiljö som ett fängelse erbjuder. Det är svårt för de anställda att vid sidan av sina andra arbeten koncentrera sig på att utveckla ett särskilt verksamhetsfält på avdelningen, och det är svårt för de intagna att lösgöra sig från fängelse- och fångkulturens band. Men den drogria avdelningen har en etablerad ställning och struktur i fängelset. En tillräcklig mängd av fångar med missbruksproblem uppsöker avdelningen. Medlemmarna i arbetsgruppen på avdelningen har en mångsidig utbildning, erfarenhet och professionellt kunnande. Med hänsyn till missbrukarrehabiliteringen har avdelningens natur och innehållet i vårdprogrammet emellertid inte ännu tydligt byggts upp ("profilerat sig"), och resursallokeringen på avdelningen överensstämmer inte i alla avseenden med de rekommendationer som gäller kvaliteten på tjänster till missbrukare.

De yttre ramarna och de professionella kunskaperna för en utveckling av avdelningen i riktning mot kognitiv behandling i kollektiv finns till, men villkoren för ett effektivt utnyttjande av ramarna och kunskaperna har varit begränsade. Utvecklingsarbetet kräver bl.a. att en gemensam handledning och utbildning startas och att allokeringen av resurser befästs så att arbetsgruppen skall ha möjlighet (tid) att definiera ett gemensamt mål, att systematiskt uppfölja och utvärdera det egna arbetet, att på ett tvärvetenskapligt men enhetligt sätt angripa problemen samt att tydligare tillämpa den önskade teoretiska referensramen (kognitiv inriktning och behandling i kollektiv) på avdelningens arbete. Detta kräver att arbetsgruppen förbinder sig att arbeta på lång sikt samt att anstalten och brottspåföljdsverket förbinder sig att garantera tillräckliga verksamhetsbetingelser.

Nyckelord:

missbrukarrehabilitering, fångvård, rusmedelsfri avdelning, missbruksproblem

Namnet på serien:

Brottspåföljdsverkets publikationer

ISBN:

951-53-2601-X

ISSN:

1458-4131

Totalt sidantal:

104

Språk:

Finska

Förlag:

Brottspåföljdsverket

Distribution:

Brottspåföljdsverket

Sisällysluettelo

Kuvailulehti	3
Presentationsblad	4
1. JOHDANTO	7
2. TUTKIMUSKOHDE	12
2.1. Helsingin vankila	12
2.2. Helsingin vankilan päihdestrategia ja päihdetyö	13
2.3. Päihteetön osasto ja sen ohjelma	15
3. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	17
3.1. Arviointikohteet	17
3.2. Tutkimuksen viitekehykset	21
3.3. Tutkimusmenetelmät ja tutkimusprosessi	22
3.4. Tutkimusprosessin vaiheet ja arviointia	25
4. "KINGIT KONGILLA". HAVAINTOJA HELSINGIN VANKILAN PÄIHTEETTÖMÄLTÄ OSASTOLTA	28
4.1. Vapaaehtoisesti vankilaan	29
4.2. Osaston tilat	30
4.3. Osaston vangit	33
4.4. Osaston viikko-ohjelman kuvausta	34
4.5. Vankien ja henkilökunnan näkemyksiä ohjelman lomassa	40
4.6. Tutkijan roolin arviointia	44
5. "KUINKA PITKÄLLE MUN PITÄS TÄÄLLÄ OIKEEN PARANTUA?" VANKIEN MIELIPITEITÄ PÄIHTEETTÖMÄSTÄ OSASTOSTA JA SEN OHJELMASTA	46
5.1. Osastolle hakeutuminen ja sen merkitys	46
5.2. Kritiikki	49
5.3. Toiveet ja parannusehdotukset	52
5.4. Vankilasuhteet	53
5.5. Yhteenveto: hoidon ja vankikulttuurin rajalla	56
6. "ONKO MEILLÄ OHJELMA?" OSASTON TYÖRYHMÄN ITSEARVIOINTIPROSESSI	58
6.1. Ennakkotehtävä	58
6.2. SWOT -analyysi	59
6.3. ITE- arviointi	62
6.4. Perustehtävää etsimässä	63
6.5. Osaston kehittämissuunnitelma	67
6.6. Yhteenveto ja pohdintaa	70

7.YHTEENVETO, JOHTOPÄÄTÖKSET JA	
SUOSITUKSET	72
7.1. Osaston resurssointi	72
7.2. Teoriapohjan hyödyntäminen	75
7.3. Vankien valinta osastolle	77
7.4. Moniammatillisuus	79
7.5. Osaston vaikuttavuus	82
7.6. Lopuksi	85
 Summary	 87
Lähteet	88
Liitteet	92

I. JOHDANTO

Rikosseuraamusviraston tutkimushanke

Tämän tutkimuksen lähtökohtana on Rikosseuraamusviraston keväällä 2002 julkistama tarjouskilpailu neljän vankilan pääasiassa kognitiiviseen teoriaan pohjautuvien päihdeohjelmien osallistuvaan toimintatutkimukseen perustuvasta kehittämisestä. Rikosseuraamusviraston tarjousohjeen (16.04.2002) mukaan tutkimusten tulisi myötävaikuttaa kyseisten ohjelmien kehittämiseen seitsemällä osa-alueella: 1) Ohjelman teoriapohja toteutusta ohjaavana tekijänä 2) Vankien valinta ohjelmiin 3) Moniammatillisen työskentelyn hyödyntäminen ohjelman prosessin ohjauksessa 4) Työntekijöiden kouluttautuminen ohjelman toteuttamiseen 5) Ohjelman vaikuttavuuden arviointi 6) Vankien hyötyminen ohjelmasta ja 7) Ohjelman tulosten seuranta.

Rikosseuraamusvirasto hyväksyi 05.08.2002 tekemällään päätöksellä (Dnro 13/432/2002) kaksi tarjousta: Helsingin vankilan päihdeettömän osaston kuntoutusohjelmaa (YTT Jouni Tourunen, Järvenpään sosiaalisairaalan tutkimusyksikkö) ja Mikkelin vankilan parityönä toteutettavaa vankien motivoivaa haastattelua (yht. yo Maria Rakkolainen, Kuopion yliopisto) koskevat tutkimussuunnitelmat. Hyväksymispäätökseen sisältyi samalla tutkimuslupa, jonka mukaan tutkimukseen osallistuville vangeille oli annettava sekä suullinen että kirjallinen selvitys tutkimuksesta. Lisäksi heiltä oli pyydettyä kirjallinen suostumus tutkimukseen osallistumisesta (tiedote ja suostumuskaavake liitteinä 1 ja 2).

Rikosseuraamusvirasto nimitti tutkimuksille seuranta- ja tukiryhmän, jonka jäseniksi kutsuttiin tutkimusjohtaja Kari Poikolainen Alkoholitutkimussäätiöstä, erikoistutkija Pekka Hakkarainen Stakesista, toimitusjohtaja Lasse Murto A-klinikkasäätiöstä, professori Anja Koski-Jännes Kuopion yliopistosta sekä erityisasiantuntija Marketta Jungner (puh.joht.), erikoissuunnittelija Kimmo Hypén ja erityisasiantuntija Maarit Suomela Rikosseuraamusvirastosta. Työryhmä on kokoontunut kolme kertaa (11.11.2002, 25.03.2003 ja 22.09.2003). Myöhemmin, keväällä 2003, Rikosseuraamusvirasto päätti aloittaa myös Laukaan vankilan päihdeohjelmaa koskevan tutkimuksen (YTM Johanna Ruokolainen, Kuopion yliopisto).

Vankeinhoidon päihdekuntoutuksen kehitysvaiheet

Rikosseuraamusviraston hanke on yksi osa jo varsin pitkää jatkumoa. Vankeinhoidossa on kymmenkunta vuotta kehitetty tavoitteellisesti sekä omaa toimintana että yhteistyössä ulkopuolisten järjestöjen kanssa erilaisia toiminta- ja kuntoutusohjelmia päihdeongelmallisille vangeille. Nykyaikaisen vankilan ei katsota voivan olla pelkästään rangaistuslaitos, vaan sen tulee pystyä tarjoamaan myös apua, tukea ja kuntoutusta sitä tarvitseville vangeille. Koska yhä suuremmalla osalla vangeista arvioidaan olevan vakavia päihdeongelmia, erilais-

ten päihdeohjelmien kehittämisestä on tullut yhä keskeisempi vankeinhoidon osa-alue. Erityisesti huumauserikoksista tuomittujen vankien osuus on kasvanut ja näistä rikoksista tuomitaan myös varsin pitkiä rangaistuksia. Yleisrooppalaisen kehityksen mukaisesti huumeiden käytöstä ja välityksestä on tullut yhä enemmän vankiloiden arkipäivään vaikuttava tekijä (Stöver 2001). Suomenkin vankiloissa tehtiin vuonna 2002 lähes 23.000 päihdetestiä, suoritettiin yhdessä muiden viranomaisten kanssa 48 erityistarkastusta ja takavarikoitiin n. 2000 g huumeita, pääasiassa kannabista ja amfetamiinia. Myös kurinpitörangaistuksia määrätään eniten (42 %) päihderikkomusten vuoksi. (Kriminaalihuolto- ja vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2002, 43, 45-46)

Vankeinhoidon päihdetyön kehityksessä on nähtävissä muutamia erityisiä "virstanpylväitä". Ensimmäinen oli Anja Koski-Jänneksen (1995) raportti vankien päihdeiden käytön vähentämismenetelmistä ja niiden tuloksellisuudesta. Tuossa raportissa hän myös esitti toimenpide-ehdotuksia, joiden suuntaisesti vankien päihdekuntoutusta alettiin kehittää. Toinen vaihe oli Raha-automaattiyhdistyksen rahoittama vankeinhoidon ja neljän päihdejärjestön yhteinen Vankien päihdehuolto- ja kuntoutusprojekti (VP -projekti) vuosina 1996-1999. Projektissa tuoteistettiin vankiloiden käyttöön useita erilaisia päihdekuntoutuksen menetelmiä (Mutalahti 1999).

Kolmas merkittävä "etappi" oli Vankeinhoidon päihdestrategian ensimmäinen osa (1999), jossa kirjattiin vankeinhoidon päihdetyön perustelut, tavoitteet ja toimintalinjat. Päihdestrategian päätavoitteet ovat päihdeiden käytöstä aiheutuvien haittojen vähentäminen, päihdeiden tarjonnan ja päihderikollisuuden vähentäminen kontrollitoimenpiteitä tehostamalla sekä päihdeiden kysynnän vähentäminen päihdekuntoutuspalveluja kehittämällä. Strategiaa on toteutettu alueellisin suunnitelmin ja laitosten välistä työnjakoa selventämällä. Päihdestrategiaa on täydennetty toisella osalla, päihdevalvonnan käsikirjalla (2001; www.rikosseuraamus.fi/8727.htm). Päihdestrategian kolmanteen osaan, päihdeinfoon (2001), on puolestaan koottu tiedot kaikista vankeinhoidossa toteutettavista päihdekuntoutusmuodoista (www.vankeinhoito.fi/paihdeinfo.htm).

Neljännessä vaiheessa aivan viime vuosina on siirrytty toimintaohjelmien määrällisestä kehittämisestä niiden sisältöjen kehittämiseen. Tavoitteena on ottaa käyttöön pääasiassa brittiläisen ja kanadalaisen mallin mukainen hyväksymismenettely. Sen tarkoituksena on varmistaa, että vangeille suunnitellut toimintaohjelmat ovat sisällöltään laadukkaita ja toimivat toivotulla tavalla. Rikosseuraamusvirasto on nimennyt työryhmän, jonka tehtävänä on laatia kriteerit, jotka toimintaohjelman on täytettävä ennen sen hyväksymistä ja käyttöönottoa. Tavoitteena on, että jokaisesta ohjelmasta laaditaan käsikirja ja ohjeistus, joiden perusteella ohjelma olisi käyttöönotettavissa muissakin vankiloissa. (Järvinen, Kuivajärvi & Suomela 2001)

Rikosseuraamusvirasto on hahmotellut päihdekuntoutuksen neljäksi "peruslinjaksi" 1) kognitiiviseen teoriaan pohjautuvat ohjelmat 2) terapeuttiseen yhteisöhoitoon perustuvat Kisko-osastot 3) Vaasan vankilan kristillinen osasto sekä 4) muut ohjelmat, joihin kuuluvat mm. monissa vankiloissa toteutettavat erilaiset verkosto- ja yhteistyöprojektit. (Kriminaalihuolto- ja vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2002, 58; Jungner 2003). Rikosseuraamusviraston käynnistämä kolmen vankilan päihdeohjelmien arviointi- ja kehittämishanke on tarkoitettu tukemaan "kognitiivisen linjan" ohjelmien sisällöllistä kehittämistä. Tutkimusten tehtävänä on auttaa kyseisistä ohjelmista vastaavia työryhmiä toiminnan arvioinnissa ja ohjelmien "tuotteistamisessa" hyväksymismenettelyn periaatteiden suuntaisesti.

Vajaassa kymmenessä vuodessa vankeinhoidon päihdepalveluissa on tapahtunut merkittävä määrällinen muutos. Vankiloissa on käynnistetty erilaisia informoivia ja motivoivia menetelmiä, perustettu monia uusia päihdekurseja sekä päihteettömiä tai kuntouttavia osastoja. Myös henkilökunnan päihdekoulutus on merkittävästi lisääntynyt. Kaikki avolaitokset ovat nykyisin ns. päihteettömiä laitoksia, joihin pääsyn ehtona on sitoutuminen päihteettömyyteen ja sen jatkuvaan valvontaan. Kehitystä ovat tukeneet päihdetorjuntaan tulo- ja menoarviossa saatu lisärahoitus ja valtioneuvoston erillispäätös päihdekuntoutuksen lisärahoituksesta, joiden avulla voitiin mm. lisätä päihdetyön vakansseja vuonna 2002.

Vuonna 1993 päihdekuntoutukseen osallistui tilastojen mukaan kaiken kaikkiaan 181 vankia, vuonna 1999 725 vankia ja vuonna 2002 jo 2749 vankia. Päihdekuntoutukseen osallistuneet vangit muodostivat vuonna 2002 69 % kaikista ns. tavoitteellisiin toimintaohjelmiin osallistuneista vangeista. Vuonna 2002 päihdekuntoutusohjelmia oli käytössä 24 eri vankilassa, 21 ohjelmasta on tehty myös käsikirja ja erityinen päihteetön osasto löytyy lähes jokaisesta suljetusta vankilasta (Kriminaalihuolto- ja vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2002, 58). Vaikka päihdekuntoutukseen osallistumisen määritelmä on varsin laaja ja väljä, kevyimmillään informointia päihdeistä ja päihdetyön muodoista vankilassa, tilastot osoittavat kuitenkin selvästi, että yhä useampi vanki osallistuu vankeus- tuomionsa aikana ainakin jollakin tavalla päihdetyön toimintoihin.

Päihdekuntoutus ja vankiluvun kasvu

Vankeinhoidon päihdetyön kehitystä on kuvattu joskus "menestystarinaksi". Tarinan jatkumisen suurimmaksi uhkaksi on muodostumassa vankiluvun kääntyminen pitkän laskuvaiheen jälkeen voimakkaaseen kasvuun 2000-luvulle tultaessa. Vuonna 2002 keskivankiluku oli 3433, lähes 300 vankia enemmän kuin edellisvuonna ja lähes 700 vankia enemmän kuin vuonna 1999. Vankien määrän kasvuun ovat vaikuttaneet mm. huumerekollisten ja ulkomaalaisvankien määrän lisääntyminen sekä oikeuskäytäntöjen ankaroituminen. Ehdottomien tuomioi- den osuus on lisääntynyt ja yhdyskuntapalveluiden määrä vähentynyt. Päärikoksen

mukaan tarkasteltuna suurin vankiryhmä vankiloissa ovat väkivaltarikoksista tuomitut, joita on kolmannes vangeista (34 %). Lähes yhtä suuren osan muodostavat erilaisista omaisuusrikoksista tuomitut vangit (30 %). Huumerikoksista tuomittujen määrän kasvu on jatkunut. Vuonna 2002 huumausainerikoksista tuomittujen vankien osuus oli 18 %. (Kriminaalihuolto- ja vankeinhoitolaitoksen vuosikertomus 2002, 39-41; www.rikosseuraamus.fi/17006.htm)

Suomen vankiluku on kansainvälisesti verrattuna edelleen alhainen. Nopea muutos on kuitenkin aiheuttanut vankiloiden sisällä jo joitakin vaikeuksia mm. vankien sijoittelussa sekä alhaisempien vankimäärien aikana suunniteltujen ja aloitettujen toimintojen ylläpidossa. Suurin osa vangeista kärsii ainakin jossakin määrin päihdeongelmista ja monet myös mielenterveyden ongelmista. Vangit ovat myös fyysiseltä terveydentilaltaan keskimääräistä huonompikuntoisia ja usein sosiaalisesti syrjäytyneitä. Vankiloiden terveydenhuolto ja päihdekuntoutus ovat monien haasteiden edessä. Vankien terveydenhuollon selvitystyöryhmän (2003) mukaan vankien suurimpia sairausryhmiä ovat huumausaineiden haitallinen käyttö tai huumeriippuvuus (46 %), alkoholiriippuvuus (39 %), psykiatrinen häiriö tai sairaus (39 %) sekä pääasiassa suonensisäisten huumeiden käytön aiheuttamat virussairaudet (28 %). Työryhmä on vakavasti huolissaan vankien terveydenhuollon kriisiytymisestä resurssi- ja rahoitusvaikeuksien puristuksessa, varsinkin kun erilaiset syrjäytymiseen kiinnittyvät terveysongelmat ovat yhä enemmän siirtyneet vankeinhoiton kannettaviksi.

Keinoja vankien määrän vähentämiseksi ja vankiloiden ”yliasituksen” purkamiseksi onkin ryhdytty etsimään. Toimenpide-ehdotuksia on tehty sekä sakkovankien että tutkintavankien määrän vähentämiseksi (www.om.fi/19616.htm; www.om.fi/21893.htm). Jo aiemmin on tehty ehdotus ns. sopimushoidosta, vankien sijoittamisesta suorittamaan rangaistustaan tietyn ehdoin vankilan sijasta päihdehuollon piiriin (Laki sopimushoidon kokeilemisesta, 2002; www.om.fi/13611.htm; Sopimushoidon kokeileminen, 2003; www.om.fi/20048.htm). Ellei vankiluvun kasvua saada pysäyttämään, on mahdollista, että kuntouttavien tavoitteiden ja vankilan ”perustehtävien” väliset jännitteet virittyvät uudelleen esiin. Jos tilaa ja resursseja ei riitä kaikkeen, paine erilaisista ”ylimääräisistä” toiminnoista tinkimiseen sekä vankien sijoittamisen ja vankeusrangaistusten suorittamisen turvaamiseen keskittymiseen voi oleellisesti kasvaa.

Oman epävarmuutensa päihdetyön toimintaympäristöön aiheuttavat myös koko vankeinhoitoa koskevat laajat uudistamishankkeet, joiden vaikutuksista vankiloiden käytännön toimintaan ei vielä tässä vaiheessa ole täyttä varmuutta. Vankeinhoiton rakenteiden ja toimintatapojen uudistushankkeen (Rake) tehtävänä on laatia yksityiskohtainen suunnitelma vankeinhoiton organisaation ja laitosten toiminnan uudistamisesta (www.om.fi/19582.htm; www.om.fi/23161.htm). Vireillä on myös talous- ja henkilöstöhallinnon ja muiden tukipalvelujen uudistaminen samoin kuin pitkään valmisteltu vankeuslakiuudistus (www.om.fi/

13844htm; www.om.fi/11023.htm). Nämä yleiset taustatekijät tulivat selvästi esille myös tämän tutkimuksen kohteena olevassa vankilassa. Ne muodostivat laajemman “epävarmuuden taustakehikon” vankilan johdon ja päihteettömän osaston työryhmän arvioille osaston tulevaisuudesta ja kehittämismahdollisuuksista.

2. TUTKIMUSKOHDE

2.1. Helsingin vankila

Helsingin keskusvankila, "Sörkka", on aloittanut toimintansa jo vuonna 1881. Vuoden 2001 alusta alkaen vankilan virallinen nimi on ollut Helsingin vankila. Sijoitusmääräysten mukaan Helsingin vankilaan sijoitetaan ilman eri päätöstä yli 20-vuotiaat, vähintään toista kertaa vankeusrangaistusta suorittamaan tulevat miehet, joiden kotipaikka on Helsinki, Espoo, Vantaa tai Kauniainen, ja joiden tuomion pituus on 1-2 vuotta. Yli 2 vuoden vankeusrangaistukseen tuomituista vankilan sijoittajajyksikkö tekee erillisen sijoituspäätöksen. Tällöin vanki voidaan sijoittaa myös muuhun Etelä-Suomen vankeinhoitoalueen vankilaan. Koko valtakunnan alueelta Helsingin vankilaan on sijoitettu vankeja, jotka eivät ole menestyneet alkuperäisissä sijoituslaitoksissaan. Rikosseuraamusviraston päätöksellä Helsingin vankilaan on voitu sijoittaa myös hovioikeuden päätöstä odottavia tutkintavankeja Helsingin tutkintavankilan, sittemmin Vantaan vankilan, vankimäärän tasaamiseksi. Tutkintavankien määrä on vaihdellut vuosittain 30-40 välillä. (Helsingin vankilan vuosikertomukset 2001 ja 2002)

Henkilökuntaa Helsingin vankilassa oli vuoden 2002 lopussa 212. Suurin osa henkilöstöstä on vartiointin ja järjestyksenpidon henkilökuntaa (61 %). Koulutuksen, kuntoutuksen, sosiaalityön ja terveydenhuollon työntekijöiden (25) yhteinen osuus on 13 % koko henkilökunnasta (taulukko 1).

(Helsingin vankilan vuosikertomus 2002, 6)

Taulukko 1: Helsingin vankilan henkilökuntarakenne 31.12.2002:

Sektorit	%
Vartiointi ja järjestyksenpito	61
Hallinto	15
Työ, ja rakennustoiminta, kiinteistöhuolto, vankilateollisuus	11
Koulutus, kuntotus, sosiaalityö	9
Terveydenhuolto	4
	100

Helsingin vankilan vankimäärä on viime vuosina selvästi kasvanut yleisen kehityksen mukaisesti. Vuoden 2002 lopussa vankilassa oli kirjoilla 302 vankia, joista ulkomaalaisia vankeja oli noin viidesosa eli 56. Vuoden aikana vankilan kirjoille otettiin kaiken kaikkiaan 458 vankia. Keskivankiluku oli 281 (v. 2001 253, v. 2000 223). Kun vankilassa on virallisesti 250 vankipaikkaa, nousi vankilan käyttöaste 112 prosenttiin. Yliasutuksen vuoksi yhä useampi vanki on joutunut jakamaan sellin toisen vangin kanssa ja odottamaan myös aikaisempaa kauemmin sijoittumistaan aktiivitoimintoihin. Aktiivitoimintoihin voitiin sijoittaa keskimäärin 174 vankia/työpäivä (62 % vangeista). Vankien yleisin päärikos on huumausainerikos, sillä joka kolmas vanki oli suorittamassa pääasiassa huumausainerikoksesta tuomittua rangaistusta. Helsingin vankilassa on siis selvästi enemmän huumorikoksista tuomittuja vankeja kuin vankiloissa keskimäärin (18 %). (Helsingin vankilan vuosikertomus 2002, 4-5)

2.2. Helsingin vankilan päihdestrategia ja päihdetyö

Helsingin vankilan päihdestrategia on päivätty 8.12.1999. Päihdestrategia määrittää suuntaviivat, joiden mukaan pyritään vaikuttamaan sekä päihteiden kysyntään että niiden tarjontaan vankilassa. Tarjontaa vähennetään mahdollisimman tarkkoilla ja tehokkailla tarkastus- ja turvallisuustoimilla. Kysyntää pienennetään erilaisilla päihdehoitomuodoilla. Päihdestrategian mukaan vangeille tulee tarjota mahdollisuus suorittaa rangaistus päihteittä. Vangilla on oltava mahdollisuus toipua ja kuntoutua päihteiden käytöstä turvallisesti ja rauhassa. Päihdehoitoa ympäristöä pidetään yllä toisaalta kontrollin, toisaalta erilaisten tukitoimien avulla. Tavoitteena on, että vankilan henkilökunta on joka tasolla sitoutunut sekä päihdetyöhön että huolelliseen turvallisuus- ja tarkastustoimintaan. Koko henkilökunnalla tulee olla valmiudet puuttua vankien päihteiden käyttöön ja kertoa heille päihdetyön vaihtoehtoista. Osalla henkilökuntaa tulee olla riittävä päihdetyön koulutus ja erityisosaaminen.

Tavoitteena on, että päihdeongelma kartoitetaan vankilan tulo-osastolla tulo-tarkastuksen aikana ja että päihdekuntoutus sijoitetaan osaksi vangin rangaistusajan suunnitelmaa. Päihdekuntoutuksesta tulisi muodostua jäsentynyt kokonaisuus, "hoitopolku", joka koostuu vieroituksesta, hoitoonohjauksesta, kuntoutuksesta, tuesta ja jatkohoidosta. Päihdestrategia korostaa yhteistyötä sekä vankilan sisällä eri toimintasektoreiden ja ammattiryhmien kesken että vankilan ulkopuolisten toimijoiden kanssa. Myös riittävän koulutuksen, työnohjauksen ja konsultoinnin turvaamiseen kiinnitetään huomiota.

Päihdekuntoutusta toteutetaan pääasiassa kolmella osastolla: päihteettömällä osastolla, päihteettömällä tukiosastolla ja kuntoutusosastolla. Näiden lisäksi erityisesti tulo-osasto ja poliklinikka osallistuvat monin tavoin päihdetyöhön. Vuosikertomuksen (2002) mukaan erilaisia informatiivisia tai motivoivia kes-

kusteluja on käyty vuosittain 260-280 vangin kanssa. Kaikki kolme päihdetyön osastoa ovat ns. sopimusosastoja, joilla on sitouduttava kirjallisesti päihdeettömyyteen ja sen testaamiseen.

Päihdeetön osasto (7 paikkaa) on tarkoitettu päihdeettömän elämäntavan opeteluun ja osastolla on oma viikko-ohjelmaan perustuva kuntoutusohjelma. *Päihdeetön tukiosasto (7 paikkaa)* tarjoaa pääasiassa mahdollisuuden päihdeettömään ympäristöön. Osastolla käydään työssä neljänä päivänä viikossa ja viides päivä on varattu päihderyhmään ja muuhun toimintaan. Rikosseuraamusviraston asettaman tulostavoitteen mukaan päihdeettömällä ja päihdeettömällä tukiosastolla tulisi olla vuosittain yhteensä 40 vankia. Päihdeettömällä ja päihdeettömällä tukiosastolla on kahtena viime vuonna ollut yhteensä hieman yli 40 vankia vuodessa. *Kuntoutusosasto (12 paikkaa)* on tarkoitettu kokopäivätyöhön tai -opiskeluun kykenemättömille vangeille. Osastolla käydään puoli päivää työssä ja toinen puoli päivää on varattu erilaisille arkielämän taitoja vahvistaville ryhmille.

Nämä kolme osastoa ovat vakiintuneet osaksi vankilan toimintaa ja rakennetta. Niille on pääsääntöisesti hakeutunut myös riittävästi vankeja. Päihdestrategian mukaan osastojen toimintaa kehittää päihdeohjaajan johdolla moniammatillinen työryhmä, joka koostuu näiden osastojen viikko-ohjelmien toteutukseen osallistuvista työntekijöistä.

Kun päihdestrategiaa arvioidaan reilut kolme vuotta sen laadinnan jälkeen, positiivista on mm. se, että päihdetyön pääperiaatteet ja osastojen toiminta ovat vakiintuneet, päihdetyöhön osallistuneiden vankien määrä on kasvanut ja päihdetyöhön on saatu yksi uusi päihdeohjaajan virka. Sen sijaan päihdestrategian mukaisesti perustettu vieroitushoito-osasto toimi vain lyhyen aikaa eikä sitä ole saatu uudelleen käyntiin vakinaisen lääkärin puuttuessa ja osin myös kasvaneen vankimäärän sijoittamiseen liittyvien ongelmien vuoksi. Katkaisu- ja vieroitushoitoa varten vanki joudutaan lähettämään vankisairaalaan tai toteuttamaan se edelleen "sellihoidona" tai kuten päihdestrategiassa asia ilmaistaan "vangin omien voimien varassa". Myöskään koko henkilökunnan ja erityisesti päihdetyöhön osallistuvien työntekijöiden koulutussuunnitelmat tai työohjaus- ja konsultaatiojärjestelyt eivät ole toteutuneet suunnitellulla tavalla. Myös päihdestrategian määrittämän "päihdetyöryhmän" kokoonpano ja tehtävät tuntuvat koko vankilan tasolla epäselviltä. Päihdeosastojen ja niiden ohjelmien sisällöllistä kehittämistä ei myöskään ole tehty kovin aktiivisesti.

Päihdetyötä on viime vuosina leimannut jonkinlainen "ylläpitostrategia", nykyisten toimintojen jatkumisen turvaaminen. Vankilan johdon (13.3.2003) mukaan vankilassa olisi periaatteessa mahdollista tehdä nykyistä enemmänkin päihdetyötä, mutta niukkojen resurssien ja kasvaneen vankimäärän vuoksi se ei käytännössä ole mahdollista. Myös koko vankeinhoitoa koskeviin rakenne- ja rahoitusjärjestelyihin liittyvät monet epävarmuustekijät aiheuttavat varovaisuutta kaik-

kien uusien toimintojen suunnittelun suhteen. Vantaan uuden vankilan valmistuttua Helsingin vankilan psykiatrinen osasto sekä psykiatrin ja psykiatristen sairaanhoitajien virat siirtyivät uuteen vankilaan. Vaikka nämä muutokset eivät suoranaisesti ole vaikuttaneet päihdetyön osastoihin, ne ovat kuitenkin selvästi heikentäneet terveydenhuollon ja psykiatrisen konsultaation palveluja ja sitä kautta välillisesti myös päihdetyön resursseja.

2.3. Päihdeetön osasto ja sen ohjelma

Helsingin vankilan päihdeetön osasto on perustettu vuonna 1994 kymmenen hengen työryhmän johdolla. Oppia haettiin mm. Ruotsista Österåkerin vankilasta. Osaston tarkoituksena on antaa mahdollisuus opetella päihdeetöntä elämäntapaa henkilökunnan tuen ja kontrollin sekä toisten vankien kannustuksen avulla. Osaston ohjelmana toimi välillä kuusi kuukautta kestänyt kurssi, mutta nykyisin on palattu alkuperäiseen toistuvan viikko-ohjelman malliin (liite 3). Alkuvuosina ohjelmassa korostettiin yhteisöllisyyttä, toiminnallisuutta ja arkielämän taitojen opettelua. Päihdehoidollista sisältöä on lisätty ohjelmaan vuosien myötä. Viikko-ohjelma koostuu nykyisin mm. keskustelu-, informatiivisista ja toiminnallisista ryhmistä, tukihenkilökeskusteluista sekä yhteisökokouksesta. Osasto on joskus suljettu kesän ajaksi ja joskus myös "ajettu alas" tilapäisesti päihdeiden käytön vuoksi.

Osaston toiminnasta vastaa työryhmä, johon kuuluu kaiken kaikkiaan kahdeksan osaston toimintaan osallistuvaa työntekijää: kaksi päihdeohjaajaa, psykologi, sosiaalityöntekijä, sairaanhoitaja, työtoiminnan ohjaaja ja osaston kaksi vartijaa. Työryhmä kokoontuu kerran viikossa keskustelemaan ja päättämään osastoa koskevista asioista. Työryhmä myös haastattelee osastolle hakevat vangit, valitsee itsenäisesti osastolle otettavat vangit ja tekee päätökset osastolta poistettavista vangeista. Kaikilla työryhmän jäsenillä on työtehtäviä myös osaston ulkopuolella, koko vankilan työssä. Osaston kaksi vartijaa ovat periaatteessa sijoitettu vain päihdeettömälle osastolle, mutta hekin joutuvat tekemään tarvittaessa töitä myös muilla osastoilla tai muissa tehtävissä.

Päihdeettömän osaston esitteen (Ovaskainen & Keckman 2000) mukaan osaston ohjelma pohjautuu yhteisöllisyyteen, kognitiivisiin menetelmiin perustuviin tehtäväkeskeisiin ryhmiin sekä ratkaisukeskeiseen ajattelutapaan. Käytännössä kuitenkin ratkaisukeskeiset ongelmanratkaisuryhmät, "aivojummat", ovat jääneet ohjelmasta pois. Yhteisöllisyys tarkoittaa kaikkien osallistumista ja vastuuta sekä ryhmistä että osaston muista päivittäisistä toiminnoista. Kunkin vangin elämäntilannetta, päihderiippuvuutta ja ajatusmalleja käsitellään yhteisesti ryhmässä. Kognitiivisissä ryhmissä tavoitteena on omien ajatusmallien tutkiminen ja muuttaminen, siirtyminen riippuvuuskeskeisestä ajattelusta kohti realistisempaa, päihdeettömyyttä tukevia ajatusmalleja.

Osastolle otetaan korkeintaan 7 vankia kerrallaan ja osasto toimii ns. non stop-periaatteella. Osastolla ollaan keskimäärin 4-6 kuukautta. Kaksi ensimmäistä kuukautta ovat ns. arviointijaksoa, jonka aikana laaditaan tukihenkilön kanssa rangaistusajan suunnitelma mahdollista jatkohoitoa tai vapautumista varten. Jatkohoitoa vanki voi hakea, kun neljän kuukauden minimiaika on kulunut. Jokainen vanki saa oman tukihenkilön osaston työryhmän jäsenistä (pl. työtoiminnan ohjaaja ja vartijat). Tukihenkilökeskusteluille on varattu aika keran viikossa. Keskusteluissa kartoitetaan vangin elämänhistoriaa, päihteiden käyttöä ja päihteettömyyttä tukevia tekijöitä sekä laaditaan suunnitelma vankeus- ja kuntoutusajalle. (Ovaskainen & Keckman 2000, 4-8)

Päihteettömällä osastolla noudatetaan yleisesti ottaen samoja sääntöjä kuin muuallakin vankilassa. Osastolle valittu vanki joutuu allekirjoittamaan kirjallisen sitoumuksen (liite 4), jossa hän sitoutuu olemaan käyttämättä päihteitä, huolehtimaan myös koko osaston päihteettömyydestä, antamaan pyydettyä valvotun virtsanäytteen sekä osallistumaan osaston päiväohjelmaan. Osastolle on laadittu myös osaston yleiset säännöt ja ryhmätoiminnan säännöt sekä ohjeet virtsanäytteen antamisesta ja sen analysoinnista. Osaston sääntöjen mukaan osastolla mm. saa ajatella, puhua ja kannustaa muita, täytyy osallistua ryhmiin ja suunniteltuun toimintaan mutta ei saa käyttää henkistä tai fyysistä väkivaltaa toisia kohtaan. Ryhmäsäännöissä puolestaan korostetaan ryhmiin sitoutumista ja vaitiolovelvollisuutta ryhmissä käsiteltävistä asioista. (Ovaskainen & Keckman 2000, 62-66)

3. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tämän tutkimuksen lähtökohtana toimivat enemmän laadullisen sosiaalitutkimuksen perinteet kuin erityisesti arviointi- tai evaluaatiotutkimuksen teoriat. Tietoa on kerätty ja analysoitu pääasiassa laadullisen sosiaalitutkimuksen menetelmin, ja näin hankittua tietoa on käytetty arvioinnin perustana. Tutkimus liikkuu siis perinteisen tutkimuksen ja evaluaatiotutkimuksen välimaastossa. Vaikka ”arviointi” ja ”tutkimus” voidaan periaatteessa erottaa toisistaan erillisiksi toiminta-alueiksi, niiden raja lienee käytännössä kuin veteen piirretty viiva; tutkimus ja arviointi voivat limittyä keskenään ja hyötyä toinen toisistaan monin eri tavoin. Robson (2001, 24-26) pitää tärkeimpänä erona sitä, että arviointi pitää sisällään ajatuksen jonkin toiminnan ”arvon” tai ”ansion” määrittämisestä, kun taas tutkimuksen tehtävänä pidetään enemmän jonkin asian tai ilmiön kuvaamista, selittämistä tai ymmärtämistä. Yhtä hyvin voidaan kuitenkin sanoa, ettei ”arvon” määrittäminen ole mahdollista ilman ”ymmärtämistä”.

Arviointi määritellään usein prosessiksi, jossa tehdään todistus- eli tutkimusaineistoon pohjautuen ja tiettyjä perusteita käyttäen ”arvottavia johtopäätöksiä”, päätelmiä esimerkiksi jonkin toiminnan tai ohjelman arvosta (Arviointi sosiaalipalveluissa 2001; Karjalainen 2003; Viirkorpi 2000). Arviointia perustellaan useimmiten arviointitiedon hyödyntämisellä erilaisten suunnitelmien laadinnassa ja toteuttamisessa, kehittämistyön suuntaamisessa sekä kehittämistyöhön osallistuvien oppimisprosesseissa. Keskeisenä ja välttämättömänä kaikessa arvioinnissa pidetään jonkinlaisten arviointikriteereiden ja mittareiden muodostamista. Tässä tutkimuksessa arviointi, arvon tai ansion määrittäminen, tarkoittaa yksinkertaisimmillaan toisaalta arvioitavan ohjelman vahvuuksien, toisaalta kehittämistä vaativien heikkouksien etsimistä. Hieman tarkemmin kuvattuna arviointia toteutetaan seuraavaksi määriteltävillä arvioinnin osa-alueilla ja tutkimusmenetelmillä.

3.1. Arviointikohteet

Rikosseuraamusviraston tarjousohjeen sisältämät seitsemän teemaa on tässä tutkimuksessa tiivistetty viiteen teemaan, arvioinnin osa-alueeseen, arviointikohteeseen. Arvioitavat osa-alueet ovat vaativia, sillä niitä on vaikea määritellä yksiselitteisesti ”mitattavassa” muodossa. Arviointi perustuu osaston työryhmän, vankien ja tutkijoiden väliseen vuorovaikutukseen ja yhteistyöhön. Keskeisenä tavoitteena on ollut keskustelun synnyttäminen, mielipiteiden jakaminen ja yhteisen näkemyksen etsiminen sekä osaston toiminnan vahvuuksista että kehittämistä vaativista osa-alueista. Perusajatuksena kuitenkin on, että määritellyt arviointikohteet ja niihin kiinnittyvät kysymykset ohjaavat koko tutkimusta, toimivat kaikkien käytettävien menetelmien ja kaikkien eri tutkimusosoiden suuntaajana.

1. Resurssointi

Yhdeksi kuntoutuksen kompastuskiveksi vankiloissa on usein esitetty sitä, ettei kuntouttaville ohjelmille (teoriassa hyvin toimivillekaan) ole käytännössä annettu riittäviä toimintaedellytyksiä. Käytännön arjessa ei ole voitu tehdä sitä mitä ”piti”. Kuntouttavien toimien on katsottu jääneen usein vankilan muiden tehtävien ohittamaksi ilman että ohjelmien toteuttamiseen on sitoutettu tai resurssoitu riittävästi työvoimaa. ”Implementaatioon”, ohjelmien vankilaan siirtämisen ja vankilassa käyttöönoton edellytysten rakentamiseen ei ole aina kiinnitetty riittävästi huomiota. (Kühlhorn 1986; Laine 1994; Mathiesen 1992; Roberts 2003).

Tästä näkökulmasta tuleekin arvioida, onko arvioitavana olevan ohjelman toteuttamiseen varattu riittävästi henkilökuntaa ja voivatko he keskittyä ajallisesti riittävästi ohjelman toteuttamiseen. Saavatko he riittävästi koulutusta ja työn-ohjausta ohjelman toteuttamiseen? Voidaanko osaston päivä- ja viikko-ohjelmaa noudattaa niin kuin suunnitelmiin on kirjattu? Toimitaanko siten kuin osaston esite (”käsikirja”) ”lupaa”? Mitä ongelmia ohjelman noudattamisessa käytännössä ilmenee? Voidaanko ohjelmaa toteuttaa riittävän itsenäisesti ja intensiivisesti, pitäen kiinni ohjelman vaatimista kuntouttavista ja teoreettisista periaatteista (Kühlhorn 1986)? Työntekijät joutuvat usein toteuttamaan päihdeohjelmia oman toimensa ohella, muiden tehtävien lisäksi, mikä ei välttämättä ole paras mahdollinen lähtökohta. Myöskään jatkuvan koulutuksen tai työohjauksen järjestäminen ei useinkaan ole itsestään selvää.

2. Teoreettisen viitekehyksen hyödyntäminen

Helsingin vankilan päihdeettömän osaston päihdeohjelman syntyyn ovat vaikuttaneet yhteisöhoitolliset, kognitiiviset ja ratkaisukeskeiset ajattelutavat (Ovaskainen & Keckman 2000, 6-7). Yhteisöhoitollisten (varsinkin ns. terapeutiset hoitoyhteisöt) ja kognitiiviseen terapiaan perustuvien menetelmien vaikuttavuudesta on kansainvälisissä tutkimuksissa saatu paljon tutkimuksellista näyttöä (Bonta 2003; Holmberg 2001; Koski-Jännes 1995; Laine 2002; Lipton 1998; McGuire 2003). Ratkaisukeskeisiä menetelmiä taas on pitkään käytetty terapiatyössä myös päihdehuollon yksiköissä. Näiden tuloksellisiksi osoittautuneiden viitekehysten yhdistäminen vaikuttaisi lähtökohdaltaan toimivalta ratkaisulta, koska erilaisten menetelmien yhdistämisen on todettu yleensä lisäävän ohjelmien vaikuttavuutta (Koski-Jännes 1995).

Päihdeettömän osaston päihdeohjelman taustateorioiden pätevyyttä tai niistä johdettujen menetelmien käyttökelpoisuutta ei siis sinänsä tarvitse epäillä. Tutkimustehtäväksi asettuu paremminkin sen arvioiminen, missä määrin työryhmä pystyy käyttämään taustateorioita käytännön toiminnan ja erityisesti ryhmätilanteiden ohjaamiseen päihdeettömällä osastolla. Vastaavasti tulee arvioida sitä, pystyvätkö vangit omaksumaan ryhmien periaatteet ja sitoutumaan

ryhmien tavoitteisiin. Muodostuuko eri ryhmistä toimiva, etenevä kokonaisuus? Keskeisiä ovat myös tästä näkökulmasta työryhmän jäsenten koulutus- ja työnohjaustarpeet: onko työryhmän jäsenillä mahdollisuuksia syventää omia tietojaan ja taitojaan sekä kehittää ryhmien sisältöä ja toteutusta koulutuksen ja kokemuksen pohjalta? Tai mitä muuta työryhmä voisi tehdä teoriapohjan ja sen soveltamisen vahvistamiseksi?

3. Vankien valinta osastolle

Päihdeettömän osaston esitteen mukaan osasto on tarkoitettu Helsingin vankilan päihdeongelmaisille vangeille, jotka haluavat päihdeettömään ympäristöön ja apua päihdeongelmansa hoitoon työryhmän ja vertaisryhmän tuella. Työryhmä valitsee vangin kirjallisen hakemuksen ja henkilökohtaisen haastattelun perusteella. Vangilta edellytetään motivoituneisuutta, kirjallista sitoutumista ja hänellä tulee olla rangaistusaikaa jäljellä vähintään neljä kuukautta. (Ovaskainen & Keckman 2000, 4, 8)

Tutkimuksen yhtenä tehtävänä on arvioida valintaprosessia kokonaisuutena. Sisältyykö siihen mahdollisesti osastolle hakeutumista vaikeuttavia tai peräti estäviä sääntöjä, periaatteita tai käytäntöjä? Noudatetaanko vankien valinnassa kirjallisesti määritettyjä kriteereitä, vai vaikuttavatko mahdollisesti myös muut, epäviralliset säännöt? Mitä muutoksia olisi mahdollista tai tarpeellista tehdä? Valintaprosessia arvioidaan vankien haastattelu- ja valintatilanteisiin osallistumalla, vankien ja työryhmän jäsenten haastattelujen sekä tilastojen ja vankien taustatietojen avulla. Pääkysymys on luonnollisesti se, valitaanko tai valikoituuko osastolle järkevällä tavalla niitä vankeja, joita sinne on tavoiteltu ja joiden tarpeisiin osasto on suunniteltu.

4. Moniammatillisuus

Moniammatillisuudella tarkoitetaan useimmiten eri ammattiryhmiin kuuluvien yhteistyötä tai yhdessä työskentelyä jossakin organisaatiossa tai projektissa. Englanninkielisessä tutkimuksessa esiintyy kaksi eri määritelmää. "Multiprofessional co-operation" tarkoittaa eri ammattien välistä yhteistyötä, jossa perinteiset hierarkiat, valta-asetat ja työnjako pysyvät voimassa. "Interprofessional collaboration" puolestaan tarkoittaa eri ammattien yhdessä työskentelyä siten, että tieto, valta ja asiantuntijuus on jaettua esimerkiksi jonkin erityisen tehtävän tai tavoitteen suuntaisesti. On siis eri asia, tehdäänkö yhteistyötä vai yhteistä työtä. (Moniammatillisuus ja sosiaalityö 1996)

Moniammatillinen tiimityö, eri ammattiryhmien edustajien koulutuksen, tiedon ja kokemuksen yhdistäminen ja hyödyntäminen asiakkaan hoidossa, on pitkään ollut päihdehuollon yksiköiden kantavia periaatteita. Vankilan helposti sektoroituvassa ja ammattiryhmittäin eriytyvässä toimintakulttuurissa moniammatillisuuden kehittäminen on erityisen tärkeää. Päihdeohjelmista vas-

taaviin työryhmiin, kuten Helsingin vankilan päihdeettömällä osastollakin, on yleensä pyritty saamaan mukaan mahdollisimman monien ammattiryhmien edustajia.

Tutkimuksessa on tarkoitus arvioida, missä määrin eri ammattiryhmien edustajat osallistuvat (pääsevät osallistumaan) työryhmän ja osaston toimintaan (kokoukset, ryhmät). Missä määrin moniammatillisuuden periaate toteutuu käytännössä, ryhmien ohjauksessa ja osaston toiminnassa? Missä määrin eri ammattiasemassa olevien työntekijöiden erilaiset tulkinnat aiheuttavat mahdollisesti jännitteitä työryhmän toimintaan (vrt. Tourunen 2000)? Tutkimuksissa on todettu, että eri ammattien välinen yhteistyö ei aina johda erilaisuuden hyödyntämiseen vaan myös kilpailuun vallasta ja asiantuntijuudesta (Pellinen 1996; Weckroth 2000). Moniammatillisuus vaatii yhteisen kielen ja tehtävänmäärityksen löytämistä, minkä jälkeen ”erilaisuutta” voidaan vasta hyödyntää. Missä asioissa päihdeettömän osaston työryhmän erilaiset ammatilliset osaamiset muokkautuvat yhteiseksi voimavaraksi ja missä asioissa ne aiheuttavat mahdollisesti jännitteitä osaston ja työryhmän toimintaan?

5. Vaikuttavuus

Ohjelmien vaikuttavuus on ehkä tärkein mutta samalla vaikeimmin arvioitava ominaisuus. Vaikuttavuudella voidaan yleisesti ottaen tarkoittaa toiminnan tavoitteiden mukaista, toiminnasta sekä toiminnan ja sen kohteen välisestä vuorovaikutuksesta johtuvaa nettomuutosta (Heinonen 1996, 304). Ohjelmien tulisi tietenkin vaikuttaa niihin asioihin, joihin sen on tarkoitus vaikuttaa, sekä toteuttaa niitä tavoitteita, joita sille on asetettu. Vankien tulisi pystyä hyötymään ohjelmasta omien suunnitelmiansa toteuttamisessa ja oman elämänhallintansa rakentamisessa. Ohjelman tulisi tuottaa joitakin mitattavissa olevia tuloksia. Esimerkiksi vankien päihdehuoltoprojektissa (VP-projekti) vaikuttavuutta arviointiin mm. toiminnan tarkoituksenmukaisuuden, tuloksellisuuden, vaikutusten, tehokkuuden ja kestävyuden näkökulmista (Mutalahti 1999).

Tämän tutkimuksen kontekstissa ei ole mahdollista rakentaa kokeellista tutkimusasetelmaa tai toteuttaa seuranta vankien selviytymisestä vankeuden jälkeen. Tavoitteena sen sijaan on, että työryhmä ensinnäkin keskustelee ja toiseksi määrittää nykyistä tarkemmin sekä osaston yleiset tavoitteet että ne ”mitarit” tai menettelytavat, joiden avulla toiminnan tuloksellisuutta ja vaikuttavuutta voidaan seurata ja arvioida (esim. asiakaspalaute tai erilaiset kysely- tai testilomakkeet). Tutkimuksessa kerätään luonnollisesti myös osastolla kuntoutuksessa olevien vankien mielipiteitä ohjelmasta, sen merkityksestä ja vaikutuksista heidän elämäänsä. Myös osaston yleinen ilmapiiri on usein merkittävä vaikuttaja. Positiivinen ja innostava ilmapiiri sekä avoin ja kannustava vuorovaikutus sekä henkilökunnan ja vankien välillä että vankien keskinäisissä suhteissa auttavat todennäköisesti saavuttamaan kuntoutukselle asetettuja tavoitteita.

3.2. Tutkimuksen viitekehykset

Tutkimuksessa on sovellettu ja yhdistetty seuraavia viitekehyksiä:

1. Kehittävä työntutkimus

Kehittävän työntutkimuksen tavoitteena on käynnistää osallistujien yhteinen oppimisprosessi. Kehittävän työntutkimuksen tehtävänä on a) tuottaa työntekijöille "peiliksi" havainto-aineistoa omasta työstä, siihen sisältyvistä jännitteistä ja uusista kehittymismahdollisuuksista, b) asettaa työntekijöille tehtäviä työnsä analysoimiseksi ja c) tarjota ja muovata käsitteellisiä välineitä työn kehittämiseen. Kehittävää työntutkimusta voidaan soveltaa arviointistrategiana, joka yhdistää tutkimuksen, käytännön kehittämistyön ja koulutuksen elementtejä. Kehittävä työntutkimus on osallistava lähestymistapa, jossa ennen kaikkea työntekijät itse arvioivat ja kehittävät toimintaansa moniammatillisena työryhmänä yhdessä ulkopuolisen tutkijan tai tutkijoiden kanssa. (Engeström 1995)

2. Laatuajattelu

Tutkimuksessa sovelletaan Järvenpään sosiaalisairaalassa meneillään olevan laadunhallintaprojektin välineistöä ja kokemuksia. Laatuajatteluun perustuvia tehtäviä käytetään työryhmäprosessin apuna, työvälineenä. Tällaisia tehtäviä ovat mm. osaston perustehtävän ja tavoitteiden täsmentäminen. Tehtävänä on myös määrittää tarvittavat kehittämistehtävät sekä tavoitteisiin pääsyä arvioivia mittareita (Lillrank 1998). Päähteettömän osaston päihdeohjelman arvioinnin yhtenä vertailukohtana toimivat myös Stakesin työryhmän laatimat päihdepalvelujen laatusuosituksen (2002).

3. Etnografinen organisaatiotutkimus

Tutkimuksen yleisenä viitekehyksenä toimii etnografisen tutkimusperinteen yksi osa-alue, organisaatioiden etnografinen tutkimus. Etnografisen organisaatiotutkimus pyrkii ottamaan huomioon sekä virallisen että epävirallisen organisaation vaikutuksia tutkittavaan yhteisöön (Ojuri 1996). Se on erityisen kiinnostunut niistä sosiaalisista ja kulttuurista merkityksistä, joita sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muodostuu yhteisön toiminnan ehdoiksi, rajoiksi ja voimavaroiksi. Tästä näkökulmasta päähteetöntä osastoa tulee tarkastella koko vankilan osana, sen yhtenä toimintayksikkönä. Olennaista on, miten osasto integroituu koko vankilan osaksi, millaisen aseman se vankilan sosiaalisessa rakenteessa saa ja millaiset toimintaedellytykset osaston työryhmälle ja kuntoutuksessa olevien vankien ryhmälle muodostuu. (Tourunen 2000) Päähteettömän osaston toimintaa voidaan verrata myös vankiloiden terapeuttisista yhteisöistä saatuihin kokemuksiin (Kallio 2001; Lipton 1998).

3.3. Tutkimusmenetelmät ja tutkimusprosessi

Robson (2001, 126) määrittää arviointiaineiston keräämiseen kolme päämenetelmää, jotka vastaavat hyvin pitkälle esimerkiksi etnografisen tutkimuksen lähestymistapoja:

- havainnoidaan, mitä tapahtuu
- keskustellaan niiden kanssa, jotka ovat mukana toiminnassa tai joilla muutoin on näkemyksiä asiasta
- hankitaan käyttöön asiakirjoja, kuten kokousten pöytäkirjoja, ohjelman kuvauksia jne.

Tässä tutkimuksessa näitä menetelmiä on sovellettu seuraavilla tavoilla (tutkimusprosessi on esitetty kokonaisuudessaan kaaviossa 1):

1. Päihteettömän osaston työryhmän oman työn itsearviointiprosessi

Tutkimuksen tärkeimmässä osiossa tavoitteena on tutkijoiden ohjaama prosessi, joka koostuu alkuarvioinnista (ennakkotehtävästä), johdatuksesta laatuajatteluun, välitehtävistä, keskusteluista ja loppuarvioinnista. Prosessi edellytti työryhmän sitoutumista seitsemään 2-3 tunnin kokoontumiseen n. 9 kuukauden aikana. Prosessin tarkoituksena oli saada kaikki työryhmän jäsenet arvioimaan itse osaston ja työryhmän toimintaa rakentavassa hengessä keskustellen. Työskentelyssä käytettiin avuksi kehittävän työntutkimuksen viitekehystä sekä laatuajattelun tarjoamia välineitä ja tehtäviä. Tavoitteena oli, että työryhmä pysyy prosessin tuotoksena täsmentämään osaston toiminta-ajatusta, perustehtävää, tavoitteitaan sekä tavoitteiden toteutumisen seurannan ja toiminnan menestyksekkään toteutuksen vaatimia kehittämisalueita. Työskentelyssä hyödynnettiin Järvenpään sosiaalisairaalan perhe-osaston vuosina 1995-96 toteuttaman laatuhankekokemuksia (Kallio 1996). Prosessin ohjauksesta vastasi tutkija, VTL Tarja Kallio.

2. Osallistuva havainnointi

Tutkimuksen toisen osion muodostaa kaiken kaikkiaan noin 1 kk pituinen etnografinen osallistuvan havainnoinnin jakso, joka toteutettiin neljässä eri jaksossa. Havainnoinnin kohteena olivat ennen kaikkea työryhmä- ja yhteisökokoukset sekä vankien tehtäväkeskeiset ryhmät. Tarkoituksena oli, että tutkija osallistuu tämän jakson aikana mahdollisimman paljon osaston "normaaliin" toimintaan työryhmän jäsenten ja osaston vankien kanssa. Osallistuvan havainnoinnin jaksosta vastasi tutkija, VTM Jussi Perälä.

3. Vankien ryhmä- ja yksilöhaastattelut

Tutkimuksessa toteutettiin kolme osastolla kuntoutuksessa olevien vankien ryhmähaastattelua. Ryhmähaastattelujen teemoina olivat ”kuntoutuskaaren” mukaisesti osastolle hakeutuminen, osaston ohjelman arvioiminen sekä osastojakson jälkeiset jatkosuunnitelmat. Neljäs tapaaminen oli osaston vankien ja tutkijoiden palautekeskustelu. Laatunäkökulmasta vangit ovat kuntoutusohjelman ”avainasiakkaita”, joiden kokemuksia, mielipiteitä ja odotusten toteutumista ryhmähaastatteluissa kartoitettiin. Vankeja haastateltiin myös henkilökohtaisesti, erikseen sovitussa haastattelutilanteessa tai osallistuvan havainnoinnin yhteydessä (vankien yksilöhaastattelujen kysymykset liitteenä 5). Näin oli mahdollista vertailla ryhmähaastattelun ja yksilöhaastattelun mahdollisia eroja. Vankien ryhmähaastattelujen toteutuksesta vastasivat tutkija, YTT Jouni Tourunen ja Jussi Perälä yhdessä, yksilöhaastattelujen toteutuksesta Jussi Perälä.

4. Henkilökunnan haastattelut

Työryhmäprosessin lisäksi päihdeosastojen toiminnasta vastaavat päihdeohjaajat (2) ja päihdeettömän osaston vartijat (2) haastateltiin myös henkilökohtaisesti. Vartijoiden haastattelujen runkona toimivat työryhmäprosessin ennakkotehtävän kysymykset (ks. luku 6.1.). Päihdeohjaajien haastattelut toteutettiin vapaamuotoisesti. Vankilan johdon (3) tapaaminen toteutettiin ryhmähaastattelun muodossa. Haastatteluista vastasivat Jouni Tourunen ja Jussi Perälä.

5. Vankeinhoidon tuottamat dokumentit

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen ja perustuu pääasiassa tutkimusprosessin tuottamiin aineistoihin. Tutkimus kuitenkin hyödyntää soveltuvin osin käytettävissä olevia vankeinhoidon, vankilan ja päihdeettömän osaston tuottamia tilastotietoja ja muuta kirjallista materiaalia.

6. Työnohjauksellinen tuki (ns. tutorointi)

Tutkimukseen sisältyi myös työnohjauksellista tukea päihdeohjaajille. Sosiaalityöntekijä Pirjo Kuisma, joka on ohjannut ”Kalterit taakse”[®]-kursseja Keravan vankilassa usean vuoden ajan, osallistui sekä joulukuussa 2002 että helmikuussa 2003 kahden viikon aikana kolmena päivänä viikossa päihdeettömän osaston ryhmien ohjaamiseen päihdeohjaajien apuna (ns. tutorina). Pirjo Kuisma osallistui sekä ryhmien suunnitteluun että varsinkin niiden työnohjaukselliseen purkamiseen.

Orientaatio: tutustuminen, toimintatavoista ja aikatauluista sopiminen

Työryhmä

1. Alkukeskustelu ja -arvio
- Ennakkotehtävä, laatujohtatus
2. SWOT-lomake ja keskustelu
3. ITE-lomake ja keskustelu
4. Perustehtävä ja kehittämisalueet
5. Kehitystehtävien tarkentaminen
- Standardit ja kriteerit, kehittämissuunitelma
6. Keskustelu Risen edustajan kanssa
7. Tutkijoiden palaute ja loppuarviointi (TK, JT, JP)

Vankien ryhmä

1. Haastattelu
- Hakeutuminen
- Valinta
- Osille tulo
2. Haastattelu
- Os:n ohjelma
- Os:n toiminta
3. Haastattelu
- Arvio os:sta ja ohjelmasta
- Mitä osaston jälkeen?
4. Tutkijoiden palaute+keskustelu (os havainnointi + haastattelu) (JP, JT)

Os. havainnointi

- Työryhmäkokoukset
- Yhteisökokoukset
- Vankien ryhmät (JP)

Haastattelut

- P-ohjaajat
- Vankilan johto
- PO:n vartijat (JT, JP)

Tutorointi

- joulukuu 2002
- helmikuu 2003 (PK)

Dokumentit

- Vhl:n tuottamat
- P:n osaston tuottamat (JT, JP)

Aineiston analyysi ja arviointiraportin käsikirjoitus
(JT, JP)

Palautekeskustelu
(Arvioinnin arviointi)
(TK, JT, JP)

Loppuraportti
(JT, JP)

3.4. Tutkimusprosessin vaiheet ja arviointia

Sekä päihteettömän osaston työryhmän jäsenet että osaston vangit suhtautuivat tutkimukseen positiivisesti ja yhteistyöhaluisesti. Koko tutkimusprosessin ”yleistunnelmat” voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen. Tutkimuksen aloittaminen ja osastolle tulomme tuntuivat aluksi aktivoivan päihteettömän osaston toimijoita. Työryhmän jäsenet kertoivat vankien olleen tavallista aktiivisempia ryhmissä, alkaneen ottaa aktiivisemmin kantaa eri asioihin sekä tehdä erilaisia aloitteita osaston olosuhteiden parantamiseksi tai toiminnan lisäämiseksi. Vangit puolestaan kertoivat henkilökunnan kyselleen heiltä päihderyhmissä tavanomaisesti enemmän eri asioista sekä ryhmiä pidetyn vähäisemmin peruutuksin ja paremmin ajallaan päivä- ja viikko-ohjelman mukaisesti. Vangeilla tuntui olevan odotuksia osaston olosuhteiden parantamisesta, toiminnan monipuolistamisesta ja joidenkin toimintakäytäntöjen muokkaamisesta tutkimuksen välityksellä. Henkilökunnalla taas tuntui ymmärrettävästi olevan jonkin verran huolta oman työn seurannasta, arvioinnin ja mahdollisen kritiikin kohteeksi joutumisesta sekä voimavarojen riittävydestä aktiiviseen kehittämistyöhön.

Alkuvaiheen aktiivisuus taittui varsin pian jonkinlaiseksi lamaantumisen vaiheeksi. Vangit tuntuivat pettyvän ja turhautuvan, kun ”mikään ei taaskaan” muuttunut kovin nopeasti. Suurinta osaa vankien tekemistä aloitteista ja ehdotuksista ei voitu hyväksyä työryhmän kokouksissa (kehittämiskokous, pingispöytä, sohva, musiikkihuoneen käyttö, ulkoilutilan katos). Vankien turhautuminen näkyi pitkästymisenä, välinpitämättömyytenä, tyytymisenä vallitseviin oloihin ja osaston tarjoamiin ”lusimisen etuihin”, joillakin myös aktiivisuuden suuntaamisena jo jatkopaikan hakemiseen. Ikävin seuraus tästä jonkinlaisesta apatiasta oli ensin yhden vangin poistaminen osastolta päihneiden käytön takia ja myöhemmin kahden vangin poistaminen osaston toimintaa häiritsevän käytöksen vuoksi.

Henkilökuntaa rasittivat puolestaan henkilökuntavaje ja talvilomien järjestelyt. Samoihin aikoihin työryhmästä poistuivat määräaikainen psykologin sijainen ja pitkään talossa työskennellyt sosiaalityöntekijä. Osaston työryhmää ei saatu enää suunnitellusti kokoon neljättä kehittämiskeskustelua (5.3.03) varten, vaan kokoontuminen siirtyi aina huhtikuun puoliväliin saakka. Jäljelle jääneen henkilökunnan oli keskityttävä osaston perusasioista huolehtimiseen, eikä osaston kehittämistyöhön oikein riittänyt enää voimavaroja.

”Lamaantuminen” tuntui myös jossakin määrin heikentävän henkilökunnan ja vankien välisiä suhteita osastolla. Vangit arvostelivat tavallista herkemmin henkilökunnan käyttäytymistä ja ryhmien sisältöjä. Henkilökunnan mielestä taas vangeille ”ei joskus mikään riitä”, vaan kritiikki ja toiveet ovat loputtomia, vaikka olot osastolla ovat monin tavoin vankilan muita osastoja paremmat.

Kolmatta vaihetta voisi nimittää normalisoitumisen vaiheeksi, jossa palattiin tavallaan "rauhanomaiseen rinnakkaiseloon", osaston tavanomaisempaan arkeen. Vakituisen psykologin palatessa virkavapaalta ja uuden sosiaalityöntekijän aloittaessa työnsä työryhmä saavutti jälleen normaalivahvuutensa, mikä selvästi rauhoitti ja tasapainotti osaston toimintaa. Samalla pääsimme jatkamaan myös keskustelua osaston kehittämisen tarpeista ja mahdollisuuksista. Myös osaston vankiryhmä oli tässä vaiheessa kokonaan uusiutunut alkuperäisestä ja osoittautunut edellistä "hyvähenkisemmäksi". Työtä päästiin jatkamaan taas suotuisista lähtökohdista.

Jotta asiat eivät olisi sujuneet liian hyvin, tämän vaiheen rikkoi työryhmän ja tutkijoiden välille syntynyt konflikti osallistuvasta havainnoinnista vastanneen tutkijan toimintatavoista osastolla. Konflikti syntyi tutkijan vastauksesta - varsinaisen havainnointijakson jälkeen - kahden osaston vangin lähettämään kirjeeseen. Konflikti aiheutti "kriisikokouksen" tutkijan ja vankilavirkailijan erilaisista rooleista, vankilan säännöistä ja toimintatavoista sekä tutkijoiden puolueettomuudesta ja tutkimustulosten luotettavuudesta. Konflikti osoitti arviointiprosessin ensimmäisen päävaiheen, neuvottelu- ja sopimuksentekovaiheen tärkeyden (Arviointi sosiaalipalveluissa 2001). Olisi ollut tärkeää puhua alkuvaiheessa vielä tarkemmin ja avoimemmin siitä, miten ulkopuolinen tutkija voi toimia vankilan sisällä. Nyt muutamien epäselviksi jääneiden asioiden aiheuttamat jännitteet purkautuivat hieman jälkikäteisesti esille. Konflikti osoitti selvästi myös sen, miten jännitteinen osallistuvan havainnoijan (etnografin) asema vankilassa, henkilökunnan ja vankien "välissä" käytännössä on. Konfliktin selvittelystä huolimatta yksi työryhmän jäsenistä ilmaisi "eriävän mielipiteensä" tutkimuksen luotettavuudesta ja käyttökelpoisuudesta.

Tutkijana voi ymmärtää näitä eri vaiheita niin työryhmän kuin vankienkin näkökulmasta. Molemmat osapuolet tekevät parhaansa "näissä oloissa", kuten yksi työryhmän jäsen asian ilmaisi. Osaston ohjelmaa toteutettiin pääsääntöisesti viikko-ohjelman mukaisesti niukoista resursseista huolimatta. Vaikuttaa kuitenkin siltä, ettei "näissä oloissa" ole mahdollista hyödyntää kaikkia osaston mahdollisuuksia. Työryhmän jäsenten on vaikea keskittyä yhden osaston ohjelman kehittämiseen ja vankien on vaikea irrottautua vankikulttuurin vaikutuspiiristä. Kriittinen kysymys näyttäisi olevan se, millaiset toimintaedellytykset nimenomaan tämän osaston kehittämiseen pystytään käytännössä luomaan. Toimintaedellytysten parantaminen ei ole yksin työryhmän päätettävissä, vaan vaatii myös sekä Helsingin vankilan että Rikosseuraamusviraston toimenpiteitä. Vankilan johdon haastattelun perusteella nykyisiä päihdetyön toimintoja pyritään lähinnä säilyttämään ja ylläpitämään, mutta erityisiin uudistuksiin tai laajentumisiin ei nykyisen taloudellisen tilanteen, vankimäärän kasvun ja mahdollisten organisaatiomuutosten aiheuttamien epävarmuustekijöiden vuoksi nähdä juuri mahdollisuuksia.

Tämän tutkimuksen painopiste on kaiken kaikkiaan enemmän arvioinnissa kuin kehittämisessä. Tällä tarkoitamme sitä, että tutkimusprosessin aikana ei vielä edetty kovin pitkälle konkreettisiin kehittämistoimenpiteisiin vaan pääpaino oli toiminnan arvioinnissa ja kehittämistarpeiden paikantamisessa. Työryhmä teki toki monia osaston toimintaa koskevia päätöksiä ja määritteli osaston tärkeimmät kehittämisalueet tehtävineen, mutta arvioinnin tärkein vaihe, arviointitiedon käyttöönottamisen ja käytäntöön saattaminen vaihe, jää pääasiassa tulevaisuuden tehtäväksi (Arviointi sosiaalipalveluissa 2001). Toisaalta voi perustellusti todeta, ettei tutkimukseen käytettävissä ollut noin puolen vuoden aika ole missään mielessä riittävä suurten muutosten toteuttamiseen. Tutkimusprosessia voi kuvata enemmänkin alkuvirikkeeksi, jonkin pitemmän oppimis- ja kehittämisprosessin käynnistämiseksi.

Tämä tutkimusraportti kuvaa ensinnäkin Helsingin vankilan päihdeettömän osaston toimintaa osaston havainnoinnin, työryhmän itsearvioinnin, vankien haastattelujen ja osastoa koskevien dokumenttien perusteella. Toiseksi raportissa arvioidaan osaston toiminnan vahvuuksia, kehittämismahdollisuuksia ja mahdollisia ongelmakohtia sekä esitetään suosituksia osaston toiminnan kehittämiseksi. Tämän teemme suurella nöyryydellä, sillä yhden osaston toiminta kaikkine rönsyineen ja prosesseineen on niin monimuotoista, ettei sen yksityiskohmainen, kaiken kattava ja yksiselitteinen arviointi ole mitenkään mahdollista. Toivomme, että raporttimme voi kuitenkin antaa lisävirikkeitä ja toimia työvälineenä sekä Helsingin vankilan päihdeettömän osaston että mahdollisesti laajemminkin vankeinhoidon päihdetyön kehittämisessä.

Tutkimuksen vastaavana tutkijana on toiminut Jouni Tourunen, joka on vastannut useimpien lukujen käsikirjoituksista. Neljännen luvun on kirjoittanut Jussi Perälä sekä viidennen Jussi Perälä ja Jouni Tourunen yhdessä. Tarja Kallio, Pirjo Kuisma, Helsingin vankilan päihdeettömän osaston työryhmä ja johto sekä Marketta Jungner, Mika Antikainen ja Ahti Lempiö Rikosseuraamusvirastosta ovat lukeneet ja kommentoineet käsikirjoitusta. Rikosseuraamusviraston asettama ohjaus- ja tukiryhmä on keskustellut tutkimuksen vaiheista ja tuloksista kolmessa kokouksessa. Päihdeettömän osaston työryhmä ja vangit tekivät omalla panoksellaan tutkimuksen mahdolliseksi. Parhaat kiitokset kaikille!

4. “KINGIT KONGILLA”. HAVAINTOJA HELSINGIN VANKILAN PÄIHTEETTÖMÄLTÄ OSASTOLTA

Tämä luku perustuu noin kuukauden kestäneeseen etnografisen osallistuvan havainnoinnin jaksoon Helsingin vankilan päihteettömällä osastolla. Havainnointi tehtiin eripituisina jaksoina (1-5 päivää kerrallaan) vuoden 2002 marraskuun ja vuoden 2003 huhtikuun välisenä aikana. Havainnointi suoritettiin arkipäivisin kello 8-17 välisenä aikana. Havainnoitsija osallistui osaston ryhmiin ja muuhun toimintaan, työryhmä- ja yhteisökokouksiin sekä keskusteli vapaamuotoisesti osaston henkilökunnan ja vankien kanssa. Havainnoinnin yhteydessä suoritettiin lisäksi vankien yksilöhaastatteluja, joissa kysyttiin vankien mielipiteitä mm. päihteettömälle osastolla hakeutumisesta sekä osastosta ja sen ohjelmasta (haastattelukysymykset liitteenä 5). Kaikki vangit suhtautuivat yksilöhaastatteluihin myönteisesti. Haastattelijan kysyttyä lupaa haastatteluihin osa heistä alkoi jo seuraavien päivien aikana kysellä, koska haastattelut oikein alkaisivat. Tutkimusprosessin aikana haastateltiin 11 vankia; yksi vangeista poistettiin ja yksi ennätti poistua osastolta ennen haastattelujen toteuttamista.

Haastattelut, havainnoinnista kertyneet muistiinpanot sekä kenttäpäiväkirja koottiin Atlas.ti - ohjelmaan. Atlas.ti on tietokoneohjelma, johon kvalitatiivisen tutkimuksen aineisto voidaan koota ja koodata aineiston käsittelemisen helpottamiseksi. Atlas.ti- ohjelman käytön lähtökohtana oli tutkimuksen viisi arviointikohdetta: päihteettömän osaston teoreettinen viitekehys, vankien valinta osastolle, työryhmän moniammatillinen yhteistyö, resurssointi sekä vaikuttavuus. Keskeisiä teemoja näiden lisäksi olivat kommentit osastosta ja sen ohjelmasta, vankien keskinäiset suhteet, henkilökunnan ja vankien väliset suhteet sekä puheet päihteettömyydestä ja toisaalta päihteiden käytöstä (koodiluokat kokonaisuudessaan liitteenä 6).

Havainnointiaineisto jaettiin ensiksi eri luokkiin sen mukaan oliko kyseessä vankien vai henkilökunnan puhe vai oliko kyseessä havainnoitsijan omat havainnot. Tämän jälkeen kunkin luokan havainnot koodattiin em. teemojen mukaisesti. Havainnointi-aineisto jakautui näin kaiken kaikkiaan 327 episodiin (taulukko 2). Määrällisesti eniten aineistoon kertyi vankien kommentteja, koska tutkija käytti myös eniten aikaa keskusteluihin vankien kanssa. Vankien suosituimmat puheaiheet liittyivät vankilaan ja vankeuden suorittamiseen, päihteettömän osaston ohjelman arviointiin sekä huumeisiin. Henkilökunta puolestaan keskusteli havainnointitilanteissa eniten vangeista, heidän valinnastaan osastolle sekä osaston ohjelmasta. Tutkijan omat muistiinpanot keskittyivät eniten osaston ohjelmaan ja vankilaelämään yleisesti.

Taulukko 2: Havainnointiaineisto ”puhujan” ja teeman mukaan jaoteltuna (lkm)

Vangit	lkm	Henkilökunta	lkm	Tutkija	lkm
Vankilasta	37	Vankilasta	4	Vankilasta	15
Ohjelmasta	29	Ohjelmasta	14	Ohjelmasta	24
Huumeista	27	Huumeista	5	Huumeista	7
Resursseista	20	Resursseista	10	Osaston ilmapiiristä	5
Henkilökunnasta	16	Vangeista	24	Muista asioista	13
Osaston merkityksestä	15	Vankien valinnoista	14		
Muista asioista	37	Muista asioista	11		
Yht	184	Yht	82	Yht	64
Kaikki					327

Tässä luvussa edetään ensimmäisten vankilassa käyntien tunnelmista kuvaamaan itse päihiteetöntä osastoa: sen tiloja sekä siellä havainnoinnin aikana olleita vankeja. Tämän jälkeen siirrytään seuraamaan osaston viikko-ohjelmaa: päivittäisiä rutiineja, tärkeimpiä ryhmiä sekä osaston muuta ohjelmaa. Ohjelman kuvauksen jälkeen esitellään niitä teemoja, joista vangit ja henkilökunta puhuvat eniten havainnoinnin aikana. Viimeisessä jaksossa tehdään yhteenvetoa havainnoinnista sekä arvioidaan tutkijan roolia.

4.1. Vapaaehtoisesti vankilaan

Yksi vangeista totesi ryhmähaastattelua tehdessämme: ”vankilaan joutuminen, varsinkin vetäneenä, on hirvee shokki.” Tämän siviilimaailman ja vankilamaailman törmäyksen sain itsekin huomata, vaikken kärsinytkään heroiinivieroitusoireista kuten edellä mainittu vanki. Kun kävimme ensi kertaa tutustumassa vankilaan, päihiteettömän osaston henkilökuntaan ja vankeihin, huomasimme, miten tiukat turvatoimet olivat entuudestaan tuntemattomille vierailijoille. Vankilan kamerrat tallentavat liikkeet pihalla, kovääniset kutsuvat sisään ja sisälle päästyään on puhelimet jätettävä lukittuihin kaappeihin. Päivystävälle vartijalle on näytettävä henkilötodistus, josta vierailijan nimi ja sosiaaliturvatunnus kirjataan vankilan omaan kirjaan. Tämän jälkeen on vuorossa kulku metallinpaljastimen läpi. Metallinpaljastimen jälkeen on vuorossa ensimmäinen ovi. Tässä, kuten vankilan jokaisessa muussakin ovessa, on joko sähkö- tai tavallinen lukko tai sitten molemmat. Seuraavassa ote kenttäpäiväkirjasta:

”Vartija joutui huomauttamaan meille, että menisimme yksi kerrallaan paljastimen läpi, koska aluksi olimme ilmeisesti tunkemassa liian reippaasti sisään. Jokainen meistä ”piippasi” ja jouduimme ottamaan kenkiä, vöitä ja muita metallia sisältäviä vaatteita pois päältä. Vartija kysyi jokaiselta erikseen lupaa laukun tutkimiseen, mistä kukaan ei kieltäytynyt. Myöhemmin lounaalla mietimme, oliko vartija kokenut

tunkemisemme metallinpaljastimen läpi jonkinlaiseksi hämäsyriytykseksi ja mitä olisi tapahtunut jos olisimme kieltäytyneet antamasta laukkujamme tutkittaviksi. Edellisenä päivänä oli kylläkin tullut televisiosta "Pako Alcatrazista", mikä saattoi ruokkia mielikuvitustamme."

Itse päihteettömälle osastolle kulkiessa saattoi ensikertalaisena huomata vankilamaailman valppauden; osa vartijoista pysäytti minut yksin ollessani ja kysyi asiaani sekä henkilötodistustani. Olin uusi henkilö vankilassa, siviilivaatteissa ja jouduin kulkemaan lähes koko vankilan läpi mennessäni päihteettömälle osastolle. Myös osa käytävillä olleista vangeista suhtautui minuun epäluuloisesti, varsinkin nähdessään vankilan avainnipun kädessäni. Yritin kuitenkin parhaani mukaan tervehtiä kaikkia vastaantulevia, sekä vankeja että vankilan henkilökuntaa. Tietenkin suurin osa niin henkilökunnasta kuin vangeistakin suhtautui minuun neutraalisti tai jopa positiivisesti kulkiessani vankilassa. Monet tervehtivät minua heti ystävällisesti takaisin, aivan kuin olisin kuulunut kuvaan jo pidemmän aikaa. Joskus vanki saattoi kysyä, olinko tulossa lomilta. Vartija puolestaan saattoi jättää kysymättä henkilötodistustani kun näytin hänelle avainnippuani hänen pysäytettyään minut käytävällä. Tällaiset tilanteet päättyivät tilanteen selvittyä molemminpuoliseen hymyilyyn sekä kasvattivat luottamustani kulkea vankilassa.

Päihteettömän osaston henkilökunta sekä osaston vangit suhtautuivat minuun alusta lähtien ystävällisesti. Vangit tulivat heti ensimmäisenä päivänä paikalle tullessani kättelemään minut sekä kutsuivat minut syömään kanssaan vankilaruokaa. Vangit myös kutsuivat minut heti alusta alkaen tutustumaan sellieihinsä. Selleissä vangit saattoivat kahvin tarjoamisen lomassa myös näyttää henkilökohtaisia "ansioluetteloitaan" - esimerkiksi lehtileikkeitä rikoksista, joissa he olivat olleet mukana. Varsinkin ensimmäisillä havainnointikerroilla vangit saattoivat kysellä jotakin taustoistani, henkilökohtaisesta elämästäni sekä pukeutumisestani. Yksi vangeista sanoi ensimmäistä kertaa tavatessamme minun olevan kuin "vanhanajan dekkari", koska kirjoittelin vankien kommentteja ylös pieneen mustaan vihkooni. Henkilökunta puolestaan opasti kulkemaan vankilassa, näytti sen tärkeimmät paikat sekä esitteli vankilaa, sen eri selliosastoja ja yksittäisiä sellejä sekä kertoi vankilan historiasta. Henkilökunta näytti oman ruokalansa ja antoi huoneen käyttöni. Henkilökunta myös toimitti minulle dokumentteja vankilasta ja opasti hankkimaan lupia (mm. kuvausluvan) vankilan johtoportaalta. Lisäksi henkilökunta avusti kaikissa ensikertalaisen kysymyksissäni vankilasta ja sen toiminnasta.

4.2. Osaston tilat

Päihteetön osasto sijaitsee Helsingin vankilan läntisen siiven ylimmässä eli neljännessä kerroksessa. Vankilan portilta päihteetön osasto on noin kymmenen sähköisen lukon takana. Osasto on suljettu, mikä tarkoittaa sitä, että se on

periaatteessa eristetty muista osastoista. Ennen päihteetöntä osastoa neljännen kerrokseen tultaessa on ns. pappaosasto, missä on vanhempia ja pitkäaikaisia vankeja. Osastolle pääsee periaatteessa kahta kautta, joko "pappaosaston" puolelta tai ulkoilutilan kautta, kävelemällä kierreportaat pihalta neljännen kerrokseen.

Päihteetön osasto on suorakaiteen muotoinen. Sen sivuilla ovat lukittavat sellit ja muut huoneet. Osasto on joskus ollut avoin, mutta nyt osaston keskellä olevat kaksi ikkunaa alempaan kerrokseen on suljettu savulasein ja kalterein. Koska osasto on vankilan ylimmässä kerroksessa, on sen katossakin kaksi isoa suljettua ikkunaa. Osastolla on keittiö, pyykkitupa pesukoneineen, vessat ja suihkut. Samoin osastolla on oma yleisöpuhelin siviiliin tapahtuvia soittoja varten. Keittiö on moderni jääkaappeineen, uuneineen sekä astianpesukoneineen.

Osaston päädyssä on pyöreä pöytä, jonka ääressä vangit voivat keskustella ja jonka ääressä pidetään suurin osa viikko-ohjelmaan merkityistä ryhmistä. Tässä päädyssä osastoa on suuri ikkuna, josta näkee lähinnä vankilan muurit, henkilökunnan parkkipaikan sekä asuntoja. Tässä, kuten muissakin osaston ikkunoissa, on kalterit. Osastolla on ns. pelihuone, jossa säilytetään lukuisia pöytäpelejä ja jossa myös pidetään joitakin ryhmiä. Osastolla on myös askarteluhuone, jossa on joitakin työkaluja ja jossa vangit voivat koota vaikkapa nukkekodin kalusteita niin halutessaan.

Askarteluhuoneen vieressä on varastohuone, jossa vangit riisutetaan ja puetutetaan aamutakkeihin päihteettömyyden kontrolloimiseksi annettavia virtsanäytteitä varten. Virtsanäytteet annetaan osaston vessassa vartijan valvoessa toimitusta ja pikatestien tulokset saadaan selville saman tien "pappaosaston" takana sijaitsevassa vessassa, joka on otettu ns. pikalaboratoriokäyttöön. Osastolla ja liikuntaryhmissä vangit saavat käyttää siviilistä saamiaan paitoja ja kenkiä, mikäli heillä näitä on. Housut sitä vastoin on oltava vankilan puolelta. Housuja koristaakin logo VHL (Vankeinhoitolaitos).

Osaston toisessa päädyssä, "pappaosaston" puolella, sijaitsee vartijan "koppi" missä vartijat päivystävät osastolla ollessaan. Kopissa on ns. savulasi, josta näkee erittäin heikosti osaston yleisiin tiloihin. Puhelimen ja radion lisäksi kopissa on televisio sekä jääkaappi. Jääkaapissa säilytetään virtsanäytteitä sekä kuppeja näytteiden antoa varten. Vartijan koppia vastapäätä on sosiaalityöntekijän huone. Siellä pidetään tukihenkilökeskustelut ja säilytetään osaston raporttikirjat vankien taustatietojen seurana. Lisäksi huoneessa on joitakin elintarvikkeita talousryhmää varten sekä huumeaiheisia kirjoja mikäli joku vangeista haluaa niitä lainata. Vartijan huoneen edessä on tilaa kuntopyörälle sekä hyllylle, jossa on mm. esitteitä itse osastosta. Hyllyn vieressä on palautelaatikko, johon vangit voivat laittaa osastoa ja sen ohjelmaa koskevia parannusehdotuksia.

Itse osastolla on omat sellit seitsemälle vangille. Selleissä ei ole vessoja vaan tarpeet tehdään ovien sulkeuduttua ämpäreihin. Ämpärit tyhjennetään aamuisin vartijan avattua sellien ovet. Vankien sellejä hallitsevat sängyn, pöydän ja kahden tuolin lisäksi televisiot (korkeintaan 20"), stereot, videot tai dvd:t sekä pelilaitteet kuten Nintendot. Lisäksi selliin kuuluu tietysti lähes pakollinen kahvinkeitin. Pelejä, cd:tä tai videokasetteja saa vangilla olla korkeintaan 60 kappaletta kerrallaan. Ne eivät saisi olla kopioita, jotta ne eivät sisällä esimerkiksi pako-ohjeita, mutta monet kopiot näyttävät huomattavasti alkuperäisiltä. Myöskään kansia ei levyissä saanut olla, jottei niihin olisi esimerkiksi liotettu mitään päihkeitä. Muutoin sellien sisustukseen saattaa kuulua lukemattomia postikortteja, julisteita kalenteritytöistä, valokuvia tyttöystävistä, vaimoista tai lapsista. Toiset vangit pitävät sellinsä siistimpinä kuin toiset, esimerkiksi petaavat sänkynsä ja vetävät verhot ikkunoiden edestä.

Havainnoinnin aikana päihteettömälle osastolle tehtiin "ratsia" koirien avulla huume-epäilyjen vuoksi. Tämän jälkeen osastolle tulivat sellien kalustusta koskevat uudet säännöt (taulukko 3). Sääntöjen mukaan kaikki ylimääräinen (itse tehty tai peritty tavara) pitää viedä pois selleistä palovaaran ja yleisen siisteyden vuoksi. Lisäksi sellien sisustuksen tulee olla yhteneväinen muiden sellien kanssa.

Taulukko 3: *Sellien kalustoluettelo*

• sänky	1 kpl
• kaappi	2 kpl
• tv-pöytä	1 kpl
• verhot	2 kpl
• tuoli	1 kpl
• ilmoitustaulu	1 kpl
• hyllykkö	1 kpl
• nojatuoli	1 kpl
• pöytä	1 kpl
• roskakori	1 kpl
• palju	1 kpl
• kovaääninen	1 kpl

4.3. Osaston vangit

Tutkimusprosessin aikana päihteettömällä osastolla ehti olla yhteensä kolme-toista vankia, seitsemän vankia kerrallaan. Vangit olivat iältään 22 - 56 -vuotiaita, keskimääräinen ikä 32 vuotta. Vangit olivat papereidensa mukaan neljää eronnutta lukuun ottamatta naimattomia ja yhtä valtiotonta lukuun ottamatta Suomen kansalaisia. Kahdeksalla oli omia lapsia. Kaikilla on siviilissä ollut ainakin joskus jokin ammatti. Vangeista 5 on kirjoilla Helsingissä. Vangit olivat 1.-10. kertaisesti rikoksenuusijoita. Heidän tämänkertaiset tuomionsa ovat pituudeltaan vuodesta ja seitsemästä kuukaudesta 16 vuoteen ja 3 kuukauteen. Vangeista kuusi on saanut tämänkertaisen tuomionsa huumausainerikoksista, kaksi väkivaltarikoksesta, kolme omaisuusrikoksesta ja kaksi törkeästä ryöstöstä. Arvioidut vapautumisajankohdat vangeilla olivat helmikuusta 2003 eteenpäin. Vapautumisajankohdat voivat kuitenkin muuttua, koska vangeilla saattaa esimerkiksi olla oikeudenkäyntejä kesken. Vangeista kaksi oli karannut edellisillä tuomioillaan. Yksi vangeista on ollut päihteettömällä osastolla huhtikuusta 2002 lähtien. Kuusi muuta ovat tulleet osastolle saman vuoden syys- lokakuun aikana, kuusi vuoden 2003 puolella.

Osaston vankien päihdehistorioissa oli ainakin jonkinlaisia yhtäläisyyksiä. Kolme vankia oli maininnut huonoista perheoloistaan, kahdella isä tai isäpuoli oli käyttänyt alkoholia ja ollut väkivaltainen perhettään kohtaan. Ensimmäisenä käytettynä päihteenä mainittiin useimmiten alkoholi tai kannabis, yksi mainitsi "imppaamisen". Näihin aineisiin oli tutustuttu 8-16 ikävuoden välillä. Alkoholia mainitsi käyttäneensä 8 henkilöä kolmestatoista, kannabista mainitsivat käyttäneensä kaikki. Imppaamisesta mainitsi vain yksi henkilö, samoin kuin alkoholikorvikkeiden käytöstä. Amfetamiinia ilmoittivat käyttäneensä kaikki kolmestatoista vankia. Vanhin vangeista mainitsi käyttäneensä amfetamiinia jo silloin, kun sitä vielä oli laillista käyttää 1960-luvun Suomessa.

Heroiinia ilmoitti käyttäneensä yhdeksän vankia, näistä kaksi mainitsi käyttäneensä heroiinia satunnaisesti, silloin tällöin. Subutexia ilmoitti käyttäneensä vangeista kolme, mutta ilmeisesti se oli yleisemmin käytettyä ainakin vankilan sisällä. Eri lääkkeitä, kuten bentsodiatsepiini-pohjaisia lääkkeitä, ilmoitti käyttäneensä vain kolme vangeista. Keskustelujen perusteella nämäkin olivat kuitenkin useammin käytettyjä heidän keskuudessaan. Suonensisäisesti heroiinia, Subutexia ja/tai amfetamiinia oli ilmeisesti käyttänyt kaksitoista henkilöä kolmestatoista. (taulukko 4) Suonensisäisestä käytöstä seuranneita sairauksia, kuten eri hepatiitteja oli ainakin kolmella vangilla.

Taulukko 4: Päihteettömän osaston vankien (n=13) käyttämät päihteet (oma ilmoitus)

Päihteet	lkm
Alkoholi	8
Alkoholikorvikkeet	1
Amfetamiini	13
Ekstaasi	1
Heroiini	9
Kannabis	13
Morfiini	1
LSD	1
Subutex	3

Aikaisempia hoitohistorioita oli kymmenellä vangilla. Kuntoutuksia oli ollut mm. Hämeen vankisairaalassa, Hietalinna-yhteisössä, Kurvin katkolla, Munkkisaaressa, Myrmyrmen A-klinikalla, Järvenpään sosiaalisairaalassa, HYKS:ssä, Koivulehdossa, Ridajärvellä ja Keravan vankilan WOP-projektissa sekä myöskin Helsingin vankilassa.

Vankien taustatiedoista muodostetut taulukot - verrattu koko Helsingin vankilan vankitietoihin - rikoskertaisuuden, päärrikosten, rangaistuksen keston ja iän mukaan ovat liitteenä 7. Taustatietojen perusteella päihteettömällä osastolla vaikuttaisi olevan useampikertaisia (yli 5), nuoria (alle 25-v.) ja pitkätuomioisia (yli 1 v.) vankeja suhteessa enemmän kuin koko vankilassa.

4.4. Osaston viikko-ohjelman kuvausta

Päivittäinen aikataulu

Kaikki osaston arkipäivät alkavat herätyksellä kello seitsemän. Vartijan suorittaman herätyksen jälkeen vuorossa ovat aamupala ja aamutoimet. Yksi saattaa keittää aamupuuron, toinen laittaa rokin soimaan heti aamusta. Kolmas taas haluaisi vielä jatkaa uniaan ohjelman alkamiseen asti ja kiroaa meluajia. Kello 8.15 pitäisi olla aamukokous, jossa pitäisi kerrata päivän tapahtumat ja päivän ohjelmaan mahdollisesti tulleet muutokset. Havainnointijaksojen aikana aamukokousta ei kuitenkaan pidetty. Klo 8.30-10.30 välinen aika on varattu ryhmille tai muille toiminnoille.

Ruoan haku ja lounas ovat joka päivä kello 10.30. Kiertävässä vuorossa oleva vanki hakee päivystävän vartijan kanssa vankilan alakerrassa sijaitsevasta keittiöstä päivän lounaan ja juomat. Takaisin tullessaan vanki joutuu kulkemaan

metallinpaljastimen läpi, jottei hän ole ottanut keittiöstä mukaansa teräaseita. Osaston omassa keittiössä on tosin teräaseita lähes joka tarkoitukseen. Vangit ja vartijat ovat samaa mieltä tämän rutiinin tarpeettomuudesta silloin kun joku siitä mainitsee. Kerran viikossa pääsee kanttiiniiin, jonne suuri osa vangin kuukausipalkasta saattaa kulua. Kanttiini sijaitsee vankilan alakerrassa, jonne siirrytään vartijan johdatuksella. Kanttiinista voi ostaa esimerkiksi elintarvikkeita, makeisia, tupakkaa sekä posti- ja puhelinkortteja.

Seuraava jokapäiväinen rutiini on tunnin ulkoilu, joka alkaa maanantaista torstaihin kello 13.00, perjantaisin kello 12.00. Ulkoilu on odotettu tapahtuma, jota vangit eivät jätä väliin kuin sairauden vuoksi. Ulkoiluun lähdetään vartijan johdolla osaston toisesta päädyistä, laskeutuen vankilan alimpaan kerrokseen. Ulkoilussa on mahdollisuus kiertää noin sadan metrin mittaista hiekkakehää, nostella painoja, pelata koripalloa tai sitten vain istua ja jutella, vaikka tupakkaa poltellen. Ulkoilussa ei ole minkäänlaista suojakatosta, mutta vangit ovat itse tehneet jätelaudasta ja muista tarvikkeista edes jonkinlaisen suojan tuulta ja sadetta vastaan. Vartija puolestaan istuu kopissaan hiekkakehän vieressä, lukee, kuuntelee musiikkia ja tarkkailee vankien toimia.

Arkipäivisin puoli neljältä, perjantaisin puoli kolmelta, on päivällisen aika. Myös päivällisen hakee vuorossa oleva vanki vartijan kanssa. Päivällisen jälkeen on vuorossa "luppoaikaa". Luppoajan aikana, noin kello 16.00, päivystävä vartija jakaa vangeille tulleen postin sekä antaa heidän soittaa osaston yleisöpuhelimesta. Jokaisella vangilla on henkilökohtainen puhelinkortti, joka haetaan soittamista varten vartijan kopista. Samalla vartijalle pitää ilmoittaa se numero, johon aikoo soittaa. Vangeille tuleva posti on valmiiksi avattu ja luettu. Tällä tavoin ehkäistään mm. pako- ja rikossuunnitelmien sekä huumeiden tuloa osastolle. Yksi tärkeä yhteydenpitokeino siviiliin puolelle, postikortit, ovat vangeille sisäänostohintaisia, ts. ne ovat halvempia kuin tavallisessa postikorttimyymälässä. Postimaksut puolestaan ovat normaalihintaisia.

Iltatarkastus suoritetaan vartijan toimesta arkisin kello 16.50, perjantaisin tuntia aikaisemmin. Tarkastuksessa lasketaan, että kaikki vangit ovat paikalla. Samalla "pappaosastolla" suoritetaan iltatarkastus ja koko läntinen siipi "puomitetaan" eli sen päädyssä sijaitsevaan metallioveen lasketaan puomi eteen. Vapaa-ajalla osastolla oli vankien mukaan flegmaattiset olot: "Tikkataulua, safkan tekoa, makailua ja lepoa. Jotkut vähän jumppaa tai polkee huonolla polkukoneella". Seuraava tarkastus osastolla on noin 20.15. Tämän yhteydessä annetaan lääkkeitä niille jotka niitä tarvitsevat. Iltalääkkeenjaon jälkeen vangit suljetaan seuraavaan aamuun asti selleihinsä.

Viikonloppuisin herätys ja aamupala ovat kello 8.00, ulkoilu on lauantaisin kello 11 ja sunnuntaisin kello 12. Ruokailu on noin tuntia aikaisemmin kuin viikolla, kello 14.30. Lauantaisin on mahdollisuus saunaan tunnin verran, sunnuntaisin puolestaan osallistua jumalanpalvelukseen. Perhe- ym. tapaamiset ovat lauantai-

sin ja sunnuntaisin kello 9.30. Parisuhteessa olevilla vangeilla on oikeus perhetapaamisiin kerran kolmessa viikossa. Myöhästyä ei saa yhtään tai tapaamiset jäävät toteutumatta.

Tärkeimmät ryhmät

Rainbowgroup

Rainbowgroupissa kukin vanki tekee vuorollaan päihdekäyrän, johon hän merkitsee elämänsä aikana käyttämänsä päihteen sekä kertoo niiden käytöstä. Tarkoituksena olisi, että esitys herättäisi keskustelua ja kysymyksiä sekä vangeissa että henkilökunnassa. Ryhmää varten vanki on saanut etukäteen tehtäväksi täyttää päihdekartan, johon hän arvioi päihteen käytön positiiviset ja negatiiviset seuraukset työelämän, koulutuksen ja uran, talouden, terveyden ja seksielämän, oikeusasioiden sekä rikosten suhteen. Samoin täytetään positiiviset ja negatiiviset seuraukset mielenterveyden ja tunne-elämän, perhe- ja ystävyyssuhteiden sekä elämän perusarvojen kohdalta.

Kun joku vanki esitteli omaa karttaansa ryhmässä, yleensä ainoastaan henkilökunta teki kysymyksiä. Ryhmässä vallitsi vankien puolelta ikään kuin ”äkkiä pois” -periaate. Joskus (myös muissa ryhmissä) kävi niin, että jokin tai jotkut vangit alkoivat häiriköidä ryhmiä joko kritisoiden niitä tai naureskelemalla keskenään. Välillä vanki tai osa vangeista saattoi poistua hetkeksi ryhmästä, aina kuitenkin takaisin palaten. Ryhmissä ei pidetty yllä kovin tiukkaa ryhmäkuria, ellei sitten joku vanki kehottanut toista jäämään. Tätä ei kylläkään tapahtunut kovin usein.

Päihde- ja inforyhmä

Päihde- ja inforyhmän pitävät joko ulkopuoliset vierailijat kuten kriminaalihuoltoyhdistyksen työntekijät tai osaston henkilökunta. Ryhmässä saatetaan esimerkiksi käsitellä vankien päihdeongelmaa eri tavoilla tai kertoa päihteen vaaroista. Vangit eivät itse voineet vaikuttaa siihen, millaisia vieraita siviilistä tuli ohjelmaan merkittyy päihde- ja inforyhmään. Vangeille vain ilmoitettiin, että on tulossa vieraita esimerkiksi Diakonissalaitokselta. Yleensä kuitenkin kaikki normaalista poikkeavat ohjelmanumerot olivat odotettuja. Vierailijoista saattoi hyötyä esimerkiksi kyselemällä heiltä koulutusmahdollisuuksista.

Päihde- ja inforyhmästä keskusteltaessa joku vangeista mainitsi, miten jatko-ohjelmakoista sekä koulutusmahdollisuuksista pitäisi osastolla olla enemmän informaatiota. Nyt he eivät hänen mukaansa olleet saaneet tietoa vaan olivat itse joutuneet ottamaan selvää haettavista paikoista. Samainen vanki toivoi henkilökunnalta neuvoja siihen, mihin kannattaisi hakea, koska ”jos tulee tyssit niin menee takapakkia”. Vangeilla ei nimittäin ole oikeutta hakea useampaan paikkaan kerrallaan, vaan ensin pitää odottaa päätöstä yhdestä paikasta ennen kuin

voi hakea toiseen. Vapautumisen jälkeiseen jatkohoitoon olisi vankien mielestä myös panostettava enemmän. Todennäköisyys ajautua “entisiin kuvioihin” oli erittäin suuri, ellei jatkohoitoa siviilissä löydy.

Työryhmä- ja yhteisökokoukset

Työryhmäkokoukseen osaston henkilökunta kokoontuu puhumaan osaston asioista, vangeista ja heidän asioistaan, omista työasioistaan tai valitsemaan uusia vankeja osastolle. Työryhmäkokouksissa pohdittiin mm. sitä, miten osastolla oli saattanut esiintynyt huumeita tai miten joku oli vaikuttanut päihtyneeltä, esimerkiksi “nuokkunut” ryhmissä. Kokouksissa pohdittiin myös vankien keskinäisiä suhteita: riitelyä, osaston agitaattoreita sekä sitä, haluttiinko joku savustaa osastolta ulos koska joku toinen vanki tahtoi saada kaverinsa osastolle. Henkilökunta mietti myös sitä, miten joku vanki saataisiin pysymään osastolla, mitä hänen hyväkseen voitaisiin tehdä tai sitä, kenet osastolle oikeastaan pitäisi valita. Useita ehdokkaita ei voitu valita, koska he olivat jo pelkästään fyysisesti tai psyykkisesti liian huonossa kunnossa. Työryhmäkokouksen aikana vankilan papin olisi tarkoitus vieraila osastolla, mikäli jollakin vangilla on hänelle kahdenkeskistä asiaa.

Työryhmäkokouksesta osaston henkilökunta siirtyy osaston yhteisökokoukseen. Yhteisökokousta varten vangit ovat yleensä istuneet valmiiksi osaston päädyssä olevan pyöreän pöydän ääreen ja tuoneet tuolit valmiiksi osanottajia varten. Yhteisökokouksessa yksi vangeista toimii vuorollaan puheenjohtajana. Kokouksessa henkilökunnan olisi tarkoitus kertoa vangeille työryhmän kokouksessa esille tulleet vankeja koskevat asiat. Lisäksi kokouksen tarkoituksena olisi toimia osastoa koskevien uusien ehdotusten julkituontipaikkana sekä keskustella yleisesti osastosta ja sen toiminnasta. Osastolla olevaan aloitelaatikkoon vangit saattoivat laittaa osastoa koskevia parannus- ym. ehdotuksia. Näistä useimmat eivät vankien mukaan toteutuneet, minkä takia he eivät enää oikeastaan tehneetkään aloitteita. Asenne palautelaatikon suhteen oli usein se, että “ei kannata laittaa mitään kun ei kuitenkaan tapahdu mitään”.

Kuitenkin asiaa tarkemmin tarkasteltaessa huomattiin, että mm. yhteisökokouksissa tehdyistä ehdotuksista joitakin oli toteutunut, joitakin ei. Vankiryhmän tekemän aloitteen jälkeen mm. ilmoitukset ryhmien peruuntumisista olivat parantuneet. Päinvastaisia esimerkkejä toteutumatta jääneistä toiveista olivat aloitteet musiikkihuoneen käyttöoikeudesta ja käyttämättömänä olleen pingispöydän siirtämisestä osastolle. Sen sijaan kevään kohokohta, vierailu Vartiosaareen toteutui ja myös osaston nuorin vanki, vaikka olikin karkuri, pääsi mukaan. Myös suuttumuksenhallinta-kurssi ilmoitettiin alkavaksi, samoin kuin NA:n vierailut sekä hepatiitti-info. Vankien mukaan NA ei ollut käynyt osastolla ainaakaan kuuteen kuukauteen. NA nähtiin hyväksi, koska osastolla kartoitettiin ainoastaan yksilön päihdehistoria, kun taas vangit olisivat halunneet enemmän terapiaa siitä, mitkä asiat heidän elämässään olivat johtaneet vetämiseen.

Sekä työryhmä- että yhteisökokouksesta pidetään virallista päiväkirjaa, johon merkitään molemmissa kokouksissa esille tulleet asiat. Vangit eivät saa tietää kaikkia työryhmäkokouksessa esille tulleita asioita, kuten esimerkiksi sitä, ketkä vangit ovat osastolle hakeneet. Osaston henkilökunta pitää kirjaa työryhmäkokouksista, vangit puolestaan yhteisökokouksista

Muu ohjelma

Tukihenkilö- ja sosiaalityöntekijäkeskustelut

Kello 12.00 on vuorossa sosiaalityöntekijän tunti. Sosiaalityöntekijän (toimi samalla myös tukihenkilönä) tapaaminen oli odotettu ohjelmanumero. Vangit olivat "sossun" luona vuorotellen ja kun tunnin aika alkoi lähestyä loppuaan, alkoivat ne vangit, jotka eivät vielä olleet päässeet sossun luo, koputella hermostuneesti vastaanottohuoneen ovea. Välillä käytiin kiivaitakin keskusteluja siitä, kuka menisi seuraavaksi sossua tapaamaan, kenellä oli mitään toista tärkeämpää asiaa.

Vankien mukaan tukihenkilöt eivät aina päässeet keskusteluhetkiin. Joidenkin mielestä tukihenkilökeskusteluissa ei aina saanut kaikkiin kysymyksiin vastauksia. Henkilökunta ei esimerkiksi tiennyt kaikkia paikkoja, joihin voisi hakea jatkoon. Tukihenkilökeskusteluissa oli vankien mielestä kuitenkin suunnilleen pysytty aikataulussa ja jokainen oli suurin piirtein päässyt ajallaan niihin. Yksi vangeista ehdotti ryhmien tilalle yhtä lähityöntekijää, joka hoitaisi vankien asioita päivittäin kello 8-16 välillä. Henkilökohtaista keskusteluaikaa, tukihenkilökeskusteluja, haluttiin lisää, tai jos näihin ei ollut mahdollisuutta, niin vaihtoehtona ehdotettiin muutamaa ilmaista puhelua viikossa tai ainakin halvempia hintoja soittaa siviiliin.

Liikuntavuorot

Tiistain ja perjantain ohjelma alkaa liikuntavuorolla puoli yhdeksältä. Liikuntaan oli vankilassa hyvät puitteet. Isossa liikuntasalissa saattoi pelata sählyä, koripalloa tai vaikkapa sulkapalloa. Lisäksi tilassa oli kaksi erillistä punttisalia sekä yläkerrassa tilat ainakin pingiksen pelaamista varten. Liikuntavuoro kestää puoli-toista tuntia, jonka vangit käyttävät tehokkaasti hyväkseen. Vartijoiden ja vankien välisestä yhteisöllisyydestä kertovat yhteiset sählyottelut. Vaikka vartijat voittivat, naurua herätti vartijan kommentti vankien tehdessä maalin: "kurssilla opetettiin, että anna vangille onnistumisen mahdollisuus!". Useimmat vangit olisivat halunneet enemmänkin liikuntaa osaston ohjelmaan. Liikunnan katsottiin mm. parantavan vankien ja vartijoiden välisiä suhteita, eivätkä kaikki osastolle tulijat olleet kovin hyvässä kunnossa.

Työpaja

Puoli yhdeksältä maanantaisin alkaa ohjattu työpaja, missä vangit harjoittelevat kaksi tuntia työntekoa mm. erilaisten puutöiden parissa. Työpajaan osallistumisesta maksetaan ylimääräistä palkkaa, mikä tuo muutaman euron korotuksen vangin keskimääräiseen 100 euron kuukausipalkkaan. Työpaja pidetään yhdessä päihteettömän tukiosaston vankien kanssa. Työpajaa ei vankien mukaan oltu pidetty haastatteluhetkellä kuukauteen. “Kahvinjuontia, palikoiden höyläystä, sahausta”, oli joidenkin kommentti työpajasta. Nyt oli tehty tauluntelineitä neljä kuukautta. Toinen vanki mainitsi, ettei ollut tehnyt mitään kahdeksaan kuukauteen. Yksi vangeista mainitsi, miten työpajalla saa tehdä “omia juttuja jos haluaa”. Tästä toinen innostui kommentoimaan: “mä alan tekee arkkuu”. Yksi vanki kritisoi työpajaa siitä, että se kestää vain kaksi tuntia, eikä siinä ajassa ehdi tehdä juuri mitään. Tähän toinen vastasi sanomalla, että aika kyllä menee nopeammin, jos tekee jotain.

Tunneryhmä

Joka toinen maanantai kello 12.30 on vuorossa tunneryhmä. Tunneryhmään osallistuvat sekä vangit että osa henkilökunnasta. Ryhmässä on tarkoitus kertoa omista tunteistaan; kielteisistä, myönteisistä tai molemmista, kukin halunsa mukaan. Tunneryhmän pitäisi toimia sen hetkisten tunteiden purkamispaikkana, eikä niistä pitäisi keskustella ryhmän jälkeen. Ryhmän ohjaajina toimivat kaksi henkilökunnan jäsentä. Ryhmän alussa on hetken hiljaisuus, samoin lopussa. Tunneryhmän kestoksi on ohjelmaan merkitty puoli tuntia, mutta useimmiten se on ohi viidessä, korkeintaan 10 minuutissa. Henkilökunta puhuu pitempään, vangit kertovat yleensä ainoastaan tyyliin “hyvin menee, ei valittamista”. Silloin tällöin joku vanki saattoi sanoa muutaman lauseenkin.

Haastatteluissa muutama vanki mainitsi, ettei ryhmässä enää juuri puhuta mitään. Joskus oli nimittäin käynyt niin, että tunneryhmässä esille tullutta asiaa oli käsitelty myöhemmin toisessa yhteydessä. Tunneryhmää kaksi vangeista piti turhana, kaksi taas suhteellisen hyvänä. Tunneryhmän pitäisi olla joka toinen viikko, haastatteluhetkellä sitä ei vankien mukaan oltu pidetty kuukauteen. Vankien mukaan ryhmässä tuli esille tasan kaksi tunnetta: joko “vituttaa” tai sitten ei. Ryhmän tarkoituksena ei ole keskustelu, jokainen ainoastaan purkaa tunteensa. Ryhmässä on sääntöjen mukaan sallittua antaa palautetta ja senpä takia siinä saattaa esiintyä jonkun verran henkilökuntaa koskevaa kritiikkiä. Vangit kertoivat, miten osaston yleinen ilmapiiri puretaan keskenään nopeasti osastolla, mikäli tulee jotain sanomista, eikä keskinäistä tunteiden purkua pantata tunneryhmään.

Korva-akupunktio, rentoutus ja talousterapia

Keskiviikkona ohjelma alkaa kello 9.15 korva-akupunktiolla tai rentoutuksella. Ryhmän tarkoituksena on rentouttaa vangit reiluksi puoleksi tunniksi akupunktion, musiikin ja rauhallisen puheen avulla.

Talousterapiassa vangit valmistavat jotakin ruokaa itse, etukäteen sovitun ruokalajin ja hankittujen raaka-aineiden mukaan. Yleensä tähän ohjelmaan osallistuu kaksi tai kolme vankia. Alkuvalmisteluissa saattoi kylläkin välillä olla useampikin vanki mukana, mutta varsinainen ruoan valmistus tahtoi jäädä yhden tai kahden vangin tehtäväksi, muut odottelivat selleissään tai oleskelutilassa. Kaikki vangit tulivat kuitenkin aina syömään tehtyä ruokaa. Talousterapiassa tehty ruoka nimittäin poikkesi usein vankilan rutiiniruosta. Vankilan rutiiniruoka sai välillä vangeilta kehuja, useimmiten kuitenkin ei.

4.5. Vankien ja henkilökunnan näkemyksiä ohjelman lomassa

Vankien puheita lusimisesta

Seuraavassa kuvataan vankien puheita suosituimmista teemoista, lusimisesta ja huumeista. Kolmas suosittu aihe, osaston ohjelman arviointi, sisältyy sen sijaan vasta seuraavaan lukuun, vankihaastattelujen kuvaukseen. Vangit vertasivat päihteetöntä osastoa mm. päihteettömään tukiosastoon. Päihteettömän tukiosaston etuna nähtiin se, että siellä oli työtä neljänä päivänä viikossa sekä jotain järjestettyä ohjelmaa viikonloppuisin. Vankien mukaan siellä sai myös ”kuivanappailla” eli puhua huumeiden käytöstä ja kokemuksista. Tämä oli vankien mielestä tärkeää, koska kipeiltäkin tuntuneista menneisyyden asioista piti edelleen pystyä puhumaan silloin kun halusi. Huumeiden käytön lisäksi suosittuja puheenaiheita vankilassa olivat erilaiset rikokset, erilaiset ihmiset, alamaailman lempinimet, tatuoinnit ja naiset. Välillä puhuttiin vankilaväkivallasta, poliisin väkivallasta tai tehdyistä rikoksista, omista tai muiden.

Välillä vangit kertoivat miettivänsä rikoksiaan, jatkohoitomahdollisuuksiaan sekä aikaa tulevan vapautumisen jälkeen; ”täällä on 20 tuntia vuorokaudessa aikaa miettiä”. Öisin nähtiin usein vankiunia: unissa ”doupattiin”, pahoinpideltiin työtöystävän uusi mies, oltiin pakoreissulla vankilasta tai nähtiin painajaisia tehdyistä rikoksista. Päivisin saatettiin kirjoittaa ”rutinalappuja” eli valittaa jostakin asiasta tai saada ”tyssilappu” eli tiedonanto siitä ettei esimerkiksi pääsytäkään lomille. ”Kapulalapulla” taas ilmoitettiin tuomion kokonaispituus, mikä on tavallaan helpotus, koska kapulalapun saadessaan vanki pystyy laskemaan jäljellä olevia päiviään ja suunnittelemaan omaa ajankäyttöään. Joidenkin vankien mukaan selviytymisen kannalta oli parasta, ettei pitänyt siviilin puolelle liikaa yhteyttä, ainoastaan yhteen tai kahteen ystävään, jotka hoitivat asioita jos tarvetta oli. Liit siviilikontaktit ainoastaan sekoittivat päätä. Samansuuntaisia rikoksia tehneet tai siviilissä toisensa tunteneet henkilöt saattoivat luonnollisesti olla parempia kavereita keskenään kuin esimerkiksi eri aineita siviilissä käyttäneet. Yksi vanki sanoikin ironisesti vankilan olevan paras paikka kontaktien ja suhteiden luomiseen, mikäli siviiliin päästyään haluaa jatkaa rikollista uraa.

Vaikka päihteetöntä osastoa joskus kritisoitiinkin joko yksin tai yhdessä, totesi osaston vanhin vanki kerran: “oi niitä aikoja kun ei ollut perhetapaamisia, telkkaria, radioita tai muuta”. Vanki kertoi olleensa ensimmäisen kerran raitapuku päällä vankilassa vuonna 1970 kuritushuoneella, missä ei työhuoneella saanut edes puhua toisen vangin kanssa. Päihteettömällä osastolla jotkut vangit olivat myös alkaneet miettiä, “mitä järkeä kaikessa valittamisessa oikein on, mehän tässä kuitenkin suurimpia kusipäitä ollaan”. Nuorimmat vangit puolestaan kertoivat valmistuneensa jo poikakodissa vankilaa varten. Poikakodissa kun oli ollut lukitut ovet ja tuuletusrilät ikkunoiden edessä, melkein kuin kalterit. Ja jos poikakodista oli karannut, oli seurauksena ollut jo silloin kahden viikon “tyssilappu”.

Vankien puheita huumeista

Vangit puhuivat huumeista mm. käytön ja sen tuomien kokemuksien, välttämisen, ostamisen, salailemisen ja käytön jatkamisen, huijaamisen sekä huijatuksi tulemisen, eroon pääsemisen ja retkahtamisen osalta. Vangit mainitsivat sen, miten helppoa suljetullekin osastolle olisi saada huumeita, jos niitä vain halusi. Tarvitsisi vain esimerkiksi sopia jonkun kanssa “nyssäkän” jättämisestä vaikkapa liikuntatilaan. Jos huumeista jäi kiinni vankilassa, oli seurauksena neljä kuukautta “tyssiä”. Toisaalta monen vangin mukaan jo pelkkä “vetämättä jättäminen”, kieltäytyminen huumeista, tuotti suunnatonta mielihyvää. Jos sitä vastoin retkahti, se hävetti. Retkahduksesta nouseminen oli erittäin vaikeaa ja helposti saattoi alkaa ajatella, että vetäminen onkin ainoa oikea elämäntapa. Siviilissä ja lomilla ollessa tukiverkko, kuten perhe, vaimo, tyttöystävä ja NA, Kuva-projekti, oma asunto ja kaveripiiriin vaihto olivat tärkeitä retkahtamisen estämiseksi. Kaikki vangit eivät tosin puheidensa mukaan aikoneetkaan koskaan lopettaa käyttöönsä kokonaan, vaan tavoitteena oli kohtuukäyttö, esimerkiksi viinasta eroon pääseminen, mutta satunnaisen amfetamiinin ja/tai kannabiksen käytön jatkaminen.

Vangit puhuivat usein oma-aloitteisesti päihteiden käytöstään. Yksikin kysyi itseltään, että “olenko todellisuudessa niin paskahousu että vedän douppii sen takii”. Toinen sanoi vetämisen perusteluksi, miten “liian suurta kaikki tuolla ulkona, ei kestä selvinpäin”. Kolmas puolestaan totesi, että “mä päätin jo ihan skidinä et mä haluan vetää”. Varoituksen sanana vangit kertoivat myös sen, “ettei koskaan kannata vetää kamaa suoneen koska pelkkään nousuun jää koukuun”. Vankilainnoista kysyttäessä vastauksena oli, että huumeet olivat normaalisti n. 2-3 kertaa hintavampia kuin siviilissä, jos ei sitten sattunut tuntemaan “keisaria” eli huumausaineportaan yläpäässä olevaa henkilöä. “Turistihinnat” olivat erikseen, turisteilta eli ensikertalaisilta saatettiin ottaa ylihintaa huumeista. Myös Subutexin hinnat olivat korkeat vankilassa. Ilmeisesti Subutexin hintaan vaikutti sen vaikutusten lisäksi usko, ettei se näy niin hyvin huumetesteissä. Subutexia väitettiin esiintyneen myös väärennöksinä, laimennettuina.

Vankien mukaan huumeetestejä pyritään vankilassa neutralisoimaan eri tavoilla. Yrityksistä kuitenkin sanottiin, etteivät ne tepsii Kansanterveyslaitoksen testeihin, ainoastaan vankilan sisäisiin pikatesteihin, eivätkä aina niihinkään. Huumeveloista vankilassa sanottiin, että joskus niistä saatetaan antaa puolet anteeksi, koska velallisella ei ollut mahdollisuutta maksaa niitä mitenkään, paitsi ehkä tekemällä uusia rikoksia. Huumerikoksista saatavia tuomioita kritisoiitiin, ne katsottiin kohtuuttomiksi. Muutama vangeista mainitsi, miten tätä menoa tilanne raaistuu jossakin vaiheessa ja viranomaisia aletaan ampua, koska voidaan tehdä mitä vain vankilatuomion välttämiseksi.

Henkilökunnan keskustelua vangeista

Suurin koodiluokka henkilökunnan puheissa koostuu osista, joissa osaston henkilökunta puhui osaston, koko vankilan tai ylipäätänsä vangeista. Vartijat mainitsivat, miten pakollisen virtsanäytteen antaminen on hankalaa joillekin vangeille, mutta epämiellyttävää myös vartijoille. Vartijat uskoivat tietävänsä eniten vankien asioista, koska kuljettavat heitä joka paikkaan. Vartijat mainitsivat, että käytännössä heillä on paljon päätösvaltaa vankien valinnassa osastolle, koska he tietävät millaisia vankeja osastoilla on. Vartijat myös saattoivat voimakkaasti vaikuttaa siihen, kuka tai ketkä osastolta poistetaan.

Henkilökunta kertoi “Sörkassa” olevan n. 300 vankia, joista 80 %:lla on päihdeongelma. Osaston vangeilla oli henkilökunnan jäsenen mukaan helppoa vankilan muihin asukkeihin nähden. Samaa sanoi vieraileva vartija nimetessään osaston “luxusosastoksi”. Henkilökunta saattoi myös kritisoida osaston vankeja osaston yleisestä ilmapiiristä sekä siitä, että he valittavat niin monista asioista. Heidän mielestään osaston vangeille ei voi esimerkiksi järjestää lisää liikuntaa, etteivät he addiktoidu seuraavaksi siihen. Jotkut vangit katsottiin niin hankaliksi, ettei oikein kukaan työryhmästä halunnut olla heidän tukihenkilönsä. Vartijat eivät ylipäänsä halunneet toimia vankien tukihenkilöinä.

Henkilökunnan pohdintoja vankien valinnasta osastolle

Henkilökunnan mukaan päihdeettömälle osastolle oli joskus valittu vankeja muista vankiloista ainoastaan puhelinhaastattelun kautta. Tämä oli henkilökunnan mukaan ollut huono käytäntö. Nykyisin osastolle valittiin ainoastaan Helsingin vankilasta, henkilökohtaisen hakemuksen ja haastattelun kautta. Henkilökunta arvioi, että vangit halusivat osastolle päihdeongelmansa lisäksi myös muista syistä: yksi pelkäsi jostain syystä, toinen halusi pois suljetulta osastolta, kolmas halusi samalle osastolle kavereidensa kanssa jne. Vartijat ilmoittivat haastattelussa pariin otteeseen, että heillä oli suuri vaikutus siihen, keitä vankeja osastolle valitaan. Ennen valintatilaisuuksia henkilökunta saattoi päättää suoraan hakemuksien perusteella, ettei edes haastattelisi tiettyjä hakijoita. Perusteluina hakemuksen hylkäämiseen olivat mm. liian lyhyt tuomio, tulossa oleva pikainen siirtyminen toiseen vankilaan tai se, että hakija oli tunnettu siitä, että “pelaa koko ajan

päihdehoitopaikkojen kanssa”. Valintatilaisuuksissa kiinnitettiin huomiota mm. siihen, oliko vangilla muita hakemuksia tai ”rosiksia” meneillään, koska hän oli vapautunut viimeksi sekä koska hän vapautuisi seuraavan kerran.

Haastattelussa henkilökunta kysyi hakijoilta, pystyisivätkö nämä olemaan ja puhumaan asioistaan seitsemän hengen ryhmässä sekä pystyivätkö he tällä hetkellä olemaan normaalilla osastolla. Samoin kyseltiin hakijoiden päihdehistoriasta sekä siitä, tunsiko hakija henkilökohtaisesti osastolla jo olevia vankeja. Henkilökunta myös kyseli hakijoiden sen hetkisestä lääkityksestä sekä siitä, oliko hakijoilla sillä hetkellä puhdas seula, koska se oli edellytys osastolle pääsemiseen. Lisäksi henkilökunta kyseli hakijan motivaatiota osastolle, miksi juuri hänet pitäisi valita sekä sitä, pystyisikö hakija antamaan säännölliset virtsanäytteet. Hakijoiden mielestä osaston eristys oli useimmiten ”hyvä juttu”, koska siten huumeita ei pääsisi osastolla. Jos osastolle hakevalla vangilla oli hakemuksia muihin hoitopaikkoihin, pyrki henkilökunta ohjaamaan heitä sopivampiin alkuhoitopaikkoihin, minkä jälkeen he voisivat tulevaisuudessa hakea uudestaan päihdehoitopaikalle osastolle.

Sattuipa yhdessä haastattelutilaisuudessa niinkin, että hakijalla oli hakemus vetämässä Laukaalle. Henkilökunnan jäsen totesi tähän, että mitä jos ensin odotellaan päätöstä siitä ”laukauksesta”. Loppuhaastattelu menikin sitten kaikkien nauraessa. Joskus osastolle tarvitsee ”värvätä” uusia vankeja, sitä pitää alkaa mainostaa vangeille, kun joku osastolta on lähdessä siviiliin, toinen jatko- hoitopaikkaan ja kolmas on jäänyt kiinni huumeiden käytöstä, antanut positiivisen seulan. Kaikkia halukkaita ei osastolle kuitenkaan voida ottaa, esimerkiksi jo pelkästään huonon peruskunnan, huonon käyttäytymisen tai sen takia, että osastolle hakeva vanki tarvitsee täysin toisenlaista terapiaa. Osastoa tarvitsee välillä kuitenkin mainostaa, koska muuten vangit luulevat, että osasto on täynnä eivätkä edes hae sinne. Valintatilaisuuksien jälkeen saatettiin henkilökunnan keskuudessa miettiä esimerkiksi sitä, arvioidaanko tulohaastattelussa tarpeeksi hakijan motivaatiota päihdeongelman lopettamiseen. Jos taas hakija ei myönnä itsellään olevan päihdeongelmaa, häntä on henkilökunnan mielestä turha valita osastolle.

Henkilökunnan pohdintoja osaston ohjelmasta

Maanantaiaamun työpajan ajankohtaa pidettiin hyvänä, koska silloin vangeilla on energiaa viikonlopun jäljiltä. Viikoittaiseen ohjelmaan merkittyä aamupalaveria ei ollut pitkään aikaan pidetty, mutta osaston vartija ehdotti yhteisökokouksessa, että sitä alettaisiin pitää uudestaan. Perusteluna oli jo se, että osa vangeista nukkui muuten ensimmäisen ryhmän alkamiseen asti. Toisaalta myös ehdotettiin, että vangit voisivat itsekin pitää aamukokouksen. Osa henkilökunnasta katsoi aamukokouksen olevan heidän työtään, osa taas vankien työtä, osa osaston yhteisöllisyyttä.

Henkilökunta puhui myös vankien jatkohoitopaikoista: yksi ei päässyt Kuva-projektiin, toinen mahdollisesti pääsisi Laukaalle, kolmas Kiskoon ja niin edelleen. Henkilökunta ei useinkaan itse voinut vaikuttaa jatkoon pääsemiseen, vaikka olisi halunnutkin, sillä jossakin jatkohoitopaikassa saattoi olla jotakin sinne haakevaa vankia vastaan; ”kauppamies mikä kauppamies.” Tämä saattoi harmittaa henkilökuntaa varsinkin silloin, kun vanki oli ”tsempannut” osastolla hyvin. Uutuutena henkilökunta järjesti osaston ohjelmaan suuttumuksenhallintakurssin, rippikoulun sekä anonyymien narkomaanien vierailut. Vartijat ilmoittivat, että anonyymien narkomaanien vierailut päättäisi lopullisesti ”isäpäällikkö” eli vartio-päällikkö, mutta heidän puoleltaan asia sopisi erittäin hyvin.

4.6. Tutkijan roolin arviointia

Vankilassaolo ei sujunut minulta henkilökohtaisestikaan ilman ongelmia. Ensimmäinen ”kriisi” sattui tunneryhmässä, johon minua pyydettiin osallistumaan. Vangit kehottivat minuakin purkamaan vuorollani tunteeni. Kerroin juoneeni viikonloppuna alkoholia ja tämän harmittavan minua, koska kärsin seuraavana päivänä krapulasta. Tästä sain myöhemmin henkilökunnalta moitteita, koska en olisi saanut mainita viikonloppuista alkoholin käyttöäni, jotta se ei olisi kannustanut vankeja retkahtamiseen. Toinen ”kriisi” tapahtui varsinaisen havainnointijakson jälkeen vastattuani kahden vangin lähettämään kirjeeseen, missä he ilmoittivat tullessaan poistetuksi osastolta ja kysyivät, voisinko tehdä asialle jotain. Ilmoitin, etten voinut asialle mitään, mutta vastasin, että yrittäisin selvittää asiaa ja kirjoittaa henkilökunnan ja vankien välisistä suhteista raporttiini. Kirjeeni luettuun henkilökunta kutsui minut neuvotteluun vankilaan, keskustelemaan suhteistani vankeihin ja toiminnastani tutkijana. Asia saatiin kuitenkin sovittua yhteisissä keskusteluissa.

Kun jälkepäin mietin ensivaikutelmiani vankilasta, ymmärsin henkilökunnan suhtautuneen hyvin realistisesti ja järkevästi vankilaan työympäristönä. He myös yrittivät ystävällisesti tehdä oloni vankilassa mahdollisimman mukavaksi. Tätä minä en heti oivaltanut. Sen kuitenkin ymmärsin, että ongelmat kentällä, vankilassa, eivät niinkään johtuneet ihmisistä vaan siitä ”koneistosta”, minkä rattaiksi kyseisissä tehtävissä toimivat ihmiset joutuvat. Tein virheen siinä, että yritin tarkemmin keskustelematta osallistuvan havainnoinnin mukaisesti toimia kuten tutkija. Henkilökunta puolestaan luultavasti odotti, että toimisoin kuten henkilökunta. Päiväohjelmaan osallistuessani vietin osastolla käytännössä enemmän aikaa vankien kuin henkilökunnan kanssa, usein myös vankien selleissä ”epävirallisen” seurustelun merkeissä. Tämä saattoi henkilökunnan näkökulmasta vaikuttaa oudolta tai epäilyttävältä. Joskus vierailevat henkilöt, kuten kriminaalihuolto-laitoksen edustajat, eivät erottaneet minua siviiliksi, vaan kysyivät minultakin vapautumisajankohtaani. Vietin joidenkin vankien kanssa enemmän aikaa kuin joidenkin toisten, jo siitä syystä etteivät kaikki vangit halunneet aina puhua kanssani. Yksi vangeista puolestaan ehdotti, että haastattelin heitä myös va-

pautumisen jälkeen, tehden jatkotutkimusta heidän eri elämänvaiheistaan. Luottamuksen kasvaessa ja vankien ottaessa minut näin mukaan ohjelmaansa, syntyi henkilökunnan mielestä ehkäpä asetelma, jossa olin vankien “puolella” ja henkilökuntaa “vastaan”. Tämä ei kuitenkaan missään tapauksessa ollut tarkoitukseni.

Viimeisen havainnointijakson jälkeen alkoi kootun aineiston purkaminen. Tekemiini havaintoihin vaikutti mielestäni ensikertalaisuuteni vankilassa. En osannut vankilan “koodisääntöjä”, en osannut kysyä niistä eikä kukaan silloin tietenkään osannut neuvoa minua. Olisin tietysti voinut perehtyä vankilaelämään etukäteen itsekin. Toisaalta ensikertalaisena sain ehkä erilaista ja ehkä kriittisempääkin tietoa kuin vankilamaailmaa enemmän kokeneena. Osallistuva havainnointi vankilaoloissa on tiedonkeruumenetelmänä kuitenkin mielestäni hyvä. Enemmän tietoa olisi ehkä saanut olemalla pidemmän aikaa vankilassa. Tämä olisi tietenkin riippunut alkuperäisen kysymyksenasettelun ja tutkimuskysymyksien lisäksi tutkijan omasta persoonasta ja tutkimusintresseistä. Kuitenkin osallistuvaa havainnointia voitaisiin mielestäni käyttää enemmänkin vankilamaailmaa tutkittaessa.

5. “KUINKA PITKÄLLE MUN PITÄS TÄÄLLÄ OIKEEN PARANTUA?” VANKIEN MIELIPITEITÄ PÄIHTEETTÖMÄSTÄ OSASTOSTA JA SEN OHJELMASTA

5.1. Osastolle hakeutuminen ja sen merkitys

“Ollu joskus aikasemmin tässä vankilas, et se on sitä kaman vetoo. Nyt se on tää päihteen ympäristö, et täällä on kaikilla vähän sama asenne et ollaan ilman kamaa. Tähtään siihen, et lomat saa auki, et on ristiäiset ja muuta.” (VK9)

Vankien kertomukset osastolle hakeutumisesta vaihtelevat luonnollisesti jonkin keskenään. Ensimmäisessä ryhmähaastattelussa saimme kolme erilaista esimerkkiä. Yksi vangeista kertoi hieman katkerana hakeneensa aikaisemmin kolme kertaa turhaan osastolle ja päässeensä sisään vasta neljännellä yrityksellä. Toinen vanki puolestaan kertoi, että hän oli päässyt osastolle helposti, koska siellä oli ollut tilaa. Hänet oli siirretty suoraan tulo-osastolta enemmän henkilökunnan kuin omasta aloitteesta. Kolmas vanki puolestaan kertoi “lentäneensä leiriltä” eli joutuneensa pois avovankilasta päihteen käytön vuoksi. Hän oli päässyt kuitenkin osastolle hakemaan uutta vauhtia, yrittämään uudelleen päihteenkäyttöä vankeuden suorittamista. Hakemuslomakkeissa vangit ovat perustelleet osastolle hakeutumista halulla selvittää omia asioitaan ja hakea jotain päihteenkäytön tilalle, koska suurin osa rikoksista on tehty päihtyneenä tai päihteen hankkimiseksi. Muina syinä on mainittu mm. halu päästä parempaan fyysiseen kuntoon tai eroon vankilakierteestä ja sen aiheuttamista sosiaalisista ongelmista, lapsen syntymän aiheuttama elämänmuutos tai halu korottaa peruskoulun arvosanoja.

Yleisesti ottaen vangit eivät pidä päihteettömälle osastolle hakeutumista mitenkään “ihmeellisenä” asiana, koska osastot ovat jo vakiintuneet lähes kaikkiin vankiloihin. Silti jotkut vangit saattoivat edelleen pitää päihteettömiä osastoja “outoina paikkoina” ja suhtautua niihin hakeutuviin vankeihin epäluuloisesti. Suurimpina osastolle hakeutumisen esteinä vangit pitävät kuitenkin tiedollisia puutteita, sillä tieto osastosta tai sen luonteesta ei aina tavoita oikeita vankeja oikealla hetkellä. Vankilaan joutumista, varsinkin pitkään jatkuneen päihteenkäytön jälkeen, kuvataan “shokkina”, jossa ei pysty selkeästi ottamaan vastaan tietoa eikä tekemään järjellisiä päätöksiä. Myös vaatimus puhtaasta seulasta, osaston eristyisyys muista vangeista ja säännöllinen huumeetästä saattavat vankien mielestä karsia osastolle haluavien määrää.

Vangit keskustelivat ryhmätapaamisessa pitkään valintaprosessista ja hakijoiden “motiivien” selvittämisestä. Vaikka keskustelussa päädyttiin siihen, että motiiveja on mahdoton tyhjentävästi selvittää, vangit kuitenkin toivovat, että työryhmä kiinnittää riittävästi huomiota hakijan taustojen ja hakeutumisen syiden selvittämiseen. Vangit haluavat, että osastolle hakeudutaan nimenomaan päihdeongelman eikä joidenkin muiden syiden vuoksi. Vangit eivät halua osastolle esim. “pelkääjiä”, “vasikoita” tai “makaajia”, joiden arvellaan huonontavan osaston kuvaa muiden vankien keskuudessa. Yksi vangeista ehdotti, että osaston “vanhin” vanki olisi hakijoiden haastattelu- ja valintatilanteessa mukana. Osaston sen hetkinen vanhin ei kuitenkaan katsonut voivansa ottaa sellaista vastuuta. Muutkin vangit totesivat, että tilanne olisi vangille hankala, koska olisi vaikea olla puolueeton esimerkiksi omien tuttujen kohdalla.

Päihdeettömyys

Kysyimme päihdeettömän osaston merkitystä vangeille neljällä eri tavalla, neljän eri kysymyksen avulla: Miten osasto on hyödyttänyt Sinua eniten? Mikä on ollut oma tavoitteesi tällä osastolla? Mikä merkitys tällä osastolla on Sinulle ollut? Mitkä syyt vaikuttivat osastolle hakeutumiseesi? (ks. liite 5) Vankien vastaukset näihin kysymyksiin on tiivistetty taulukossa 5. Odotetusti vangit pitävät tärkeimpänä asiana päihdeettömyyttä eri tavoin ilmaistuna. Vangit korostavat, että päihdeettömällä osastolla on mahdollisuus suorittaa vankeusrangaistusta ilman päihdeiden käyttöä. Päihdeitä ei ole saatavilla ja tarjolla niin helposti kuin tavallisilla osastoilla. Päihdeettömyyteen saa myös tukea toisilta “samanmielisiltä”. Päihdeettömyys nähdään ikään kuin perusedellytyksenä, jonka jälkeen voi saada muitakin omia asioitaan hoidetuksi eteenpäin aikaisempaa paremmin.

“Osasto on ehkä avannu uusia näkökulmia. Mun tavote on päästä pois doupista, täällä on se tärkeetä et on hyvä porukka. Oppii pikkuhiljaa olee erossa kamasta, saa ajatukset pois kamasta. Olla niinku erossa noista päihdeistä.” (VK6)

Lomat, perhetapaamiset ja vapaamat olot

Päihdeongelman ja päihdeettömyyden tavoittelun lisäksi osastolle hakeutumiseen ovat vaikuttaneet monet muutkin tekijät. Tärkeitä ovat luonnollisesti kaikki ne “edut”, joilla omaa “lusimista” saa aikaa myöten parannettua suoraan tai välillisesti. “Lomapään aukaisu” ja säännöllinen lomaoikeus ovat tavoitteita, jotka voi päihdeettömällä osastolla saavuttaa asiallisella käyttäytymisellä kahden kuukauden arviointijakson jälkeen. Perheellisille, vakiintuneessa parisuhteessa eläville, perhetapaamisten järjestäminen on puolestaan yksi tärkeä motiivi. Perhetapaamisiin on oikeus kolmen viikon välein kolme tuntia kerrallaan.

“Saada lomat auki ja perhetapaamiset. Ensimmäinen tavoite oli perhetapaamiset, seuraava oli lomat.” (VK 4)

Osa vangeista “tunnustaa”, että päihteettömyyden kontrolloinnin vastapainona osasto tarjoaa tavallisia osastoja vapaammat ja avarammat olot: oman sellin, yhteisen keittiötilan ja jonkin verran harrastus- ja vapaa-ajantilaa. Jos osaston vankiryhmä osoittautuu vielä “hyväksi porukaksi”, osastolla on monia muita osastoja mukavimmat olot, “helppo lusia”. Jotkut korostavat lisäksi osaston pienuutta ja eristyksen tuomaa “rauhaa”.

“Saanu olla ilman päihteitä ja vähän vapaammat olot. Täällähän on ovet auki huomattavasti pitempään, kaheksaan asti saa olla ja sen pitempään ei tarvikaan.” (VK7)

“Saa lusia tuomion rauhassa, tälläsella pienellä osastolla saa olla paremmin rauhassa. Tääl on aikaa ajatella.” (VK10)

Osastolla edistyminen ja jatkosuunnitelmat

Osaston merkitystä kartoitettiin myös kysymyksellä “Missä asioissa olet päässyt eteenpäin osastolla ollessasi?” Kolme vangeista ei mielestään ollut edistynyt haastatteluhetkeen mennessä oikein missään asioissa. Toiset kolme eivät osanneet selvästi nimetä mitään yksittäistä asiaa, mutta he pitivät kuitenkin saavutuksena jo sitä, että ovat hakeutuneet osastolle. Loput kuusi vankia pystyivät nimeämään jonkin asian, jossa he ovat selvästi edistyneet osastolla oloaikanaan. Tällaisia asioita olivat mm. opiskelujen saaminen uudelleen alkuun, rauhoittavista lääkkeistä eroon pääseminen, jatko-suunnitelman valmistuminen ja säännöllinen akupunktiohoito. Monen mielestä myös osastolla pysyminen sinänsä, jokainen päivä “ilman douppia”, on eteenpäin menemistä.

“Mut sehän on jo eteenpäin et ollaan tällä osastolla. Askel eteenpäin, pieni sellanen askel, et yrittää olla ilman päihteitä.” (VK7)

Joillekin vangeille päihteetön osasto määrittänyt ikään kuin välivaiheena, väylänä päästä suljetusta vankilasta avovankilan vapaampiin oloihin. Monet vangit suunnittelevat hakemista avotaloihin tai joihinkin niiden erityisohjelmiin heti osastolle päästyään, vaikka varsinaisen hakemuksen voi tehdä vasta neljän kuukauden minimiajan jälkeen. Suosituimpia jatkokohteita osaston vankien mielessä ovat Suomenlinnan työsiirtolan Duuni- ja Helsingin työsiirtolan Kuva-projektit.

“Päästä jatkohoitopaikkaan, esimerkiksi avotaloon missä ois helpompi tavata perhettä. Ja päihteettömyys, kamasta eroon pääseminen.” (VK2)

Taulukko 5: Päihdeettömän osaston vankien (n=11) mielestä tärkeintä päihdeettömällä osastolla (mainintojen lukumäärä)

Päihdeettömyys	28
Vapaamat olot/helpompi lusia	9
Lomat/perhetapaamiset/siiviiliasioiden hoito	9
Jatkokuntoutus/avotaloon pääsy	6
Hyvä porukka/ilmapiiiri	3
Pieni osasto/rauha/aikaa ajatella	2
Yht.	57

5.2. Kritiikki

“Tuntuu että täällä aika seisoo koko ajan. Tää on vaan tätä olemista.”
(VK2)

“Jätkät jotka ollu pitempään sanoneet et täällä on saman kertaamista”
(VK7)

Vankien esittämä kritiikki liittyy paljolti yleisesti vankilaoloihin ja vankina olemiseen. Vangit ovat esimerkiksi tyytymättömiä siihen, että heidän tekemiensä aloitteiden käsittely on hidasta ja että ne harvoin johtavat toivottuun lopputulokseen. He ovat tyytymättömiä niihin tilanteisiin, joissa henkilökunta ei toimi heidän toivomallaan tavalla tai joissa joitakin toimintoja kuten esimerkiksi puhelinsoittojen määrää rajoitetaan. Vangeista tuntuu, että asiat eivät vankilassa etene ja että mitään ehdotuksia ei ylipäänsä kannata tehdä.

Toisaalta jotkut vangit muistuttavat, että vankilassa riittää aina valittamista. Heidän mielestään rutinat ovat suurimmaksi osaksi turhia, koska “vähemmän tääl on kuitenkin ongelmia kuin tavallisella osastolla, missä luultavasti käyttäis” (VK2). Vangin aika on kuitenkin pitkä, kun samalla osastolla vietetään useina päivinä 23 tuntia vuorokaudessa (ulkoilua lukuunottamatta), eikä aikaa kulu päihdeiden hankintaan tai käyttöön. Monenlaisesta ohjelmasta huolimatta myös “tyhjää aikaa” jää runsaasti ja päivät tuntuvat toistavan toisiaan. Aika tuntuu “seisovan”, joten kaikenlainen liikunta tai muu toiminta olisi tervetullutta. (vrt. Kääriäinen 1994)

Ryhmät ja ohjelma

“Samana toistoa, ei päästä eteenpäin. Tärkeitä kysymyksiä kuten miksi käytäntö, menneisyys ja jatko osaston jälkeen pitäisi pohtia enemmän.”
(VK2)

“Päihde- ja inforyhmässä käsitellään pintapuolisesti asioita, vois mennä syvemmälle.” (VK I)

Vangit kritisoivat myös osaston päihderyhmiä. Monien mielestä ryhmissä ei päästä eteenpäin, vaan ne “junnaavat paikallaan”, niissä toistetaan samoja teemoja kerrasta toiseen. Heidän mukaansa osastolla tehdään lopulta aika vähän varsinaista päihdetyötä. Päihdeongelman käsittelyyn ei käytetä kovin paljon aikaa, vain kaksi ryhmää ja yksi tukihenkilökeskustelu viikossa. Monet vangit toivoisivat ryhmiin vaihtelua ja monipuolisempia tehtäviä, päihdeongelman “syvempää” käsittelyä.

“Mä en ehkä käsitä sitä niitten juttuu. Mä en nää noissa keskusteluissa (ryhmät) että mikä se on se valaseva juttu.” (VK I I)

Vankien tuntuu olevan myös vaikea jäsentää osaston tavoitteita ja ohjelman sisältöä. Päihdeettömyyteen pyrkimistä lukuunottamatta osaston ohjelma ei “avaudu” vangeille kovin selvänä. Vankien on vaikea hahmottaa, mistä lähdetään liikkeelle ja minne pyritään, mitä osastolla oloaikana tulisi saavuttaa. Osittain kyse on myös siitä, etteivät vangit itsekään osaa vielä asettaa kovin selviä tavoitteita itselleen. Vankien haastattelujen perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että sekä osaston yleisiä tavoitteita että kunkin ryhmän tavoitteita ja ideaa tulisi käsitellä ja kerrata nykyistä useammin ja selvemmin. Samoin ohjelman ja ryhmätehtävien vaiheistus voisi auttaa vankeja hahmottamaan osaston toimintaa paremmin, jonkinlaisena prosessina vaiheesta toiseen.

Vankilassa on vaikea puhua ja suunnitella elämää

Samalla kun vangit toivovat, että päihdeongelmaa käsiteltäisiin monipuolisemmin ja syvemmin, he toisaalta tuovat hyvin vahvasti esille sen, että omista asioista ei pystytä puhumaan avoimesti ryhmässä toisten vankien kanssa. Omista asioista ei ylipäänsä ole totuttu puhumaan toisille ja erityisesti vankilassa on vaikea luottaa toisiin vankeihin sen paremmin kuin henkilökunnan ammattitaitoon tai kykyyn auttaa. Yksi vangeista kuvasi tuntemuksiaan päihderyhmästä niin, että “on kuin istuisi aasinhattu päässä, ja kaikki ympärillä tuijottaa” (Ryhmähaastattelu III). Perinteisesti kunkin tulee hoitaa omat asiansa eikä puuttua toisten tekemisiin. On helpompaa puhua kahden kesken työntekijän kanssa, kuten tukihenkilökeskusteluissa tällä osastolla.

“Joka jätkällä on varmaan pettymyksiä luottamuksen suhteen, et jos tossa avautuis niin pelkää et siitä kuulee jälkeen päin jostain. Et ei vaan oo tottunu avautumaan, yleinen epäluulo et juttu leviää. Ehkä se on vähän näitä vankilaoppejakin et älä näytä heikkouttas.” (VK I I)

Vangit kertovat olevansa kyllästyneitä kahden perustehtävän toistamiseen ns. rainbow-ryhmässä. Vankien mielestä heidän itse kunkin päihdeikäyrä sekä päihdeiden tuottamat hyödyt ja haitat ovat hyvin samankaltaisia. Tehtävien purku ei tarjoa kenellekään mitään “uutta”, vaan kaikki on vankien mielestä “vanhan

toistoa”.Tehtävät eivät jaksaa kiinnostaa eivätkä innosta vankeja keskustelemaan keskenään.Tämä on mielenkiintoista sikäli, että juuri sama kokemus ja sen jakaminen ovat vertaisryhmien (esim. AA- ja NA-ryhmät) keskeinen lähtökohta, voimavara (Arminen 1998).

Voisi siis ajatella, että juuri samankaltainen päihdetausta ja samankaltaiset kokemukset antaisivat hyvän pohjan vankien väliselle keskustelulle ja yhteishengelle. Vangit kuitenkin toteavat, että “täytyy muistaa, et ollaan vankilassa, ei viitti tehdä toisen oloa hankalaksi. Ei voi piinata toista hörhöä, pitkittää toisen tuskaa (siis kyselemällä ryhmässä liikaa)”. Vankilan perinteet sekä vangin asema ja suhteet aikaisemmissa käyttäjäpiireissä, välittäjäportaissa, rikoksissa tai vankiverkostoissa aiheuttavat väistämättä monia keskusteluja rajoittavia varauksia ja jännitteitä. Poikkeuksen ryhmässä puhumisen vaikeudesta kertomiseen tuovat oikeastaan vain kaksi vankia, jotka näkevät päihdeettömällä osastolla myös oppimisen tai kehittymisen mahdollisuuksia. Heidän mielestään on mahdollista harjoitella ryhmässä puhumista sekä kertoa avoimesti ainakin päihteiden käytöstään ja toipumiselle asettamista tavoitteista.

“Kuullu jo niin etukäteen, et ketä se sit jaksaa kiinnostaa viikosta toiseen. Me tiedetään kaikki minkälaista se on. Kaikki kuultu, samat jutut.” (VK2, 3, 6)

“Siinähan annetaan se kertomus ja sillä selvä, mitä sitä sen enempiä kyselemään.” (VK8)

“En ole oikein koskaan osannu puhua omista asioista, mut sitähan tässä kai vähän opiskellaan.” (VK7)

Ristiriitaista tilannetta heijastavat myös vankien vastaukset muutamii KASAM-kyselylomakkeen vankina olemista koskevan osion kysymyksiin (taulukko 6). Toisaalta vangit uskovat, että vankilan järjestämästä ohjelmasta voi olla itselle hyötyä ja että vankila-aikana on mahdollista kuntoutua. Toisaalta he epäilevät, ettei vankilassa kannata tehdä omaa elämää koskevia suunnitelmia, koska vankina ei voi aina vaikuttaa siihen mitä itselle tapahtuu. Vaikka vankien vastauksissa on runsaasti hajontaa (“puolesta” ja “vastaan”), yleissuuntana on se, että on helpompi uskoa yleisesti vankilan ohjelmien hyötyyn kuin että juuri itse voisi käyttää hyödykseen ohjelmia.

Puolet vangeista on vahvasti sitä mieltä, ettei vankilassa kannata tehdä pitkälle meneviä suunnitelmia eikä pysty kovin paljon vaikuttamaan omiin asioihinsa. Vangit kysivät kerran haastattelijan mielipidettä siitä, kuinka moni heistä pääsisi lopulta kuiville. Kun haastattelija toivoi, että vähintään 80 %, vangit vastasivat nauraen, että korkeintaan 20 % heistä lopettaisi - positiivisesti arvioiden - huumeiden käytön. Yhtäältä vangit haluaisivat huumeista eroon, toisaalta he eivät välttämättä usko sen olevan mahdollista tai ainakaan helppoa; “Must tuntuu et

oon epätoivonen narkkari, etten mä pysty koskaan lopettamaan.” (VK7) Haastatellut vangit ovat monessa suhteessa ristiriitaisessa tilanteessa, jonkinlaisessa etsintä- tai kyselyvaiheessa.

Taulukko 6: *Päihitteettömän osaston vankien (n=11) mielipiteitä muutamiin vankina olemista koskeviin väitteisiin (Kasam -kyselylomake) (asteikolla: 0=täysin eri mieltä - 10=täysin samaa mieltä)*

Väite	Keskiarvo	Hajonta
Vankilan järjestämästä ohjelmasta voi olla minulle hyötyä	7,3	1-10
Voin kuntoutua nykyistä vankeustuomiota suorittaessani	6,8	5-10
Voin käyttää hyväkseni miltei mitä tahansa hoito-ohjelmaa	5,4	4-8
Vankilassa ei ole kovin järkevää tehdä omaa elämää koskevia suunnitelmia, sillä eihän koskaan tiedä, mitä tapahtuu	5,5	1-10
Useimmiten en voi vaikuttaa millään lailla siihen, mitä minulle tapahtuu	5,3	2-8

5.3. Toiveet ja parannusehdotukset

“Aktiviteettia pitäisi lisätä, et eihän tää mitään terapiaa oo tää makaaminen.” (VK9)

Osaston vankien vastaukset kysymykseen “miten parantaisit osaston toimintaa?” on tiivistetty taulukossa 7. Vankien toiveet painottuvat ennen kaikkea erilaisten aktiviteettien lisäämiseen. Osaston ohjelmaan toivotaan lisää liikuntaa, ulkoilua ja ryhmiä. Myös osaston viihtyisyyttä mielellään parannettaisiin ja hankittaisiin erilaisia vapaa-ajanvieton välineitä. Tämän kysymyksen yhteydessä ei sen sijaan tuoda enää suoranaisesti esille em. kritiikkiä päihdetyön vähyydestä ja päihderyhmien sisällöllisistä ongelmista. Vastaukset painottuvat spontaanisti muihin toimintoihin ja vapaa-aikaan, vaihtelun ja virkistyksen lisäämiseen. Vankeuden suorittaminen, lusiminen, haluttaisiin saada mahdollisimman sujuvaksi.

“Narkomaani vaatii koko ajan toimintaa ja palkintoja, narkkari on vaaravyöhykkeellä aina silloin kun se tylsistyy.” (VK5)

Osaston työryhmän mielestä vankien toiveet tuntuvat usein loputtomilta ja vankilan resursseihin nähden epärealistisilta. Vankien mukaan henkilökunta muistuttaakin usein niistä eduista, joita vangeilla on jo nyt verrattuna suljettuihin osastoihin. Ristiriita vankien toiveiden ja vankilan mahdollisuuksien välillä aiheuttaa toistuvaa kädenvääntöä vankien ja henkilökunnan välille siitä, mikä on milloinkin mahdollista ja mikä ei. Työryhmän on pakko rajata vankien toiveita, vaikka ne ymmärrettäviä ovatkin.

Yksi vangeista ymmärtää myös henkilökunnan näkökulmaa. Hänen mielestään työryhmän jäsenet yrittävät kyllä parhaansa, mutta heillä ei ole riittävästi aikaa paneutua työhönsä. Hän kaipaasi myös enemmän henkilökohtaisia keskusteluja tukihenkilön kanssa. Hänen mielestään vankilaan tulisi saada enemmän henkilöstöresursseja, työntekijöille enemmän koulutusta ja mahdollisuuksia soveltaa koulutusta käytäntöön.

Taulukko 7: Päähteettömän osaston vankien (n=11) osaston toimintaa koskevat toiveet ja parannusehdotukset (mainintojen lukumäärä)

Enemmän liikuntaa	5
Pelejä, välineitä osastolle (esim. tietokone)	4
Enemmän toimintaa, tekemistä	3
Enemmän ryhmiä (esim. musiikkiterapia)	3
Enemmän ulkoilua (ilta, kesä, viikonloppu)	3
Enemmän puhelinsoittomahdollisuuksia	1
Työntekijöille enemmän koulutusta ja aikaa paneutua	1
Enemmän henkilökohtaisia keskusteluja	1
Yht.	21

5.4. Vankilasuhteet

Vankien keskinäiset suhteet

Suurin osa vangeista kertoo tulevansa riittävän hyvin toimeen osaston muiden vankien kanssa. Keskinäisiä suhteita ei ryhdytä tarkemmin kuvaamaan, tyydyttään vain toteamaan että ”menee ihan hyvin” tai ”ihan okei, ei tässä mitään”. Vankien mielestä osastolle oli helppo tulla, uusi tulija otettiin hyvin vastaan. Muutama vangeista korostaa erityisesti päähteettömän osaston vankiryhmän yhteishenkeä, ”hyvä tiimi, tykkään olla tässä”.

Puolet haastateltavista ei myöskään ollut havainnut, että osastolle hakeutuminen olisi vaikuttanut kielteisesti suhteessa talon muihin vankeihin. Kolme vangeista oli kuitenkin sitä mieltä, että osastolle hakeutuminen aiheuttaa väistämättä myös kielteisiä reaktioita ainakin joissakin vangeissa. Yhden vangin mielestä taas osastolle hakeutuminen on herättänyt vain positiivista suhtautumista toisten vankien keskuudessa. Muutama puolestaan väittää, ettei edes mieltä toisten suhtautumista omiin ratkaisuihinsa.

”Se on ihan varmaa et suhtautuu, mul on toi meriitti et kaikki on tienny mitä mä oon tehny. Onhan ne nyt vähän ymmällään et mitä toi nyt touhuu.” (VK11)

*“On ihan erilainen kohtelu, ehkä vähän myöntävä, snadisti kannustava.”
(VK3)*

Lähes poikkeuksetta kaikki haastateltavamme haluavat korostaa sitä, että vankien osastolle valintaan tulee kiinnittää riittävästi huomiota. Vankien mielestä päihdeongelman ja halun olla päihitteitä tulisi olla ovat ratkaisevia tekijöitä. Vangit eivät halua, että osastolle valitaan tai pääsee hakeutumaan velkojen pakenijoita, “vasikoita”, ei-päihdeongelmaisia tai “sellasia joilla on pipo kireellä”. Vangit ovat siis jossakin määrin huolissaan osaston - ja sitä kautta oman itsensä - maineesta tai julkikuvasta muiden vankien keskuudessa.

Vankien mielestä osaston sääntöihin on helppo sitoutua, eikä niitä juurikaan arvostella, vaikka ne ulkopuolisesta voivat vaikuttaa hyvinkin vaativilta. Yksi vangeista haluaisi jopa kiristää sääntöjä ja kurinpitoa osastolla. Vankien mielestä toisten päihitteettömyyspyrkimyksiä arvostetaan ja tuetaan myös varsinaisten ryhmien ulkopuolella. Vanhemmat vangit saattavat kutsua nuorempia selliinsä kahville ja yrittää kannustaa heitä pysymään kuivilla. Puhutaan jatkosuunnitelmista sekä vaihdetaan tietoja ja kokemuksia eri hoitopaikoista. Toisia “tsempataan” erityisesti lomille lähtiessä, koska lomat tiedetään yhteisesti suurimmaksi retkahduksen “vaaratekijäksi”. Yhteisyydestä kertonee myös vankien yhteinen päätös leikata hiukset pois ja yhteinen tupakkalakko, joka tosin jäi lyhyeksi yritykseksi jo senkin vuoksi, ettei vankilaan saanut tuoda Nicorettea missään muodossa. Vankien mielestä päihitteettömällä osastolla ei “jumiteta” kuten tavallisilla osastoilla, vaan puhutaan ja tehdään asioita kuitenkin yhdessä, ryhmänä.

“Suljettu osasto oli täynnä “jumittajia”, siellä joka tyyppi oli yksinään, täällä ei kuitenkaan jumiteta, vaan pystyy puhumaan ja olemaan eri lailla muiden kanssa, mikä on hyvä.” (Ryhmähaastattelu III)

Vaikka osaston säännöt hyväksytään ja toisia eri tilanteissa kannustetaan, vangit toisaalta toteavat, “etemme ole veljemme vartijoita”. Esimerkiksi sääntöjen kieltämää “kuivanappailua” ei vankien mielestä voi estää, kun kaikilla on asiasta runsaasti kokemuksia. Haastattelussa voidaan epäsuorasti ihmetellä joidenkin toisten vankien käyttäytymistä tai osastolle hakeutumisen syitä. Toista voidaan epäillä esimerkiksi siitä, että hänellä ei ole “oikeasti” päihdeongelmaa, että hän saattaa käyttää päihitteitä osastollakin tai että hän yrittää saada valta-asemaa osastolla. Jos joidenkin arvellaan alkaneen “doupata”, ne jotka haluavat pysyä kuivilla vetäytyvät omiin sulleihinsä tai ryhmäänsä välttyäkseen “vetojen tyrkyttämiseltä”.

Epäilyjä ei kuitenkaan kerrota henkilökunnalle, vaikka osaston säännöt tarkkaan ottaen siihen velvoittavat. Jälkeen päin voidaan todeta osaston ilmapiirin parantuneen, kun jotkut vangit on poistettu tai poistuneet osastolta. Retkahtaneita voidaan jälkeen päin kutsua “vankilakapoiksi” ja retkahtamisia nuoruuden näyttämisenhaluksi tai maineen keräämiseksi (Ryhmähaastattelu IV). Vanhan sanonnan mukaan jokainen kuitenkin lusii vankilassa yksin, vain omaa

kakkuaan. Yksi vangeista ilmaisi asian jopa niin lakonisesti, että ”todellisuudessa ketään täällä ei kiinnosta toisen päihdeongelma” (VK5). Jokaiselle riittää omat murheensa.

Vankien ja henkilökunnan väliset suhteet

Enemmistö vangeista kuvaa suhteitaan henkilökuntaan asiallisiksi ja hyviksi; ”menee ihan hyvin”. Osa vangeista antaa myös erityistä kiitosta joillekin työntekijöille tai työryhmälle kokonaisuudessaan esim. vangin asioihin paneutumisesta, huomaamisesta tai myönteisestä palautteesta. Toisaalta tietyissä tilanteissa ollaan luonnollisesti tyytymättömiä työryhmän jäsenten toimintaan. Tällaisia tilanteita ovat mm. ryhmien peruuntumiset tai niistä ilmoittamatta jättäminen, puhelinoitojen rajoittamiset tai välinehankintojen kieltämiset. Jotkut muistuttavat, että vangin on syytä olla varovainen henkilökunnan arvostelussa, ettei joudu ”silmätikuksi”. Toisaalta he tunnustavat, että vikaa saattaa olla heissä itsessäänkin, koska vankilassa turhautuu helposti ja tulee valitettua monista asioista turhaankin. On selvää, että vankien ja henkilökunnan välille syntyy ajoittain vankilaan kuuluvaa ”vääntöä” eri asioista (Tourunen 2000), mutta järkevälle ja toimivalle yhteistyölle ei vaikuttaisi haastattelujen perusteella olevan mitään ylittämättömiä esteitä.

Osa vangeista arvioi, ettei henkilökunnalla ole aina aikaa ja mahdollisuuksia paneutua riittävästi osaston ja vankien asioihin. Tämän vuoksi osaston oma, vain tällä osastolla työskentelevä työntekijä saa vangeilta varauksetonta kannatusta. Vangit toivovat lähellä, nopeasti ja mutkattomasti käytettävissä olevaa työntekijää, jolla olisi aikaa keskittyä vankien asioiden hoitamiseen ja murheiden kuuntelemiseen. Tämän uskottaisiin parantavan myös osaston yleistä ilmapiiriä.

”Pitäisi saada vakisijainen sillon kun oma pamppu ei ole paikalla. Mikään ei toimi osastolla jos vieraileva pamppu on paikalla.” (VK1)

Oma lukunsa vankilassa on vankien ja vartijoiden väliset suhteet. Pähinteettömän osaston vangit pitävät osaston vakiovartijoita asiallisina ja luotettavina. Useimmat pitävät myös hyvänä heidän osallistumistaan liikuntaan yhdessä vankien kanssa. Sen sijaan vangit kritisoivat sitä, että vakituiset vartijat joutuvat olemaan paljon poissa osastolta ja että vartijan tehtäviä hoitavat niin monet eri sijaiset. Vankien mielestä sijaisten kanssa tulee jatkuvasti erimielisyyksiä tai sanomisia osaston käytännön asioista, mm. puhelinoitoista ja postin jakamisesta. He epäilevät, etteivät sijaiset saa riittävästi opastusta ja tietoa pähinteettömän osaston toiminnasta ja periaatteista.

Vankien mielestä osastolla pitäisi ehdottomasti olla vakiovartijat ja heillä myös vakiosijaiset. Tuntuu siltä, että ”vierailevat vartijat” saavat automaattisesti vangeissa viriämään monenlaista ”rutinaa”, ikään kuin paha olo olisi helpompi purkaa sijaisvartijoihin. Kysymys vartijasta ”lähityöntekijänä” on pulmallisempi. Monien mielestä on selvempää, että vartija keskittyy vartijan tehtäviin (”vartija on var-

tija ja sillä selvä”), sillä vartijaa on vaikea mieltää “auttajana”, varsinkaan virkapuvussa. Vangit näkisivätkin lähi- tai omana työntekijänä mieluummin jonkun muun kuin vartijan.

5.5. Yhteenveto: hoidon ja vankikulttuurin rajalla

Helsingin vankilan päihdeettömän osaston vankien mielipiteet vastaavat varsin pitkälle Timo Virtasen (2002a+b) kyselytutkimuksen tuloksia. Virtanen lähetti kunkin vankilan päihdeohjaajan välityksellä kyselylomakkeen kuuden Etelä-Suomen vankilan päihdeettömän osaston vangeille. Vastauksia kertyi kaiken kaikkiaan 39 vangilta. Vastaajien kokemukset päihdeettömältä osastolta olivat voittopuolisesti positiivisia. Vangit korostivat ennen kaikkea päihdeettömyyden merkitystä, mahdollisuutta olla erossa päihdeiden käyttäjistä ja vankilan huume-markkinoista. Päihdeetön osasto tarjosi tilan ja ajan oman päihdeongelman käsittelylle. Erityisesti 12 askeleen ryhmät (AA, NA) nähtiin tärkeiksi hoito-motivaation vahvistajiksi. Lisäksi vangit olivat tyytyväisiä liikuntaan ja erilaisiin normaaliin elämään valmentaviin toimintoihin kuten ruuan valmistukseen. (Virtanen 2002b, 16)

Lähes kaikkien mielestä päihdeettömän osaston edellytys, päihdeettömyyteen sitoutuminen, oli ollut helppoa. Suurin osa vastaajista (79 %) oli sitä mieltä, että osastosta oli ollut apua pyrkimyksessä päästä irti päihdeistä. Yli puolet vastaajista (60 %) piti osaston ohjelmaa mielenkiintoisena. Toisaalta vajaa puolet vastaajista (40 %) oli sitä mieltä, että osaston ohjelma antoi melko vähän uutta tietoa huumeista. Vastaajat olisivat kaivanneet lisää tietoa huumevieroituksesta ja uusista korvaavista lääkkehoidoista. Kielteisiä kokemuksia vangeilla oli erityisesti huumeetesteistä ja hoidollisten ryhmien kokoonpanoista. (Virtanen 2002a, 24; Virtanen 2002b, 16-17)

Myös tähän tutkimukseen haastatellut vangit korostivat monin tavoin päihdeettömyyden merkitystä, mutta myös muita vankeuden suorittamista ja omien asioiden ajamista helpottavia tekijöitä. He toivoivat lisää erilaisia aktiviteetteja ja kritisoivat jonkin verran päihderyhmien sisältöä ja päihdetyön vähäistä määrää osastolla. Toisaalta he tunnustivat, että omaa päihdeongelmaa ja oman elämän asioita on vaikea käsitellä avoimesti yhdessä toisten vankien kanssa. Sen sijaan 12 askeleen ryhmien merkitys osana osaston toimintaa ei voinut tulla haastatteluissa esiin, koska NA-ryhmä ei kokoontunut tutkimus-aikana vankilassa. NA-ryhmä saatiin vankilassa uudelleen käyntiin vasta loppukevällä 2003, jolloin kolme osaston seitsemästä vangista ilmoittautui ryhmään.

Haastattelut nostivat esiin monia sekä päihdeongelmaan että vankilaan liittyviä ristiriitoja ja jännitteitä. Yhtäältä vangit korostavat pyrkimystään suorittaa vankeusrangaistusta päihdeittä, toisaalta he tilaisuuden tullen retkahtavat herkästi päihdeiden käyttöön myös päihdeettömällä osastolla. Yhtäältä vangit pitävät osaston sääntöihin sitoutumista helppona, toisaalta he ovat vankilassa tottuneet siihen, ettei toisten tekemisiin pidä puuttua. Yhtäältä he haluaisivat monipuolis-

taa päihderyhmien sisältöä ja syventää päihdeongelman käsittelyä, toisaalta he toteavat, ettei omista eikä toisen asioista voi vankilassa avoimesti puhua. Yhtäältä he toivovat selkeämpää ohjelmaa ja tukea itselleen, toisaalta heidän on vaikea hahmottaa tarkasti tai realistisesti oman päihhteettömän elämän edellytyksiä tai sitä mitä tukea he elämäänsä tarvitsisivat. Yhtäältä he uskovat, että vankilan päihdetyöstä voi olla hyötyä itselle, toisaalta he epäilevät, kannattaako vankilassa tehdä kovin pitkälle meneviä suunnitelmia.

Näihin ristiriitoihin vastaaminen asettuu haastattelujen perusteella päihhteettömän osaston ohjelman ja toiminnan keskeiseksi haasteeksi. Toisaalta vangit etsivät aidosti päihhteettömyyden mahdollisuuksia, mutta toisaalta he myös suhtautuvat näihin mahdollisuuksiin vankilassa varauksellisesti. Osaston työryhmä joutuu kohtaamaan sekä päihhteiden käytön että vangin perinteisen roolin muuttamiseen liittyvää vastarintaa. Yhtäältä toivottaisiin muutosta, toisaalta pelätään toteuttaa sitä. Tämä lähtökohta on sekä mahdollisuus että haaste niin yhteisöllisyyden rakentamiselle kuin ryhmien ohjaamiselle vankilassa. Haasteena on ristiriitojen ottaminen käsittelyyn ja työn kohteeksi mahdollisimman avoimesti: mitä ristiriidat ovat, mitä rajoja ne asettavat, millä ehdoilla rajoja on mahdollista murtaa, mitä mahdollisuuksia juuri tällä osastolla voi rakentaa ja mitä asioita on mahdollista tehdä tai muuttaa jo vankeuden aikana? Ristiriitojen käsittelyn kautta on todennäköisesti mahdollista vahvistaa vankien muutosmotivaatiota ja osaston tavoitteisiin kiinnittymistä.

Jos osastolla vain oltaisiin puhuvinaan avoimesti ja olevinaan päihdekuntoutuksessa, mutta itse asiassa kukaan - sen paremmin vangit kuin henkilökunta - ei uskoisi sen olevan "oikeasti" mahdollista, osastoa pidettäisiin yllä vain muodon vuoksi, turhaan. Saman tuloksen saisi vähemmälläkin työllä, esimerkiksi vain kontrolloimalla päihhteettömyyttä huumetesteillä. Onneksi kyse lienee kuitenkin enemmän siitä, että jokainen vanki kyllä haluaisi puhua asioistaan ja saada apua päihdeongelmaansa, mutta yhtäläillä myös pelkää "avautua" ryhmässä, toisten vankien keskuudessa. Osaston ohjelmaan on vaikea sitoutua varauksellisesti. Vankila, sen käytännöt, perinteet ja vankien omat käyttäytymisnormit tavallaan pakottavat toimimaan eri tavalla kuin perimmältään haluttaisiin. Vankilassa on suojeltava itseään, otettava toiset vangit huomioon ja epäiltävä myös henkilökunnan kykyjä auttaa. Päihhteettömällä osastolla vangit ovat hoidon ja vankilan rajapinnalla, toisaalta he ovat mukana kuntouttavassa työssä, mutta toisaalta he ovat vahvasti kiinni vankilassa. Tämän ristiriidan käsittely on väistämättä päihhteettömän osaston työryhmän toistuva tehtävä suhteessa vankeihin.

6. “ONKO MEILLÄ OHJELMA?” OSASTON TYÖRYHMÄN ITSEARVIOINTIPROSESSI

Päihdeettömän osaston työryhmän oman työn itsearviointi- ja kehittämisprosessi muodosti etukäteen ajatellen tutkimushankkeen keskeisimmän osan. Lähtökohtana oli, että työryhmä itse on osaston toiminnan paras asiantuntija ja kehittäjä. Tavoitteeksi asetettiin, että prosessi antaa työryhmälle mahdollisuuden

- arvioida omaa ja osaston toimintaa rakentavassa hengessä keskustellen
- käyttää arvioinnissa apuna laatuajattelun peruseriaatteita
- täsmentää osaston toiminta-ajatusta, perustehtävää ja tavoitteita sekä määrittää keskeiset tulevaisuuden kehittämistehtävät.

Prosessi koostui kaiken kaikkiaan seitsemästä tapaamisesta ajanjaksolla 27.11.2002-9.9.2003. Prosessiin kuului kirjallinen ennakotehtävä, laatuajattelua koskevaa ennakkolukemista, johdatus laatuajatteluun, SWOT -analyysi, ITE -itsearviointi sekä keskustelua osaston perustehtävästä ja -tavoitteesta sekä niiden toteuttamisen vaatimista kehittämistarpeista. Yksi tapaamisista oli varattu keskusteluun Rikosseuraamusviraston edustajan kanssa. Viimeisessä tapaamisessa arvioitiin koko tutkimushanketta tutkijoiden yhteenvedon pohjalta. Työryhmäprosessia ohjasi tutkija, VTL Tarja Kallio.

6.1. Ennakotehtävä

Ennakotehtävässä työryhmän jäseniä pyydettiin kuvaamaan oma koulutustaustansa ja työhistoriansa, nykyiset tehtävät päihdeettömällä osastolla ja koko vankilassa sekä kertomaan oma näkemyksensä osaston synnystä ja siitä, mikä osaston toiminnassa onnistuu tällä hetkellä hyvin ja mikä kaipaisi kiireellisimmin kehittämistä.

Ennakotehtävän palautti viisi kahdeksasta työryhmän jäsenestä marraskuussa 2002. Myöhemmin työryhmään mukaan tulleet kaksi työntekijää täyttivät kyselylomakkeen toukokuussa 2003. Osaston kahden vartijan osalta ennakotehtävän tiedot kerättiin yksilöhaastattelujen yhteydessä. Vastaukset ennakotehtävän kysymyksiin saatiin näin yhtä työntekijää lukuun ottamatta kaikilta työryhmän toimintaan tutkimusjakson aikana osallistuneilta työntekijöiltä (9/10).

Työryhmän jäsenet arvioivat vastauksissaan päihdeettömän osaston toimintaa vielä kohtuullisen varovaisesti ja yleisluonteisesti. Eri vastaajien näkemysten kesken ei ollut havaittavissa suuria eroja tai ristiriitoja. Osaston sen hetkiseen toimintaan oltiin pääasiassa tyytyväisiä, perusasioiden nähtiin toimivan “kohtalaisen hyvin”. Työryhmän jäsenet pitivät osaston asemaa vankilassa vakiintuneena ja selkeänä. He katsoivat osaston turvaavan vangeille päihdeettömän, “inhi-

millisen” ympäristön. Osaston nähtiin toimivan erityisen hyvin eräänlaisena kuntoutuksen alkuvaiheen osastona, jossa vangit voivat pysähtyä miettimään ja arvioimaan omaa päihdeongelmaansa sekä alkaa suunnitella vankeusaikaansa ja elämäänsä eteenpäin eri tavalla kuin tavallisilla osastoilla. Osaston uskottiin tarjoavan vangeille tietoa päihhteistä ja päihdeongelman hoitomahdollisuuksista sekä uudenlaisia kokemuksia päihhteittä olemisesta.

Eniten kehitettävää työryhmän jäsenet löysivät osaston ohjelman sisällöstä, esimerkiksi teemaryhmien ohjauksesta ja yhteisöllisyyden vaalimisesta. Vankien ryhmähengen ei katsottu aina olevan kovin hyvä eikä vankien tavoitteiden keskenään yhteneväisiä. Työryhmän kokoa pidettiin käytännössä varsin pienenä, varsinkin kun kaikilla jäsenillä on myös työtehtäviä ja vastuita muilla osastoilla ja koko vankilassa. Tämän vuoksi työryhmän mahdollisuudet yhteiseen ajankäyttöön ja esimerkiksi työnohjaukseen ovat olleet rajalliset. Vastaajat arvioivatkin, että osaston toiminta-ajatus tai hoitoideologia eivät välttämättä ole kovin selvät tai täysin yhteneväiset työryhmän jäsenten kesken.

6.2. SWOT -analyysi

SWOT -analyysissa kartoitetaan jonkin toiminnan vahvuuksia (strengths) ja heikkouksia (weaknesses) sekä tulevaisuuden mahdollisuuksia (opportunities) ja uhkia (threats). Menetelmä antaa mahdollisuuden jäsentää tiettyä toimintaa tietyllä hetkellä monesta eri näkökulmasta. Menetelmää käytetään usein erilaisten kehittämishankkeiden suunnittelun alkuvaiheessa tiedon keräämiseen ja analysointiin sekä toiminnan arviointiin. Menetelmää on käytetty mm. laadun kehittämisen ja erilaisten strategiatyöskentelyjen apuvälineenä. SWOT -analyysin perustavoitteena on tunnistaa muutostarpeet, löytää perustelut kehittämistyölle ja asettaa sille yhteisesti hyväksytyjä tavoitteita. (Kouluttajan työkalupakki 2003, 66)

Työryhmä toteutti SWOT -analyysin ryhmätyönä kahdessa ensimmäisessä tapaamisessa, yhdessä tutkijoiden kanssa keskustellen. Tarkoituksena oli löytää koko työryhmän yhteisesti hyväksymiä näkemyksiä ja arvioita osaston toiminnan tilasta. Aluksi etsittiin niitä vahvuuksia, joita työryhmällä on päihhteettömän osaston ohjelman toteuttamisessa. Toiseksi kartoitettiin niitä heikkouksia tai ongelmakohtia, joita toiminnassa on ilmennyt. Kolmanneksi mietittiin niitä olemassa olevia mahdollisuuksia tai voimavaroja, joita mahdollisesti ei vielä ole hyödynnetty tai käytetty. Lopuksi arvioitiin niitä uhkia, jotka tulevaisuudessa voivat vaikeuttaa osaston ohjelman toteuttamista. Keskustelun kirjaamisesta ja SWOT -nelikentän rakentamisesta vastasivat tutkijat. Työryhmä hyväksyi yhteenvedon 18.12.2002 (liite 8).

SWOT -analyysi monipuolista ja tarkensi monella tavoin ennakkotehtävien vastauksia. Se tuotti hyvin monipuolisen kuvan sekä osaston toiminnan ja työryhmän vahvuuksista että toimintaan kohdistuvista jännitteistä ja ongelmakohtista. Analyysi osoitti ensinnäkin sen, miten monet - isot ja pienet - asiat vankilassa ja sen ulkopuolella vaikuttavat ja kietoutuvat päihteettömän osaston toimintaan. Eri tekijöiden suunnitelmallinen kehittäminen on varsin monisyinen ja haasteellinen tehtävä. Toiseksi keskustelut osoittivat, että osaston toimintaan kohdistuu edelleen myös joitakin jännitteitä. Vaikka alkuvuosien ristiriidat ovat ohi, työryhmän jäsenten mielestä vankilassa (muut työntekijät/muut osastot) ei aina vielä kukaan täysin ymmärretä erityisosastojen työllistävyyttä ja työn vaatavuutta. Päihdetyöntekijät joutuvat edelleen "tasapainoilemaan" erityisosaston ja muiden töiden vaatimusten välissä. Keskustelut nostivat voimakkaasti esille päihdetyön haasteellisuuden ja vaatavuuden vankilan toimintaympäristössä. Työtä osaston kehittämiseksi on tehty pitkään rajallisin resurssein ja vaikeissa olosuhteissa.

Kolmanneksi analyysi osoitti, kuinka suuren osan työn resurssi- ja ympäristötekijät saavat työryhmän keskusteluissa. Työryhmä tunnistaa selvän ristiriidan työn vaatimusten (vankien ja toiminnan kehittämisen tarpeet) ja käytettävissä olevien voimavarojen (vankeinhoidon resurssit) välillä. Ajatuksia toiminnan kehittämiseen löytyi paljon, mutta mahdollisuudet niiden toteuttamiseen tuntuivat usein pieniltä. Yksittäinen työntekijä tuntee usein voimattomuutta selviytyä kaikista työhön kohdistuvista odotuksista. Työryhmä piti vankien elämän ongelmia moninaisina ja vaikeina sekä heidän työryhmälle kohdistamia tarpeita ja odotuksia suurina, välillä epärealistisinakin. Työryhmän mielestä vankien osaston toimintaan kohdistama kritiikki on myös ajoittain kohtuutonta vankilan olosuhteisiin suhteutettuna. Työtä olisi paljon mutta tekijöitä ja aikaa vähän. Päihdetyö arvioitiin herkästi "haavoittuvaksi" erityisesti henkilökunnan vuosi- ja sairauslomien sekä työpaikan vaihtojen yhteydessä. Näissä tilanteissa kokemuksen ja taidon paikkaavia "reservejä" ei ole välittömästi käytettävissä. Monissa arvioissa vankilaa pidettiin rajoittavana työympäristönä; "vaikka itse sais minkäläisen idean, niin se ei toimi kun on vankila kyseessä".

Tästä huolimatta, neljänneksi, analyysi viritti kuitenkin myös monia yksittäisiä parannus- ja kehittämisideoita, joista osa toteutettiin välittömästi, osa kirjattiin myöhemmin kehittämissuunnitelmaan ja osa jäi vielä odottamaan otollisempia aikoja. Kevään 2003 aikana saatiin mm. NA-ryhmän vierailut uudelleen käyntiin ja selkeytettiin osastolta poistamiskäytäntöjä. Työryhmän aloitteesta vankilaan nimettiin syksyllä 2003 päihdetyön kehittämistyöryhmä. Sen sijaan osaston aamukokousta ei saatu käyntiin monista yrityksistä huolimatta. Työryhmä piti käytyjä keskusteluja, ajatusten ja tunteiden vaihtoa, tarpeellisina ja asioita selventävinä, varsinkin kun yhteiseen arviointiin ei viime vuosina ole ollut kovin paljon mahdollisuuksia. Keskustelun uskottiin myös auttavan löytämään niitä asioita, joihin on mahdollista vaikuttaa ja joita kannattaa suunnitella pitemmälläkin tähtäimellä. SWOT -analyysin uskottiin antavan hyvän pohjan kehittämisalueiden tarkentamiselle.

SWOT -analyysin neljän osa-alueen keskeiset teemat, eniten keskustelua heittäneet arviot, tiivistyivät seuraavasti (vrt. liite 8):

Vahvuudet

- 1 Moniammatillinen työryhmä, jossa pystytään nykyisin keskustelemaan avoimesti ja ottamaan kaikkien jäsenten näkemykset huomioon sekä saamaan keskinäistä tukea toinen toisiltaan (“sisäinen konsultaatio”).
- 2 Työryhmä pystyy itsenäisesti päättämään osaston sisäisistä asioista (vankien valinta osastolle, mahdolliset uloskirjoitukset, ohjelman sisältö).
- 3 Erilaisten alkuvaikeuksien ja vuosien aikana sattuneiden vastoinkäymistenkin kautta osastolle on muodostunut suhteellisen vakiintunut asema, säännöt ja toimintatapa vankilan yhtenä osana.
- 4 Osasto on joustava osastolla oloajan suhteen (antaa mahdollisuuden myös pitkätuomioisille vangeille) ja jatkokuntoutuksia voidaan järjestellä vankikohtaisesti.
- 5 Pieni erityisosasto antaa mahdollisuuden tutustua vankiin ja työskennellä hänen kanssaan eri tavalla kuin tavallisella vankilaosastolla.

Heikkoudet

- 1 Henkilökunnan vähydestä johtuva kiire (aikapula) ja työtaakka (tehtävät myös osaston ulkopuolella). Muu henkilökunta (muilla osastoilla) ei aina ymmärrä osaston erityisluonnetta ja -vaatimuksia. Osaston toiminnan järjestäminen on vaikeaa erityisesti loma-aikoina.
- 2 Työryhmällä ei ole yhteistä koulutusta eikä työnohjausta.
- 3 Vankimäärän kasvu ja vankien sijoittamisen ongelmat heijastuvat ajoittain myös päihitteettömälle osastolle. Vankien valintaan osastolle voi kohdistua ulkoisia paineita, jotka voivat aiheuttaa “häätäisiä” (“väärää”) valintoja.
- 4 Vankien vaatimukset (tarpeet, odotukset, kritiikki) tuntuvat usein kohtuuttomilta vankilan mahdollisuuksiin ja käytettävissä oleviin resursseihin nähden.

Mahdollisuudet

- 1 Yhteistyön lisääminen vankilan ulkopuolisten toimijoiden kanssa.
- 2 Ryhmien monipuolistaminen: esim. ei-verbaaliset ja toiminnalliset ryhmät tai työtoiminnan lisääminen.
- 3 Vartijoiden roolin/osallistumisen vahvistaminen ja monipuolistaminen.
- 4 Erityisten hoitojatkumoiden rakentaminen joidenkin yhteistyökumppaneiden kanssa.

Uhat

- 1 Vankeinhoidon ja/tai päihdekuntoutuksen määrärahojen karsiminen
- 2 “Ylhäältä” keskusvirastosta tulevat lisävaatimukset (esim. korvaushoidon järjestäminen).
- 3 Vankimäärän jatkuvan kasvun aiheuttamat seuraukset (esim. osaston suurentaminen tai lakkauttaminen).
- 4 Vankien fyysisen ja psyykkisen toimintakunnon jatkuva heikkeneminen.

6.3. ITE- arviointi

SWOT -analyysin lisäksi työryhmä arvioi osaston toimintaa ITE -itsearviointilomakkeella (liite 9). Työyksikön itsearviointi- ja laadunhallintamenetelmää (ITE) on kehitetty Suomen Kuntaliiton toimesta kolmessa vaiheessa vuosina 1992-1997. Tavoitteena on ollut luoda työväline sosiaali- ja terveydenhuollon työyksiköiden, työryhmien ja pienten organisaatioiden itsearviointiin ja laadunhallintaan. Tarkoituksena on, että koko yksikön henkilökunta osallistuu arviointiin ja että tuloksia analysoidaan yhteisesti. Menetelmää on käytetty sadoissa työyksiköissä laatutyön ensi askeleena, kehittämistarpeiden tunnistamisessa ja jatkotoimenpiteiden suuntaamisessa. ITE sisältää kolme osaa: itsearviointikysymyslomakkeen, vastausten yhteenvetolomakkeen ja jatkotyön suunnittelulomakkeen. Lomakkeet on uudistettu ja tarkistettu vuoden 2001 aikana. Tässä tutkimuksessa käytettiin kahta ensin mainittua lomaketta. Kysymyslomake käsittää kaiken kaikkiaan 25 eri kysymystä yhdeksältä eri toiminta-alueelta arviointiasteikolla 0-4. (Holma 1997, 14-30; Holma 2001)

Päihdeettömän osaston työryhmän jäsenet täyttivät itsearviointilomakkeen välitehtävänä ensimmäisen ja toisen tapaamisen välisenä aikana. Tutkijat laativat vastauksista yhteenvedon, josta keskusteltiin yhteisesti toisessa tapaamisessa. Seitsemän kahdeksasta työryhmän jäsenestä palautti lomakkeen. ITE -arvioinnin yhteenvetoprofiili on esitetty kokonaisuudessaan liitteenä 10. Työryhmän jäsenten toisaalta parhaiten toteutuneiksi ja toisaalta eniten kehittämistä vaativiksi alueiksi arvioimat asiat on tiivistetty taulukossa 8.

Työryhmän jäsenten mielestä osaston esite ja tiedotteet (vangeille ja henkilökunnalle) ovat varsin hyvät ja niistä käy pääpiirteissään selville osaston tarkoitus, luonne ja ohjelman sisältö ("palvelukuvaus"). Osaston vastuusuhteita ja osaston paikkaa vankilan kokonaisuudessa pidettiin selkeinä. Myös osaston toiminnan vuosittaiseen tilastointiin oltiin tyytyväisiä. Eniten kehittämistä nähtiin työryhmän jäsenten kouluttautumisen suunnitelmallisuudessa, osaston vertailemisessa muihin vastaavankaltaisiin osastoihin ja asiakaspalautteen keräämisessä. Vankilan järjestämää koulutusta pidettiin satunnaisena ja hajanaisena. Vaikka päihdeohjaajat ovat osallistuneet vankeinhoidon alueellisiin ja valtakunnallisiin päihdetyön kokouksiin, mitään systemaattista vertailua muiden vankiloiden päihdeettömien osastojen kesken ei ole toteutettu. Vaikka vangeilta saa päivittäin eri tilanteissa monenlaista palautetta, mitään systemaattista asiakaspalautteen keräystä ja seurantaa ei ole toteutettu. Kehitettävää nähtiin myös "hyvän hoidon laatuksiteereissä", siinä mitä ne tarkoittavat juuri omalla osastolla ja omassa työssä. Työryhmäprosessin yksi tavoite, osaston kehittämissuunnitelman laatiminen, nähtiin tässä mielessä tarpeellisena.

Taulukko 8: ITE -arvioinnissa eniten ja vähiten pisteitä saaneet toiminnan osa-alueet

Toteutuu verrattain hyvin (keskiarvo)	Vaatii kehittämistä (keskiarvo)
Osaston esite ja tiedotteet (3,5)	Henkilökunnan kehittämis- ja kouluttautumis-suunnitelma (0,7)
Osaston palvelukuvaukset (3,2)	Vertailu muihin vastaaviin osastoihin (0,8)
Osaston vastuusuhteet (3,2)	Hyvän hoidon laatumittarit (1,2)
Osaston toiminnan tilastotiedot (3,2)	Säännöllinen asiakaspalautteen kerääminen (1,2)

ITE kiinnittyy menetelmänä tiukasti laatuajatteluun ja laadunhallintaan. Koska laatuajattelu termeineen oli useimmille vierasta ja sen soveltaminen vankilaan nähtiin vaikeana, ITE:n hyöty ja virittävyys jäi arviointiprosessissa selvästi SWOT -analyysia pienemmäksi. Monet käsitteet tuntuivat vaikeilta ja jopa vankilaan soveltumattomilta. Esimerkiksi vangin mieltäminen ”asiakkaana” tai peräti ”avainasiakkaana”, jolle tuotetaan ”palveluja”, tuntui monien mielestä hankalalta. Tästä huolimatta vastauksista tehdyssä yhteenvedossa erottuvat työryhmän mielestä osaston vahvat ja heikot puolet oikean suuntaisesti. ITE -lomake on yksi mahdollinen ja konkreettinen ”mittari” osaston toiminnan arviointiin. Esimerkiksi vuosittain toistettuna se antaisi mahdollisuuden pitempiaikaiseen seurantaan eri osa-alueiden kehittymisestä.

6.4. Perustehtävää etsimässä

SWOT- ja ITE -arvioinnin jälkeen yhä keskeisemmäksi kysymykseksi nousi osaston perustehtävän määrittäminen. Perustehtävää mietittiin kolmella tasolla:

- kuinka selkeä tai yksiselitteinen perustehtävä on?
- kuinka yhtenäinen näkemys perustehtävästä työryhmän jäsenillä on keskenään?
- kuinka hyvin työryhmän käsitys perustehtävästä vastaa keskushallinnon (Rikosseuraamusvirasto) näkemystä osaston toiminnasta ja tavoitteista?

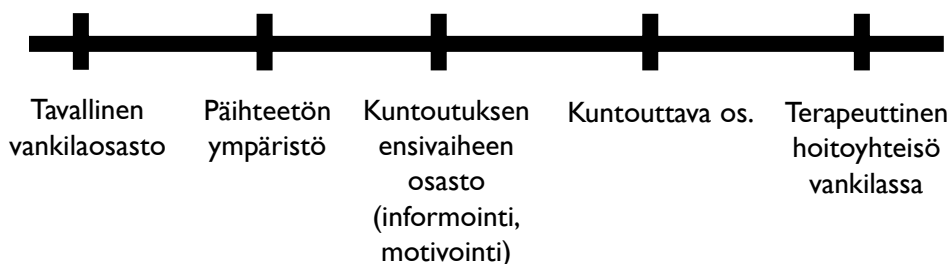
Osaston esitteen mukaan osaston tarkoituksena on ”pähitteettömään elämäntapaan totuttelu ja opettelu henkilökunnan tuen ja kontrollin sekä toisten osastolla olevien vankien kannustuksen avulla”. ”Pähitteettömyydellä” tarkoitetaan ”irtipääsyä alkoholista, huumausaineista, pillereistä ja näiden sekakäytöstä”. (Ovaskainen & Keckman, 4) Ennakkotehtävien vastauksissa puolestaan korostui osaston lähtökohtana ja jonkinlaisena minimitalvoitteena ”pähitteettömän ympäristön” vaaliminen. Pähitteettömän ympäristön uskottiin tarjoavan vangeille mahdollisuuden suorittaa vankeusrangaistusta pähitteittä sekä miettiä ja suunnitella omaa elämää eri tavalla kuin tavallisilla vankilaosastoilla.

Keskustelujen jälkeen työryhmä määritteli osaston perustehtävän seuraavasti:

*“Vankien motivointi ja tukeminen päihdeettömyyteen, itsensä hoitami-
seen ja jatkokuntoutukseen hakemiseen (informointi, motivointi ja ohja-
us jatkokuntoutukseen). Osasto tarjoaa vangeille päihdeettömän ympä-
ristön, selkeät säännöt (rajat) ja mahdollisuuden saada tukea ryhmä- ja
yksilökeskusteluissa.”*

Kuvitteellisella janalla “tavallisesta vankilaosastosta” “terapeuttiseen hoito-
yhteisöön vankilassa” osasto paikantuisi tämän määritelmän perusteella lähin-
nä “kuntoutuksen ensi- tai alkuvaiheen osastona” (kaavio 2). Työryhmän mie-
lestä osasto pyrkii enempään kuin vain päihdeettömän ympäristön turvaami-
seen, mutta ei tarjoa vielä kovin paljon “varsinaista” kuntouttavaa hoitoa.

Kaavio 2: Päihdeettömän osaston sijainti kuvitteellisella kuntoutusjanalla vankilassa.

Työryhmän tekemä perustehtävän määrittely ja osaston “paikantaminen” tuntu-
vat perustelluilta mm. toimintaympäristöä, vankien taustoja ja osaston käytet-
tävässä olevia resursseja ajatellen. Monet vangit tulevat osastolle “valmistele-
matta”, suoraan tavalliselta osastolta, eikä heillä välttämättä ole myöskään ai-
kaisempaa kokemusta päihdehuollon palveluista. Monilla vangeilla on osastolle
tullessa “perusasiat hukassa”, kuten eräs työntekijä asian ilmaisi. On lähde-
tävää liikkeelle “alusta”, perusasioiden opettelusta, pienin askelin, ilman nopeita ja
kunnianhimoisia tavoitteita. Vaikka kaikki osastolle valittavat vangit kertovat
haluavansa suorittaa vankeusrangaistustaan päihdeittä ja pyrkiä irti päihdeistä,
vankien edellytykset päihdeettömyyden ylläpitoon vaihtelevat suuresti. Yhteis-
estä päihdeongelmasta huolimatta vankiryhmä ei ole homogeeninen. Kun
muistetaan vielä se, että työryhmä tuntee vankilan toimintaympäristönä mah-
dollisuuksia rajaavana ja vankilan tarjoamat resurssit työhön niukkoina, on
helppo ymmärtää työryhmän tekemää perustehtävän määrittelyä.

Työryhmä piti (lukuunottamatta vartijoita, jotka eivät olleet paikalla) näin mää-
riteltyä perustehtävää pääpiirteissään oikeana. Keskusteluihin sisältyi kuitenkin
joitakin “varauksia”. Ensinnäkin yksi työryhmän jäsenistä muistutti, ettei alku-
vaiheen määrittelmä kata koko osaston toimintaa eikä päde aivan kaikkien van-
kien kohdalla. Osastolle hakeutuu joskus vankeja, joilla on jo takanaan jonkinlai-

nen vieroitus- tai kuntoutusjakso toisessa tai omassa vankilassa. Joskus osastolle valitaan myös vankeja, jotka ovat retkahtaneet jossakin toisessa ohjelmassa omassa tai toisessa vankilassa, mutta joille halutaan antaa mahdollisuus “uuteen yritykseen”. Osaston vangit voivat ajoittain olla siis hyvinkin erilaisissa vankeuden ja päihdekuntoutuksen vaiheissa. Eräs työntekijä kuvailikin osastoa “suppiloksi, joka haalii vankeja sieltä täältä ja ohjaa heitä jatkoon”.

Toiseksi käydyissä keskusteluissa pilkahteli puheenvuoroja, joiden perusteella edellä määritelty perustehtävä ei ole työryhmän jäsenten kesken täysin selvästi ja yhteisesti jaettu. Vartijat saattoivat joissakin yhteyksissä viitata siihen, ettei osasto ole “mikään terapiaosasto vaan päihteen ympäristö”. Näiden kommenttien perusteella voisi päätellä, että perustehtäväksi riittäisi päihteettömän ympäristön turvaaminen. Joidenkin erityistyöntekijöiden mielestä taas osasto on jo nyt enemmän “kuntouttava” kuin perustehtävän määrittämisestä voisi päätellä tai että “kuntoutus” tulisi ainakin asettaa selvemmin tavoitteeksi. Nämä työntekijät näkivät tavallaan osastolla enemmän tai suurempia toimintamahdollisuuksia kuin perustehtävän perusteella voisi päätellä. On tietysti luonnollista ja ymmärrettävää, että eri tilanteissa ja hieman eri näkökulmista eri työntekijät tulkitsevat perustehtävää hieman eri tavoin. Tärkeää olisi, että eri näkemykset tulisivat esille ja yhteiseen keskusteluun mahdollisimman avoimesti. Tässä suhteessa työryhmäprosessi auttoi hyvin keskustelun alkuun, mutta ei varmasti välttämättä vienyt keskustelua “tyhjentävästi” loppuun asti.

Osaston esitteen päivittämisen tarve

Myös perustehtävän määrittämisen suhdetta osaston esitteeseen pohdittiin. Osaston esitteestä välittyi hieman monipuolisempi ja tavoitteellisempi kuva kuin perustehtävän määrittämisestä. Esitteessä puhutaan “kuntoutusohjelmasta”, jonka tavoitteena on monin tavoin “antaa/vahvistaa/ ohjata/lisätä/auttaa/tukea” vankia ja hänen taitojaan. Esitteen mukaan tavoitteisiin pyritään kognitiivisen ja ratkaisukeskeisen terapian sekä yhteisöhoitojen menetelmiä käyttäen. (Ovaskainen & Keckman, 4-7)

Keskusteluissa selveni, ettei muutama vuosi sitten laadittu esite pidä tällä hetkellä täysin paikkaansa. Osaston ohjelmalle on työryhmän mielestä ollut aina ominaista se, että ohjelma on elänyt ja muovautunut aina kulloistenkin työryhmän jäsenten taitojen ja mielenkiinnon mukaan. Osastolla ollaan vasta nyt tämän prosessin myötä siirtymässä ensi kertaa “henkilöistä riippuvasta” “paperilla olevaan”, työntekijöitä ohjaavaan ohjelmaan. Työntekijöiden vaihtumisen vuoksi osaston ohjelmasta ovat jääneet esitteen laatimisen jälkeen pois mm. sosiodraama- ja ongelmanratkaisuryhmät. Uutena on puolestaan kokeiltu mm. suuttumuksen hallintakursseja.

Työryhmä arvioi myös, että kognitiiviset ja yhteisöhoitoelementit ovat kohtuullisen vähäisiä. Käytännössä sovelletaan lähinnä “perustehtäviä” tai “-periaatteita”. Työryhmä arvioi, että osasto on eri systistä saanut ehkä hieman todel-

lisuutta kognitiivisemmän ja yhteisöhoitollisemmän leiman. Työryhmän mielestä terapiassa edetään ”pitemmälle” tai ”syvemmälle” vain satunnaisesti joidenkin vankien kohdalla tai joissakin ryhmätilanteissa. Tämän arvioinnin perusteella työryhmä piti perustehtävän määritelmää edelleen varsin hyvin osaston käytäntöjä ja todellisuutta vastaavana.

Rikosseuraamusviraston linjaukset

Seuraavaksi perustehtävän määritelmää peilattiin Rikosseuraamusviraston linjauksia vasten. Prosessin aikana järjestettiin yksi ”ylimääräinen” tapaaminen (18.6.2003) keskusviraston edustajan kanssa. Rikosseuraamusviraston hahmotelmassa päihitteön osasto asettuu ”kognitiivisen” linjan ”loppupään” eli kuntoutuksen ”viimeisen vaiheen” yhteisöhoito-osastoksi. Osastolle tulevilla vangeilla tulisi olla takanaan jo ”motivointia ja informointia” sekä mahdollisesti myös lyhyempiä kognitiivisia ohjelmia tai kursseja. Osaston jälkeen taas ei enää oikeastaan haettaisi ”jatkokuntoutukseen” vaan päihitteettömyyttä ylläpitäviin muihin toiminnallisiin ohjelmiin tai avolaitoksiin. Rikosseuraamusviraston pitkän tähtäimen tavoitteena on, ettei eri ”kuntoutuslinjojen” välillä ja saman linjan eri vaiheiden välillä ”hypittäisi” suunnittelemattomasti ja sattumanvaraisesti.

Rikosseuraamusviraston linjaus poikkeaa varsin paljon työryhmän omasta perustehtävän määritelmästä. Ensinnäkin se sijoittaa osaston ”alkuvaiheen” sijasta kuntoutuksen ”loppuvaiheeseen”; pitkäksi, erityisesti pitkäaikaista tuomiota kärsiville vangeille sopivaksi kuntouttavaksi ohjelmaksi. Toiseksi se korostaa osaston ohjelman teoreettista ja menetelmällistä puolta enemmän kuin työryhmä. Työryhmän mielestä yhteisöllinen ja kognitiivinen työote eivät ole osastolla kovin vahvoja eikä osaston toiminta muodosta kovin yhtenäistä ”ohjelmaa”. Osastolla on paremminkin kokoelma erilaisia tehtäviä, joita käydään ryhmässä läpi. Työryhmän mielestä ”intensiivisen” kuntoutuksen toteuttamiseen ei yksinkertaisesti ole resursseja ja voimavaroja. Osaston vahvuutena on kuitenkin ollut se, että se on toiminut jatkuvasti, ympäri vuoden ilman katkoksia ja myös suurimman osan aikaa vankipaikat täytettyinä.

Rikosseuraamusviraston tavoite on, että osastosta muotoutuisi ”kognitiivinen yhteisöhoito-osasto” - ja samalla erilainen vaihtoehto vankeinhoidon terapeutiseen yhteisöhoitoon perustuville Kisko-osastoille. Painotus olisi kognitiivisella työotteella siten, että yhteisö tukisi muutosta, johon kognitiivisilla menetelmillä pyritään. ”Kognitiivisen yhteisöhoito-osaston” luominen tarkoittaisi käytännössä myös sitä, että osastolle valintakriteerejä tulisi tarkentaa, vankien valintaan kiinnittää entistä suurempaa huomiota ja osaston toiminta laajentaa valtakunnalliseksi tai alueelliseksi niin, että osastolle voitaisiin hakea ja valita vankeja myös muista suljetuista vankiloista.

Työryhmän mielestä osaston luonteen ja toiminnan muuttaminen vaatisi ensinnäkin mittavaa ja pitkäkestoista koulutusprosessia. Koulutusprosessiin tulisi kuulua koko työryhmälle yhteistä yhteisöhoiton (yhteisön hyväksikäyttö van-

kilassa) ja kognitiivisen terapian (erityisesti ryhmien ohjauksen) lisäkoulutusta sekä osaston esitteen ja ohjelmarungon muokkaaminen käsikirjaksi. Toiseksi muutosprosessi vaatisi työryhmän mielestä lisäresursseja sekä henkilökunnan määrään että koulutusmäärärahoihin. Keskusteluissa kävi alustavasti ilmi, että keskusvirastolla saattaisi olla mahdollisuus siirtää sisäisin järjestelyin yksi päihdetyön virka tälle osastolle ja rahoittaa suoraan - ainakin osittain - osaston työryhmälle räätälöityä koulutusta jo vuoden 2004 aikana. Virasto on myös valmis suunnittelemaan työryhmän tarvitsemaa koulutusta yhdessä työryhmän ja vankeinhoidon koulutuskeskuksen kanssa. Yhtenä vaihtoehtona tuli esille myös vankisairaalaossa suunnitellun kognitiivisen ohjelman siirtäminen suoraan osaston käyttöön.

Keskustelu tiivistyi keskusviraston edustajan työryhmälle kahteen kertaan esittämään kysymykseen: ”haluatteko pitää kiinni kognitiivisuudesta ja yhteisöhoidosta?”. Työryhmä ei antanut kysymykseen yksiselitteistä vastausta, vaan lopullinen kannanotto jäi auki, pohdintaan. Tämä on ymmärrettävää, koska kysymys on hyvin laajakantoinen, eivätkä kaikki työryhmän jäsenet edes olleet paikalla. Tapaamisen aikana selveni, että Rikosseuraamusvirastolla on selvä toivomus osaston kehittämisen suunnasta, jota se on myös valmis konkreettisin toimenpitein tukemaan. Selvältä näyttää myös se, että työryhmän on vaikea sitoutua nopeasti näin mittavaan ja haasteelliseen muutoshankkeeseen. Työryhmän kannalta vastaukseen vaikuttaa ainakin kaksi tärkeää kysymystä: 1) Haluaako työryhmä kokonaisuudessaan, yhdessä sitoutua tällaiseen tavoitteeseen; onko juuri ”kognitiivinen yhteisöhoito-osasto” sitä, mitä työryhmän jäsenet itse pitävät tärkeänä? 2) Pystytäänkö hankkeelle luomaan sellaiset ulkoiset toimintaedellytykset, jotka tekevät sen työryhmän jäsenten mielestä mahdolliseksi toteuttaa? Vastauksen antaminen vaikuttaa vaativan vielä pitempää pohjustusta ja prosessointia kuin tämän tutkimushankkeen yhteydessä pidetyt seitsemän palaveria. Samalla kysymys liittyy myös koko Helsingin vankilan päihdestrategian päivittämiseen: miten päihdeettömän osaston kehittäminen keskusviraston toimimaan suuntaan istuu koko vankilan toimintakokonaisuuteen?

6.5. Osaston kehittämissuunnitelma

SWOT -analyysin pohjalta tärkeimmiksi kehittämisalueiksi hahmottuivat

- a ”henkilökunnan vähydestä ja rajallisista resursseista johtuvat”,
- b ”ulkoisista paineista (osaston ulkopuolelta) johtuvat” ja
- c ”toiminnan sisällöllisistä tarpeista johtuvat” kehittämistarpeet.

Jatkotyöskentelyssä keskityttiin niihin ”sisäisiin tekijöihin”, joihin työryhmä voi ja haluaa itse vaikuttaa, ja jotka ovat toteutettavissa jo nykyisessä tilanteessa, vaikka osaston perustehtävä -keskustelu onkin osittain kesken.

Työskentelyn tavoitteena oli täsmentää kunkin kehittämisalueen “standardi” (haluttu toiminnan vähimmäistaso) ja “kriteerit” (halutun toiminnantason mittavissa olevat tunnusmerkit), joihin työryhmä voi sitoutua ja joiden toteutumisesta työryhmä voi seurata ja arvioida (Kallio 1996). Samalla tästä kehittämissuunnitelmasta muotoutuu eräänlainen päihdeettömän osaston “laatukriteeristö”, julkilausuttu osaston “vähimmäistason” mittaristo. Näitä kriteerejä on tarkennettava ainakin osittain sen mukaan, miten osaston perustehtävä ja tavoitteet jatkossa täsmentyvät.

Työryhmän laatima “laatukriteeristö” on esitetty kokonaisuudessaan taulukossa 9. Kolmen kehittämisalueen perustandardeiksi muotoutuivat:

- Vangit saavat tukea päihdeistä irtautumiseen (henkilökunnan vähyydestä tai resurssien vaihtelusta huolimatta)
- Osaston työryhmä voi käsitellä (osaston ja vankilan) ulkopuolelta tulevia paineita määrittämässä perustehtävän mukaisesti
- Osaston toiminnan sisältö tukee vankien päihdeistä irtautumista.

Kunkin standardin alle työryhmä määritteli lukuisia kriteereitä, jotka täyttämällä ja joiden täyttymistä seuraamalla osaston toiminta säilyy “laadukkaana”. Lopuksi on määritelty asioita, jotka eivät vielä tällä hetkellä toteudu, mutta joiden toteuttaminen lähitulevaisuudessa on tärkeää haluttuihin päämääriin pääsemiseksi. Laatukriteeristö antaa työryhmälle eräänlaisen “tarkistuslistan”, jonka avulla osaston ja työryhmän toimintaa voi seurata ja arvioida. Kriteeristön hyödyntäminen vaatii työryhmältä kuitenkin myös omatoimista jatkotyöskentelyä ja mm. seuraaviin kysymyksiin vastaamista:

- Miten kukin kriteeri käytännössä toteutetaan?
- Mistä nähdään, että kriteerit on toteutettu ja standardi saavutetaan?
- Mihin mennessä tavoitteisiin tulee päästä?
- Ketkä vastaavat tavoitteisiin pääsystä?

Taulukko 9: *Helsingin vankilan päihdeettömän osaston kehittämissuunnitelma*

I. Standardi: Vangit saavat tukea päihdeistä irtautumiseen

Kriteerit:

- osaston nykyinen hoito-ohjelma on kuvattuna kirjallisesti osaston käsikirjassa, jota päivitetään säännöllisesti
- vangeille annetaan vastuuta tehtäviä jakamalla (isäntävanki, siivous, ruokailu)
- työryhmä kokoontuu yhteiseen palaveriin kerran viikossa
- osaston ulkopuolisia resursseja käytetään hyväksi ohjelman monipuolistamisessa (NA, Projekti-, hoitopaikka-, ym. infot, erityisryhmät)

2. Standardi: Osaston työryhmä voi käsitellä ulkoa tulevia paineita osaston perustehtävän mukaisesti

Kriteerit:

- osaston työryhmä osallistuu sinne tulevien vankien valintaan
- osaston työryhmä tiedottaa toiminnastaan ja valintakriteereistään vankilan muille työntekijöille/osastoille, erityisesti vastaanotto-osaston henkilökunnalle ja vankien tulohaastatteluja tekeville työntekijöille
- vankilaan tuleville vangeille annettavaan info-pakettiin sisältyy tietoa päihteettömästä osastosta
- koko vankilassa osallistutaan vankien päihteettömyyteen motivointiin (koko vankilan kriteeri)

3. Standardi: Osaston toiminnan sisältö tukee päihteistä irtautumista

Kriteerit:

- osastolla on selkeät, kirjallisesti ilmaistut säännöt ja rajat
- osasto pidetään säännöllisin seuloin päihteettömänä
- vankeja tuetaan arkielämän taitojen opettelemiseen
- vankeja tuetaan huolehtimaan itsestään ja omista asioistaan (fyysisesti, psyykkisesti ja sosiaalisesti)
- tukihenkilökeskusteluilla on selkeät, yksilölliset tavoitteet
- tukihenkilökeskusteluja pidetään säännöllisesti
- vangeille annetaan palautetta edistymisestä
- osaston ryhmät toteutetaan säännöllisesti ja ajallaan
- osaston toiminta jatkuu myös loma-aikana

Lähitulevaisuuden tavoitteita, jotta em. mahdollistuisi

- vartijoiden työaika ja ruokatuntijärjestelyt saatetaan vastaamaan osaston tarpeita
- osastolle nimetään oma ohjaaja/vartija (osastolla vankien kanssa vietettävän ajan lisääminen)
- osaston työryhmälle hankitaan/mahdollistetaan yhteistä koulutusta
- osaston työryhmälle hankitaan/mahdollistetaan säännöllistä ryhmätyön-ohjausta
- osaston työryhmällä on suunnittelupäivä/iltapäivä neljä kertaa vuodessa (toiminnan arviointi ja kehittäminen perustehtävän ja kehittämistavoitteiden mukaisesti)
- sijaisten valinnassa otetaan huomioon osaston erityisluonne
- osaston toiminnan jatkuvuus turvataan myös loma-aikojen resurssoinnilla

6.6. Yhteenveto ja pohdintaa

Työryhmä arvioi omaa työtään ja osaston toimintaa monipuolisesti, rehellisesti, realistisesti ja käytännönläheisesti. Vankilan toimintaympäristöä, käytettävissä olevia voimavaroja ja vankien monin tavoin vaikeaa tilannetta ajatellen työryhmän arviot tuntuvat perustelluilta. Välillä tosin mietimme, rajaako realismi liikaakin tulevaisuuden visiointia. Joka tapauksessa realismi ja käytännön kokemus tekivät työryhmän jäsenet varovaisiksi tekemään sitovia ja pitkälle meneviä päätöksiä osaston kehittämistä. He suhtautuivat varauksellisesti vankilan mahdollisuuksiin panostaa voimakkaasti yhden osaston kehittämiseen. Varovaisuutta aiheuttavat myös huolet oman työtaakan kasvamisesta ja työssä jaksamisesta. Työntekijöillä on pikemminkin tarve oman työn ja tehtäväkuvan rajaamiseen kuin sen laajentamiseen entisestään uusilla tehtävillä.

Työryhmäprosessi osoitti konkreettisesti, kuinka vaikea työryhmän on löytää yhteistä aikaa keskusteluun, arviointiin ja suunnitteluun sekä kuinka vaikea on saada kaikki työryhmän jäsenet yhtä aikaa koolle. Kahdesta ensimmäisestä tapaamisesta puuttui vuorotellen toinen osaston vartijoista. Muissa tapaamisissa kumpikaan vartija ei ollut enää mukana. Kolmanteen tapaamiseen mennessä kaksi työryhmän jäsentä oli lopettanut työt vankilassa. Kolmannen tapaamisen lopussa paikalla oli vain 2 työntekijää 3 tutkijan lisäksi. Uudet työntekijät tulivat mukaan neljänteen kokoukseen, mutta vastaavasti yksi työntekijä puuttui kahdesta viimeisestä tapaamisesta vartijoiden lisäksi.

Työryhmän koostumuksen vaihtelu ei prosessin kannalta ollut tietenkään ihanteellista tai toivottavaa. Kahden vuorottelevan vartijan (”vastapelurien”) sijoittaminen pariaksi tunniksi yhtä aikaa työvuoroon oli vaikeaa. Vartijoiden poissaolo herättää myös monia kysymyksiä ja ilmentäneen jonkinlaisia jännitteitä vartijan roolin ja päihdetyön välillä. Osaston vartijoiden haastattelujen perusteella molemmat haluavat säilyttää vartijoiden roolin ja tehtävät osastolla ”perinteisinä”, jotta ”ei pilattaisi hyviä välejä vankeihin”. He näkevät vartijoiden toimenkuvan mahdollisessa monipuolistamisessa monia palkkaukseen, työaikajärjestelyihin sekä vartijan ja vangin välisiin suhteisiin liittyviä ongelmia. He eivät pitäneet vartijoiden toimenkuvan muuttamista esim. ”lähityöntekijäksi” tässä vankilassa vielä ajankohtaisena eikä mahdollisena.

Työryhmäprosessin suurin merkitys oli siinä, että se antoi työryhmälle mahdollisuuden keskustella yhdessä osaston tilanteesta ja kehittämismahdollisuuksista. Työryhmän jäsenillä oli tilaisuus kertoa omia käsityksiään ja osaston toimintaa puntaroiitiin monesta eri näkökulmasta. Keskustelut osoittivat, ettei osaston ”hoitoideologia” ole kovin vahva, selkeä eikä yhteisesti jaettu. Osaston perustehtävän ja luonteen pohdinta selvensi työryhmän yhteistä näkemystä osaston tilanteesta. Keskustelut osoittivat myös ristiriidan Rikosseuraamusviraston tavoitteiden ja osaston nykytilan välillä. Keskusviraston tulkinnat osas-

tosta olivat “teoreettisempia”, “menetelmällisempia” ja “kuntoutuspainotteisempia” kuin työryhmän omat arvioinnit. Nykytilanteen rehellinen näkeminen on kuitenkin välttämätön lähtökohta jatkotoimenpiteille.

Keskustelut toivat esiin selvän ja pitkäaikaisen koulutustarpeen, mikäli osastoa halutaan muuttaa esimerkiksi “kognitiivisen yhteisöhoito-ohjelman” suuntaan. Prosessin seuraavassa vaiheessa on päätettävä, mihin suuntaan osastoa halutaan kehittää ja mitä koulutus- ja työnohjaustarpeita sekä resurssivahvistuksia tavoitteiden toteuttaminen vaatii. Keskustelu kehittämialueista ja neuvottelu Rikosseuraamusviraston edustajan kanssa synnyttivät monia ajatuksia ja suunnitelmia, mutta niiden tarkentaminen ja niihin sitoutuminen vaativat vielä neuvotteluja ja sopimuksia työryhmän, vankilan johdon ja Rikosseuraamusviraston kesken.

Työryhmä piti erittäin tärkeänä poikkeuksellisen “suoraa yhteyttä” keskusteluvirastoon. Työryhmä arvosti sitä, että rikosseuraamusvirasto on panostanut juuri tämän osaston arviointiin ja kehittämiseen. Työryhmä piti tätä positiivisena mahdollisuutena, vaikka se on samalla merkinnyt - ja merkinnee jatkossakin - “ylimääräistä” työtä ja uusia haasteita. Prosessi selvensi molemmille osapuolille toisaalta osaston vahvuuksia, toisaalta ongelmakohtia ja kehittämistarpeita, samoin kuin kehittämisen edellytyksiä. Ennen sitoutumista koulutukseen osaston luonteen ja ohjelman muuttamiseksi, työryhmän on nähtävä tehtävä mahdollisena ja “turvallisena”. Holma (1997, 41-42) korostaakin, että muutostyö vaatii välineet, aikaa sekä taitoja - “tuloksia ei synny kiireisen työn sivutuotteena”. Henkilökunnan motivoitumista vähentäviä tekijöitä (esim. pelot, epävarmuus) tulee poistaa, jotta kehittämistehtävä voi määrittyä ei vain velvollisuutena vaan mielekkäänä ja kiinnostavana haasteena, mahdollisuutena oppia jotakin uutta.

Eräs työntekijä totesi ennakotehtävässä, että “vankila antaa kyllä selkeät raamit ohjelmalle”. Työryhmäprosessin perusteella päihdeettömän osaston “ulkoinen struktuuri” (historia, asema, säännöt, perustavoitteet, päivä- ja viikko-ohjelma) vaikuttaa varsin vahvalta ja vakiintuneelta. Enemmän kehittämisen tarvetta löytyy sen sijaan osaston toiminnan ja ohjelman sisällöistä sekä toiminta-ajatuksen ja perustehtävän tarkentamisesta. Voisi ehkä sanoa niin, että osasto toimii vankeinhoidollisesti (vankilan yhtenä osastona) selkeästi ja vakiintuneesti, mutta osaston päihdehoidollinen identiteetti, ideologia tai intensiteetti eivät vielä ole rakentuneet kovin vahvoiksi. Tämän päihdekuntoutuksellisen osuuden vahvistaminen jääkin tärkeimmäksi tehtäväksi siinä koulutus- ja kehittämisprosessissa, joka toivottavasti käynnistyy tämän tutkimuksen jatkeeksi.

7. YHTEENVETO, JOHTOPÄÄTÖKSET JA SUOSITUKSET

Tutkimussuunnitelmassa arvioinnin kohteeksi asetettiin erityisesti viisi aluetta, joihin tutkimuksen tilaaja Rikosseuraamusvirasto halusi kiinnittää huomiota: ”resurssit”, ”teoriapohja”, ”vankien valinta”, ”moniammatillisuus” ja ”vaikuttavuus”. Voimakkaimmin tutkimusprosessi nosti esille kysymykset osaston resurssoinnista ja perustehtävästä. Työryhmän jäsenet arvioivat monissa yhteyksissä osaston resurssit niukoiksi. Kysymys osaston perustehtävästä liittyy laajasti ottaen kaikkiin viiteen arviointialueeseen. Perustehtävän määrittämisen tulisi ohjata tavoitteiden asettamista ja edelleen niitä resurssointipäätöksiä, toimintatapoja ja menetelmävalintoja, joiden avulla tavoitteita pyritään toteuttamaan. Myös vankien valintaan liittyvät kysymykset, erityisesti hakijoiden ”motiivien” arviointi, tulivat monissa yhteyksissä esiin niin henkilökunnan kuin vankienkin puheissa. Sen sijaan moniammatillisuuden ja vaikuttavuuden pohdinnat jäivät muita teemoja vähäisemmiksi ja välillisemmiksi.

Tässä luvussa kokoamme arviointialueittain yhteen tutkimuksen kuluessa tehtyjä havainnoita. Päätelmät perustuvat työryhmän itsearviointiprosessin, osallistuvan havainnoinnin, henkilökunnan ja vankien haastattelujen sekä ryhmänohjaajien tutoroinnin yhteydessä kerättyihin tietoihin. Olemme pyrkinneet kokoamaan jokaisen arviointialueen keskeiset teemat johtopäätöksiksi kattavasti mutta tiivistetysti. Niiden pohjalta esitämme lopuksi myös suosituksia osaston tulevasta kehittämisestä tehtävien päätösten pohjaksi.

7.1. Osaston resurssointi

Tutkimusprosessi osoitti selvästi niukkojen henkilöstöresurssien merkityksen ja vaikutukset. Sosiaalityöntekijän ja psykologin virat olivat täyttämättä noin kahden kuukauden ajan. Kun samaan aikaan osui vielä henkilökunnan talvilomia, työssä olleiden työryhmän jäsenten työtaakka kasvoi suureksi. Vastuu osaston toiminnasta jäi muutamalle työntekijälle, joiden oli keskityttävä lähinnä ”perusasioiden pyörittämiseen”. Tämä vaihe osoitti selvästi vankilan päihdekuntoutuksen haavoittuvuuden. Työntekijöiden vaihtaessa työtä tai työpaikkaa tai heidän lomiansa aikana ei ole käytettävissä koulutettua henkilökuntareserviä, joka voisi välittömästi paikata syntyneen vajeen. Toiminnan monipuolisuus kärsi, koska joitakin toimintoja ja ryhmiä jouduttiin siirtämään tai kokonaan peruuttamaan. Myös osaston yleinen ilmapiiri sekä henkilökunnan ja vankien väliset suhteet heikkenivät. Samalla on selvää, että työntekijöillä ei riitä voimia toiminnan kehittämiseen, vaan on keskityttävä toiminnan ylläpitämiseen. Kehittäminen voi tässä tilanteessa tuntua raskaalta lisätaakalta.

Työryhmän koko (8 henkilöä) on periaatteessa suuri ja riittävä. Viisi työryhmän jäsenistä ohjaa keskusteluryhmiä ja toimii tukihenkilöinä (yksilökeskustelut). Työtoiminnan ohjaaja ohjaa liikunta- ja puutyöryhmiä. Osaston kaksi vartijaa huolehtivat vartiointitehtävistä, mutta eivät osallistu ohjelman sisällölliseen toteutukseen liikuntaryhmiä lukuunottamatta. On kuitenkin muistettava, että kukaan ei työskentele päätoimisesti vain tällä osastolla. Kaikilla työryhmän jäsenillä on tehtäviä myös muilla osastoilla tai koko vankilassa, kaikkien vankien parissa. Päihdeohjaajien (2) työ on suunnattu pääasiassa kahdelle päihdetyön osastolle, mutta heillä on myös monia koordinointi-, konsultointi- ja informointitehtäviä koko vankilassa. Useimmat jäsenet osallistuvat osaston toimintaan "oman toimensa ohella", käyttävät siis vain osan työajastaan ja työpanoksestaan päihdeettömällä osastolla. Myös vartijat saavat ajoittain komennuksia muille osastoille tai muihin tehtäviin. Työryhmän jäsenten läsnäolo osastolla vankien kanssa varsinaisen ohjelman (ryhmien ja yhteisökokouksen) ulkopuolella jää hoidollisesta näkökulmasta suhteellisen vähäiseksi. Vankilan "tavallisten" osastojen näkökulmasta työntekijöiden läsnäolo voi tietenkin vaihtua runsaaltakin.

Työryhmätapaamisessa 18.6.2003 paikalla olleet työryhmän jäsenet arvioivat ajallista työpanostaan osastolla seuraavasti:

- Päihdeohjaajat: 4-5 tuntia 4 päivänä viikossa; yht. n. 18 tuntia/vko/ohjaaja
- Työtoiminnan ohjaaja: 6-7 tuntia/vko
- Psykologi: 4-5 tuntia/vko
- Sosiaalityöntekijä: 5-6 tuntia/vko

Kun mukaan lasketaan osaston kaksi vartijaa täysipäiväisesti (mitä eivät käytännössä aina ole) sekä sairaanhoitaja psykologin ja sosiaalityöntekijän panostusta vastaavalla tavalla, saadaan työryhmän yhteiseksi työajaksi osastolla n. 130 tuntia viikossa. Tämä vastaan n. 3½ työntekijän työpanosta (37½ tuntia/vko/työntekijä). Rikosseuraamusvirasto on asettanut tavoitteeksi 4 työntekijää/päihdeosasto, mihin ei tällä hetkellä kuitenkaan päästä kuin poikkeustapauksissa. Tätä tavoitetta vasten osaston lisäresurssoinnin tarve olisi - hieman laskutavasta ja tulkinnaasta riippuen - ½ - 1 työntekijää. Henkilökunnan määrää voi arvioida myös päihdepalvelujen laatusuosituksen (Stakes 2002) valossa sekä verrata esimerkiksi Järvenpään sosiaalisairaalan hoitoyhteisöihin ja Keravan vankilan Kisko-osastoon.

Päihdepalvelujen laatusuosituksissa (2002, 18-19) annetaan henkilöstömitoitusta koskevia suosituksia, jotka palvelujen tuottajat "voivat ottaa huomioon omien voimavarojensa ja tarpeidensa mukaan". Kuntoutuslaitoksen (vastaa lähinnä päihdeettömän osaston tilannetta) henkilökunnan määräksi suositellaan 0,5 sosiaali- tai terveydenhuollon koulutuksen saanutta työntekijää kuntoutettavaa asiakasta kohti. Lisäksi todetaan, että muuta kuin varsinaiseen asiakastyöhön osallistuvaa henkilöstöä on oltava "riittävä määrä".

Päihdeettömän osaston henkilöstömitoitus (3.5 työntekijää/7 vankia) täyttää laatusuosituksen määrällisen puolen, mutta ei koulutuksellista tavoitetta. Päihdeettömän osaston laskelmassa kahden työntekijän panos koostuu vartijoista, joilla ei ole päihdetyön koulutusta ja jotka eivät osallistu varsinaiseen hoitotyöhön. Hoidollisesta näkökulmasta osaston lisäresurssitarve olisi siis paremminkin 1½-2 päihdetyön koulutuksen saanutta henkilöä.

Järvenpään sosiaalisairaalan hoitoyhteisöissä on yleensä 6-9 potilaspaikkaa, joten ne ovat suurin piirtein samankokoisia päihdeettömän osaston kanssa (7 vankia). Yhteisöjen työryhmä koostuu kolmesta työntekijästä (sosiaalityöntekijä ja kaksi erikoissairaanhoidtajaa), jonka lisäksi yhteisön käytettävissä ovat vaihtelevassa määrin kunkin osaston (osastonhoitaja ja -lääkäri) ja koko sairaalan yhteiset työntekijät (mm. psykologi, fysioterapeutti, toiminnallisen hoidon ohjaajat). Suurin ero päihdeettömään osastoon on siinä, että yhteisössä on kolmen hengen työryhmä, joka vastaa vain tämän yhden yhteisön potilaiden hoidosta. Vertailukohtaa voi hakea myös vankeinhoidon Kisko-yhteisöistä. Esimerkiksi Keravan vankilassa 10 vangin Kisko-osastolle on sijoitettu kaksi "omaa" lähityöntekijää ja heidän varamiehensä, joilla on lisäksi tukenaan laajempi moniammatillinen työryhmä.

18.6.2003 pidetyn tapaamisen perusteella Rikosseuraamusvirasto selvittää mahdollisuuksia lisätä päihdeettömän osaston henkilökuntaa vankeinhoidon sisäisiin siirtoihin yhdellä työntekijällä. Työryhmätapaamisissa on useamman kerran keskusteltu siitä, pitäisikö osastolla olla "oma", vain tämän osaston toimintaan keskittyvä työntekijä. Päihdekuntoutuksen näkökulmasta osaston toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen keskittyvä oma työntekijä tai vielä mieluummin työpari (2 henkilöä, esim. päihdeohjaaja ja vartija yhdessä) olisi tarpeellinen varsinkin siinä tapauksessa, että osaston perustehtävää ja ohjelmaa lähdetään muuttamaan erityisellä koulutushankkeella. Omalla työntekijällä/työntekijäparilla olisi myös mahdollisuus olla nykyistä enemmän osastolla "läsnä", vuorovaikutuksessa vankien kanssa.

Vankeinhoidon (käytännöt, realiteetit) näkökulmasta työryhmän enemmistö pitää kuitenkin parempana nykyistä mallia, jossa työryhmän jäsenet osallistuvat kaikkien kolmen päihdeosaston toimintaan. Tällöin työntekijöiden vaihtumiset sekä sairaus- ja vuosilomat eivät niin helposti vaaranna minkään osaston toimintakykyä. Yksi mahdollisuus lisätä resursseja olisi monipuolistaa vartijoiden toimenkuvaa "lähityöntekijän" suuntaan. Tämä edellyttäisi osaston vartijoiden lisäkoulutusta, mihin he eivät kuitenkaan toistaiseksi ole valmiita. Vartijat eivät pidä tällä hetkellä "lähityöntekijä"- ajatusta ylipäänsä mahdollisena tässä vankilassa.

Päihdepalvelujen laatusuosituksissa (2002, 19-20) muistutetaan, että päihdehuollon yksiköissä työskentelevän henkilön tulee saada koulutuksen kautta riittävä ammattitaito päihdetyöhön, että työntekijöiden työssä jaksamisesta huo-

lehditaan ja että heille järjestetään mahdollisuus säännölliseen työohjaukseen. Päihdeettömän osaston työryhmällä ei ole viime vuosina ollut sen paremmin yhteistä työohjausta kuin koulutustakaan. Myös yhteiset kokoontumiset osaston toiminnan suunnittelemiseksi ja arvioimiseksi ovat puuttuneet (viikottaisia työryhmäkokouksia (1 h) lukuunottamatta). Molemmilta vakituisilta vartijoilta puuttuu päihdetyön koulutus. Näiden puutteiden korjaaminen olisi niin laadun, työssä jaksamisen kuin osaston seuraavan kehittämisvaiheenkin kannalta välttämättömän tärkeää.

Johtopäätökset

- Osaston henkilöstömitoitus on niukka
- Työryhmän jäsenillä on tehtäviä myös muilla osastoilla ja koko vankilassa
- Osaston toiminta (päihdetyö yleensä) on herkästi haavoittuvaa henkilökuntavaihdosten ja lomien aikana
- Työryhmän jäsenille jää suhteellisen vähän aikaa käytettäväksi osastolla vankeiden kanssa (ryhmien, kokousten ja tukihenkilökeskustelujen ulkopuolella)

Suositukseset

- Osaston lisäresurssoinnin tarve on 1½-2 päihdetyöhön koulutettua työntekijää
- Oman työntekijän tai työntekijäparin nimeäminen osastolle
- Vartijoiden päihdetyön koulutuksen järjestäminen
- Työryhmän yhteisen koulutuksen ja säännöllisen työohjauksen järjestäminen
- Loma-aikojen järjestelyjen suunnitelman ja varamiesjärjestelmän laadinta

7.2. Teoriapohjan hyödyntäminen

Osaston esitteessä ohjelman perustana mainitut kognitiivisuus, ratkaisukeskeisyys ja yhteisöllisyys ovat kaikki sekä tutkimusten että käytännön kokemusten perusteella koeteltuja ja hyväksi havaittuja päihdetyön viitekehyksiä sekä kukin erikseen että yhdessä, toisiaan täydentäen. Niin työryhmän itsearviointiin, osallistuvan havainnointiin kuin vankien haastattelujenkin perusteella viitekehysten systemaattinen käyttö ja hyödyntäminen jäävät kuitenkin vähäisiksi. Viitekehykset eivät ohjaa vahvasti tai selkeästi käytännön toimintaa.

Ratkaisukeskeiset ryhmät ja tehtävät ovat jääneet osaston ohjelmasta kokonaan pois. Kognitiivisista ja yhteisöllisistä menetelmistä sovelletaan vain tiettyjä peruseriaatteita ja -tehtäviä. Kognitiivisuutta toteutetaan suoranaisesti vain yhdessä ryhmässä (Rainbow-ryhmä) tehtävien parin tehtävän kautta. Kognitiivista ajattelua ei sovelleta laajemmin päihdeongelman tarkastelussa eikä sitä harjoitella suunnitelmallisesti käytännön arjessa. Yhteisöllisyyttä rakennetaan

ryhmäkeskeisyyden, yhteisökokouksen ja vangeille annettavien vastuualue-
tehtävien kautta. Yhteisöllisyyden vaaliminen jää kuitenkin pitkälti vankien it-
sensä varaan, mihin heillä ei ole omatoimisesti vielä kovin suuria edellytyksiä.

Yhteisökokousten tulisi yhteisöhoidollisesta näkökulmasta olla viikon tärkein
tapahtuma, jossa keskustellaan ja tehdään päätöksiä kaikista tärkeimmistä osas-
toa ja vankeja koskevista asioista. Yhteisökokous ei havaintojen mukaan kuiten-
kaan “profiloidu” selkeästi viikon “kohokohdaksi”. Asioista puhuminen on varo-
vaista, eikä keskustelua synny kovin paljon. Asioiden käsittely, päätösten kirjaus
ja toimeenpanovastuun määrittäminen jäävät usein hieman epäselviksi. Osasto
ei tarjoa vangeille selvästi vankilan käytännöistä ja vankikulttuurista poikkeavaa
päihdehoidollista vaihtoehtoa tai “vastakulttuuria”.

Osaston ohjelmaa on aikoinaan rakennettu ja vuosien varrella muokattu aina
kulloisenkin työryhmän jäsenten osaamisen ja mielenkiinnon mukaisesti. Työn-
tekijöiden vaihdosten myötä osaston ohjelman kokonaisuus on jäänyt teoreet-
tisesti hajanaiseksi ja jäsentymättömäksi. Osaston ohjelman kokonaisuus ja
toiminnan suunnittelu eivät ole selkeästi kenenkään “käsissä”. Monet vangit
arvioivat, että päihdeongelman käsittelyyn käytetään aikaa varsin vähän, ja että
ryhmätehtäviin ja ryhmien ohjaukseen tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huo-
miota. Työryhmä on arvioinut, että osaston ohjelma tarvitsee jälleen tarkennusta
ja “päivitystä” sen mukaan, millaiseksi työryhmä haluaa osaston rakentaa. Työ-
ryhmän haasteena on koota ohjelman peruspalaset yhteen, vastata selkeämmin
ohjelman kokonaisuudesta sekä eri ryhmien ja toimintojen suhteesta toisiinsa
ja kokonaisuuteen.

Tehtävä edellyttää koko työryhmän yhteistä koulutusta ja työohjausta nykyistä
tavoitteellisemman ja yhdenmukaisemman toiminnan turvaamiseksi. Teoreet-
tisten viitekehysten suurempi hyödyntäminen linkittyy vahvasti em. resurssointi-
päätöksiin. Jos osastosta halutaan selkeämmin kognitiivisuuteen ja yhteisöllii-
syyteen perustuva osasto, se edellyttää myös sitä, että työryhmän jäsenillä on
mahdollisuus syventää yhdessä ja erikseen teoreettista tietämystään ja sen so-
veltamista käytännön työhön. Keskeiset kysymykset ovat: 1) Miten yhteisöllisyyttä
voidaan rakentaa ja vahvistaa vankilan olosuhteissa? 2) Miten yhteisössä ja ryh-
missä voidaan hyödyntää kognitiivisia tehtäviä ja ajattelumallia laajemmin?

Johtopäätökset

- Osaston esitteessä mainitut teoreettiset viitekehukset ovat päteviä yksin ja yhdessä, toisiaan täydentäen
- Ratkaisukeskeisiä ryhmiä ei ole tällä hetkellä käytössä lainkaan
- Kognitiivisuuden soveltaminen jää käytännössä vähäiseksi, yhdessä ryhmäs-
sä/vko tehtävän kahden perustehtävän varaan

- Yhteisöhoidon elementtien hyväksikäyttö on vähäistä ja yhteisöllisyyden vaatiminen jää paljolti vankien itsensä varaan
- Eri ihmiset ovat eri aikoina koonneet ohjelman oman kiinnostuksensa ja osaamisensa kautta, joten ohjelman kokonaisuus ei hahmotu selkeänä
- Teoreettiset viitekehykset eivät ohjaa selkeästi osaston ohjelmaa ja toimintaa
- Viitekehysten syventäminen ja koettelu osaston arjessa (“konfrontointi”, “sanoista tekoihin”) jäävät vähäiseksi

Suosituksukset

- Työryhmän yhteisen koulutuksen ja työnohjauksen järjestäminen teoreettisten viitekehysten (kognitiivinen terapia ja yhteisöhoito) ja yhteisen työotteen vahvistamiseksi
- Työryhmän jäsenten yksilöllisten kouluttautumissuunnitelmien laatiminen
- Osaston käsikirjan päivitys osana koulutusta
- Kognitiivisten tehtävien ja käytännön harjoitusten lisääminen päihderyhmissä
- Yhteisöllisyyden rakentumista vahvistavien toimintojen lisääminen
- Osaston ohjelman ja päihderyhmien tehtävien vaiheistaminen (esim. hoitoon motivointi/kiinnittäminen, päihdeongelman käsittely, jatkoon/vapauteen suuntautuminen)

7.3. Vankien valinta osastolle

Vankien valintaprosessi vaikuttaa pääosin kattavalta ja toimivalta. Osastolle haakeva vanki täyttää hakemuslomakkeen ja työryhmä myös haastattelee hakijan henkilökohtaisesti. Työryhmän jäsenten mielestä eri ammattiryhmien näkemykset otetaan huomioon, vartioiden ja kuntoutuksen näkökulmat pystytään yhdistämään keskenään. Vangin valinnasta tai kielteisestä päätöksestä päästään useimmiten yhteisymmärrykseen. Päihdeettömälle osastolle valitaan pääsääntöisesti päihdeongelmista kärsiviä vankeja, joita varten osasto on perustettukin.

Työryhmällä on selkeä vastuu sekä osaston toiminnasta että osaston vankivalinnoista. Tästä huolimatta työryhmä tuntee ja kohtaa aika ajoin ulkopuolelta tulevia paineita vankien valintatilanteissa. Niitä esiintyy varsinkin silloin kun osastolla on useampi paikka vapaana ja/tai kun “varsinaisia” hakijoita ei ole tarjolla. Vankilan muut osastot haluaisivat mielellään helpottaa omia sijoituspaineitaan siirtämällä vankeja muille osastoille. Myös yksittäiset työntekijät haluaisivat joskus sijoittaa joitakin vankeja nopeasti päihdeettömälle osastolle.

Vankien omat kokemukset vaihtelevat jonkin verran. Jonkun mielestä hänet “vedettiin” hyvin nopeasti osastolle ilman omaa aktiivista panosta, toinen ihmettelee miksi hänen hakemuksensa evättiin kerta toisensa jälkeen. Työryhmän

mielipide on, että ulkoiset paineet johtavat helposti “hätköityihin” ratkaisuihin, jotka aiheuttavat tavalla tai toisella hankaluuksia osaston ilmapiiriin ja toimintaan. Työryhmällä on aikaisempia huonoja kokemuksia myös muista vankiloista tehdyistä valinnoista, joissa vankia ei haastateltu henkilökohtaisesti. Ulkoiset tekijät vaikuttavat valintaprosessiin jonkin verran, mutta pääsääntöisesti työryhmä pystyy päättämään “rauhassa” ja suunnitellun prosessin mukaisesti osastolle valittavista vangeista.

Sekä työryhmän jäsenet että osaston vangit miettivät ja keskustelevat paljon vankien “motiiveista”, osastolle hakeutumisen “todellisista” tai “oikeista” syistä. Työryhmä pyrkii selvittämään hakijan taustan ja nykyisen tilanteen eri lähteistä ja eri ihmisiltä sekä “testaa” hakijan motivaatiota vielä haastattelun aikana. Vankien keskuudessa liikkuu puolestaan erilaisia arvailuja siitä, miksi kukakin vanki on osastolle hakeutunut. Esitetään erilaisia epäilyjä tai mielipiteitä siitä, liittyykö osastolle hakeutumiseen mahdollisesti pelkäämistä, pakenemista, vankinormien rikkomista vai pelkästään joidenkin omaa vankeutta helpottavien etuisuuksien hakemista. Sekä työryhmän että vankien mielestä osastolle pääsee hakeutumaan aina joskus joku vanki ilman varsinaista päihdeongelmaa, mikä saattaa tuottaa vaikeuksia vankiryhmän sisällä tai ryhmissä. Jotkut vangit pyrkivät joskus vaikuttamaan valintoihin siten, että saisivat osastolle omia tuttaviaan. Aikaisemmillä tuttavuuksilla voi olla kahdensuuntaisia vaikutuksia. Joskus ne voivat helpottaa omista asioista puhumista ja näin edistää osaston tavoitteita, mutta yhtä hyvin ne voivat myös aiheuttaa klikkiytymistä ja rikos- ja päihdekeskeisen ajattelu- ja käyttäytymistapojen jatkumista osastolla.

Vaikka sekä työryhmä että vangit korostavat hakijan motivaation selvittämisen tärkeyttä, “oikeaa” tai kaikkia mahdollisia motiiveja lienee mahdoton selvittää. Osastolle pyrkivän on joka tapauksessa painotettava päihdeongelmaansa, sen tuottamia haittoja ja halua suorittaa rangaistustaan selvin päin. Työryhmän on tehtävä päätös parhaan ymmärryksensä mukaan, olemassa olevan tiedon ja hakijan haastattelun perusteella. Useimmiten tässä onnistutaan aivan hyvin.

Vaikka valinnan apuna voitaisiin toki käyttää nykyistä enemmän esimerkiksi erilaisia vankien itsensä täyttämiä riippuvuustestilomakkeita (AUDIT, ADS, SDS, DAST tmv.) tai vankilan tulohaastattelun yhteydessä tehdyn päihdearvioinnin tietoja, tärkeämpää olisi kiinnittää huomiota uuden tulijan osastolle ja hoitoon kiinnittämiseen. Hakijan motivaation selvittämisen sijasta voitaisiin keskittyä enemmän tulijan motivointiin. Kaksi ensimmäistä kuukautta on määritetty ns. arviointijaksoksi, mutta tämä jakso ei oikein erotu käytännössä tai vankien kokemuksissa. Jakso määrittää lähinnä sitä, koska voidaan hakea lomaa, perhetapaamista tai jatkosijoituspaikkaa. Motivointi liittyy kiinteästi “teoriapohjaan” ja ohjelman vaiheistukseen. Ohjelman ensimmäinen vaihe voisi nykyistä selkeämmin sisältää osastolle ja ohjelmaan kiinnittymistä tukevia tehtäviä, joissa myös “vanhoilla”, jo pitempään osastolla olleilla vangeilla olisi oma tehtävänsä yhteisömallin mukaisesti. Keravan Kisko-osaston kokemus on, että osastolle

hakeudutaan hyvin monenlaisin perustein, jolloin osaston tehtävänä on vahvistaa nimenomaan päihdeongelman käsittelyyn ja osaston tavoitteisiin suuntautuvia motiiveja.

Johtopäätökset

- Osaston valintaprosessi on kattava ja toimiva: eri ammattiryhmien näkemykset otetaan huomioon ja osastolle valitaan pääsääntöisesti osaston tarkoituksen mukaisesti päihdeongelmista kärsiviä vankeja
- Työryhmään kohdistuu ajoittain ulkopuolisia paineita täyttää vapautuvat paikat nopeasti toisten osastojen tai työntekijöiden haluamilla vangeilla (vankilan ”ylIASutus”), varsinkin jos tarjolla olevia muita hakijoita ei ole tai heitä on vähän
- Hakijoiden kaikkia motiiveja hakeutua osastolle on mahdotonta selvittää, vaikka ne kiinnostavat sekä vankeja että henkilökuntaa. Painopistettä voitaisiin siirtää motiivien selvittämisestä niiden vahvistamiseen.
- Vankien aikaisemmat tuttavuussuhteet vaikuttavat osastolla joskus positiivisesti, joskus negatiivisesti

Suosituks

- Osaston ohjelman vaiheistus siten, että I vaihe vahvistaisi selvemmin vangin kiinnittymistä osastolle ja osaston ohjelmaan (osaston tavoitteiden mukaisia motiiveja)
- Riippuvuustestejä ja vankien tulohaastattelun yhteydessä tehtyjä päihdeongelman arviointitietoja voitaisiin käyttää nykyistä enemmän valintahaastattelujen tukena
- Osaston hakemuslomakkeen päivittäminen
- Vankien aikaisempien tuttavuussuhteiden vaikutusten selvittäminen mahdollisuuksien mukaan

7.4. Moniammatillisuus

Eri ammatit ja ammatilliset näkökulmat ovat osaston työryhmässä hyvin edustettuina. Työryhmään kuuluu kaksi päihdeohjaajaa, psykologi, sairaanhoitaja, sosiaalityöntekijä, työtoiminnan ohjaaja sekä kaksi vartijaa. Työryhmästä löytyy koulutusta, kokemusta ja ammattitaitoa. Lääkäreitä työryhmässä ei ole. Lääkärin palveluja oli huonosti saatavilla koko vankilassa, koska vakituisen lääkärin sijaisuus oli täyttämättä koko tutkimusprosessin ajan ja psykiatrin virka siirtyi aikanaan psykiatrisen osaston myötä Vantaan vankilaan. Työryhmän ammatillista taustaa voi tarkastella kolmella tasolla: peruskoulutuksen, vankeinhoidon kokemuksen ja päihdetyön koulutuksen/ammattitaidon suhteen.

Työryhmän jäsenten peruskoulutus työhönsä on varsin hyvä. Joillakin on jopa useampi perustutkinto ja myös työkokemusta useammalta eri alalta. Ajallisesti lyhin koulutus on vartijoilla, jotka ovat suorittaneet vartijakurssin (vankeinhoiton perustutkinnon). Vankeinhoiton kokemus vaihtelee lähes 15 vuodesta mutamaan kuukauteen. Monilla työkokemus vankilassa ei ole vielä kovin pitkä (yli 5 vuotta), mutta vain yksi työryhmän jäsen aloitti vankeinhoitouransa vasta tutkimusprosessin aikana.

Vähiten työryhmällä on päihdetyön erityiskoulutusta. Kuudella kymmenestä on kyllä jonkinlaista päihdetyön täydennys- tai lisäkoulutusta tai yksittäisiä menetelmäkursseja, mutta vain kolmella pitempiä päihdetyön erikoistumisopintoja. Päihdetyön lisäkoulutus puuttuu mm. osaston vartijoilta. Yksi mahdollisuus sekä osaston resurssoinnin että moniammatillisuuden vahvistamiseksi olisi vartijoiden toimenkuvan monipuolistaminen ns. lähityöntekijän suuntaan, mutta tämä ei näytä todennäköiseltä lähitulevaisuudessa. Joka tapauksessa työryhmän jäsenten koulutus pohja työhönsä ja sen kehittämiseen on monipuolinen, riittävä ja monia mahdollisuuksia tarjoava.

Koulutuksellisen ja ammatillisen monipuolisuuden lisäksi työryhmän vahvuutena on työryhmän jäsenilleen tarjoama tuki. Työryhmän mielestä kaikkien jäsenten ja ammattiryhmien mielipiteet ja näkökulmat pystytään ottamaan huomioon ja sovittamaan yhteen päätöksiä tehtäessä. Vaikka vuosien varrella on ollut ristiriitoja etenkin vartijoiden ja muiden ammattiryhmien välillä, ja vaikka osasto on välillä jouduttu sulkemaankin, vastoinkäymisistä on opittu ja löydetty toinen toisiaan kunnioittava työskentelytapa.. Monet korostavat myös työryhmän konsultoivaa roolia: toisilta jäseniltä saa omassa arkityössään neuvoja ja tukea monissa eri asioissa ja tilanteissa (mm. vankeja koskevien lausuntojen laadinnassa).

Pähteettömän osaston vankien kanssa työskentelee siis kohtuullisen suuri joukko ihmisiä. Vankien käytettävissä on monien eri ammattiryhmien asiantuntemus. Osaston vangeille tarjotaan varmasti tavallisia osastoja parempi "palveluvalikoima". Toisaalta on muistettava, että kaikilla työntekijöillä on tehtäviä myös osaston ulkopuolella, he toimivat osastolla muiden tehtävien lisäksi. Työntekijöiden tälle osastolle käytettävissä oleva aika on rajallinen. Työryhmältä on puuttunut myös yhteinen koulutus, työnohjaus ja aikaa oman toiminnan arviointiin ja suunnitteluun. Myöskään tämän tutkimusprosessin aikana työryhmä ei ollut kertaakaan kokonaisuudessaan koolla. Kaiken kaikkiaan voi todeta, että työryhmän jäsenten sekä keskenään että osastolla vankien kanssa käytettävissä oleva aika ei ole suuri. Osastolla käy monia työntekijöitä, mutta yhteiselle kohtaamiselle on varattu aikaa vain yksi tunti viikossa (työryhmäkokous), eivätkä kaikki tietenkään pääse aina yhtä aikaa paikalle. Työryhmäkokous kuluu usein vankien haastatteluihin ja muihin viikottaisten toimintojen läpikäymiseen. Vaikka toisilta saa eri tilanteissa neuvoja ja tukea, varsinainen yhteinen työaika jää väistämättä vähäiseksi. Osastolla työskennellään enemmän pareittain (ryhmien ohjaus) ja yksilökohtaisesti (tukihenkilökeskustelut) kuin moniammatillisena tiiminä.

Vaikka työryhmän yhteiselle tai vankien kanssa vietetylle ajalle ei ole olemassa selviä määrällisiä kriteerejä, yhteisen ajan niukkuus (koulutus, työnohjaus, suunnittelu) näkyy jo aiemmin esille tulleet ohjelman teoreettisena jäsentymättömyytenä (ryhmien sisältö ja ohjaus, yhteisöllisyyden rakentaminen, tavoitteiden asettaminen). Työntekijöille jää myös vähän aikaa olla osastolla vankien kanssa varsinaisten työtehtävien ulkopuolella. Osaston käytännöt eivät näin välttämättä tue esim. yhteisöllisyyden rakentumista tai yhtenäistä kognitiivista työotetta. Moniammatillisuuden näkökulma vahvistaa jo resurssien ja teoriapohjan näkökulmien esiin tuomaa tarvetta lisätä työryhmän yhteistä ajankäyttöä työnohjauksen, koulutuksen sekä oman työn arvioinnin ja suunnittelun muodoissa. Resurssoinnin lisääminen, teoriapohjan hyödyntäminen ja moniammatillisuuden vahvistaminen kietoutuvat näin tiivisti ja monin tavoin yhteen osaston kehittämisen edellytyksinä. Osaston perustehtävän täsmentäminen ja perustehtävää vastaavan ohjelman muokkaaminen edellyttävät työtä ja ratkaisuja kaikilla näillä osa-alueilla.

Johtopäätökset

- Työryhmässä on monien eri ammattien edustajia, joilla on monipuolista kokemusta, koulutusta ja osaamista
- Työryhmän jäsenet saavat toisiltaan tukea ja apua monissa eri tilanteissa ja asioissa
- Osastolla työskentelee useita eri henkilöitä, mutta pääasiassa kukin toimii yksin tai pareittain oman tehtävänsä mukaisesti
- Osaston asioiden käsittelyyn ja päätöksentekoon on olemassa areenat (viikoittaiset työryhmä- ja yhteisökokoukset), mutta asioiden käsittely, päätösten teko ja toimeenpanovastuiden kirjaus eivät aina ole järjestelmällisiä ja selviä
- Osaston vartijat pitäytyvät pääasiassa perinteisissä valvontatehtävissä, vaikka edellytyksiä monipuolisempaankin toimenkuvaan olisi olemassa
- Työryhmällä ei ole yhteistä aikaa toiminnan arviointiin ja suunnitteluun: työryhmäkokous (1 h) kerran viikossa kuluu rutiineihin, akuutteihin asioihin ja vankien haastatteluihin, eivätkä kaikki pääse aina yhtä aikaa paikalle
- Työryhmällä ei ole ollut yhteistä koulutusta ja työnohjausta

Suosituksukset

- Työryhmän yhteisen ajan lisääminen yhteisen näkemyksen, työotteen ja tiimityön vahvistamiseksi (työnohjaus, koulutus, arviointi- ja suunnittelupäivät)
- Työryhmä- ja yhteisökokousten struktuurin ja merkityksen vahvistaminen
- Työryhmän sisäisen tehtävä- ja vastuunjaon selkeyttäminen
- Osaston vartijoiden toimenkuvan monipuolistaminen lähityöntekijän roolin suuntaan ja tähän tarvittavan koulutuksen järjestäminen

7.5. Osaston vaikuttavuus

Päihdeettömälle osastolle on muodostunut vakiintunut asema vankilassa. Kukaan ei ole tutkimusprosesin aikana asettanut osaston merkitystä kyseenalaiseksi. Pidetään tärkeänä, että vankilassa on päihdeettömiä ja päihdetyöhön suuntautuneita osastoja. Niillä nähdään olevan vankilan ilmapiiriä rauhoittava vaikutus, vankien uskotaan pysyvän niillä paremmin erossa päihdeistä, käyttäytyvän asiallisemmin ja hyötyvän monin tavoin päihdeittä olemisesta. Koko vankilan tasolla päihdeiden käyttö ja välitys vähenevät. Sekä vankien että työntekijöiden arvioidaan hyötyvän päihdeettömistä osastoista, koska pienen vankiryhmän kanssa uskotaan pystyttävän tekemään paremmin työtä kuin isoilla osastoilla. Päihdetyön osastoja esitellään mielellään myös vankilassa käyville vieraille. Päihdeettömälle osastolle nähdään ainoastaan kaksi periaatteellista ja mahdollista uhkatekijää. Jos vankimäärä jatkaa voimakasta kasvuaan, voi syntyä paineita ottaa kaikki osastot normaaliin sijoituskäyttöön. Jos taas koko vankeinhoidon tai erityisesti päihdekuntoutuksen määrärahoja joudutaan voimakkaasti supistamaan, osaston toimintaedellytykset käyvät kyseenalaisiksi.

Normaalien vankitietojen lisäksi osastolla tilastoidaan erityisesti hoidon keskeytykset ja jatkosijoitukset. Vuonna 2002 osastolle valittiin 20 vankia, joista 8 poistettiin sääntörikkomuksen (useimmiten päihdeiden käytön) ja 1 lomarikkomuksen vuoksi. Osastolta poistetut vangit sijoitetaan yleensä takaisin tavalliselle, suljetulle osastolle. Osastolta poistettiin siis 45 % vangeista. Lisäksi 3 vankia halusi itse pois osastolta, joten 60 % alkaneista hoitojaksoista keskeytyi suunniteltua aikaisemmin. 5 vangeista oli vuoden lopussa edelleen osastolla ja 3 (15 %) oli päässyt eteenpäin kuntouttavaan tai siviiliin valmentavaan muuhun ohjelmaan. (taulukko 10)

Taulukko 10: Päihdeettömän osaston vankien hoidon keskeytykset ja jatkosijoitukset

	2002	9/1999-5/2003
Poistettu (sääntörikkomus)	9	28
Poistunut omasta halusta	3	3
Kuollut		1
Vapautunut		4
Jatkosijoitus	3	21
Osastolla	5	7
Yhteensä	20	64

Tietoja on kerätty myös hieman pitemmällä aikavälillä, syyskuusta 1999 toukokuuhun 2003. Tänä aikana osastolle on valittu kaiken kaikkiaan 64 vankia, joista 28 (44 %) on poistettu osastolta, kolme (5 %) poistunut omasta tahdosta ja yksi (2 %) kuollut. 51 % hoitojaksoista keskeytyi siis suunnitelmien vastaisesti. 4 vankia (6 %) vapautui suoraan osastolta ja 21 vankia (33 %) siirtyi onnistuneesti

jatkosijoituspaikkaan, pääasiassa johonkin avovankilaan. 7 vankia (11 %) oli edelleen osastolla toukokuun lopussa 2003. Tilastot antavat siis kahdensuuntaista tietoa: toisaalta puolet alkaneista hoitajaksoista keskeytyy, mutta toisaalta n. 40 % vangeista pääsee onnistuneesti jatkamaan siviiliin tai jatkosijoituspaikkaan. Kaikille niille, jotka ovat käyneet osaston ohjelman onnistuneesti läpi, on löytenyt jokin järkevä jatkosijoituspaikka. Kenenkään ei ole tarvinnut palata takaisin oman vankilan tavalliselle osastolle, samoihin olosuhteisiin joista on lähtenyt.

Keskeytymisprosentin suuruutta voi tulkita ainakin kolmella tavalla. Erityisesti vartijoiden näkökulmasta se kertoo siitä, että osaston kontrolli toimii, kun osastolla on vaikea käyttää päihteitä joutumatta kiinni testeissä. Osaston uskottavuus päihteettömänä ympäristönä säilyy. Päinvastaisesta näkökulmasta voitaisiin ajatella, että osaston ohjelma ei onnistu kiinnittämään vankeja kovin hyvin päihteettömään vankeuden suorittamiseen, kun näin suuri osa vangeista joutuu osastolta pois päihteiden käytön vuoksi. Osasto ei ehkä tarjoa vangeille mielekästä vaihtoehtoa päihteiden käytölle. Joka tapauksessa keskeytymisprosentti kertoo ainakin sen, että osastolle on valittu päihdeongelmaisia vankeja, joiden on vaikea lopettaa ja hallita päihteiden käyttöönsä. Päinvastaisista tavoitteista huolimatta heidän on tilaisuuden tullen vaikea kieltäytyä päihteistä. Osastolle on valittu juuri niitä vankeja, joita varten osasto on tarkoitettukin.

Hoidollisesta näkökulmasta retkahdus ei ole pelkästään ”epäonnistuminen”, vaan yksi ongelman ilmenemismuoto ja hoitoprosessiin kuuluva vaihe. Retkahduserkkyyttä voisi vähentää edellämainittu ohjelman vaiheistus, jossa aluksi keskityttäisiin osastolle ja sen hoito-ohjelmaan motivointiin. Lisäksi olisi tärkeää pyrkiä saamaan mahdollisimman moni ”retkahtaneistakin” pysymään hoidon piirissä. Vankilan käytössä on vankisairaalan kehittämä retkahdusohjelma, jonka toteuttamiseen päihdeohjaajat ovat saaneet koulutuksen. Ohjelmaa on sovellettu toistaiseksi vain satunnaisesti muutaman osaston vangin kohdalla, koska ohjelman käyttö vaatii aikaa ja erityisjärjestelyjä, eivätkä kaikki vangit itsekkään sitä halua. Korkean retkahdusasteen vuoksi ohjelman suurempi ja systemaattisempi hyväksikäyttö olisi toivottavaa. Ohjelman kautta osa retkahtaneista olisi mahdollista saada pysymään osastolla tietyn ”kertausjakson” jälkeen.

Määrällisesti suosituin jatkosijoituskanava on ollut Suomenlinnan työsiirtolan Duuni-projekti, jonne on 4½ vuoden aikana siirtynyt 7 vankia. Hämeenlinnan vankisairaalaan ja Helsingin työsiirtolan Kuva-projektiin on siirtynyt molempiin kolme vankia. Suomenlinnan kursseille sekä Helsingin vankilan muille päihdeosastoille on siirtynyt kaksi vankia. Keravan vankilan Kisko-osastolle on siirtynyt vain yksi vanki.

Työryhmä määritteli yhdeksi osaston vahvuudeksi yksilöllisen joustavuuden vankien jatkosijoitusten suunnittelussa. Vankeja onkin sijoitettu kaiken kaikkiaan 10 eri osastolle tai ohjelmaan 7 eri vankilaan. Suomenlinna on selvästi käytetyin jatkosijoituspaikka, sillä lähes puolet (43 %) päihteettömältä osastolta siirryneistä on jatkanut Suomenlinnan Duuni-projektissa tai muilla kursseilla.

Jatkossakin kannattanee solmia/ylläpitää vastaavia yhteistyösuhteita joihinkin avovankiloihin ja niiden ohjelmiin. On tärkeää rakentaa tavallaan "valmiita" jatko-sijoituskanavia. Sekä työntekijöiden että vankien kannalta voi olla selkeämpää, jos on olemassa tiettyjä etukäteen suunniteltuja jatkoreittejä (pääreittejä) päihdeettömän osaston jatkoksi (yksilöllistä räätälöintiä unohtamatta). "Valmiiden" reittien olemassaolo voi helpottaa vankien kuntoutuksen suunnittelua ja tavoitteiden asettamista sekä antaa vangeille selviä tulevaisuuden kiintopisteitä. Yhtä tärkeää olisi luoda jo vankeuden aikana kiinteämpiä suhteita myös vankilasta ulospäin, vankien kotikuntiin. Rajallisten resurssien vuoksi pääpaino voisi kohdistua pääkaupunkiseudun kuntiin, joista suurin osa vangeista on kotoisin. Välittäjänä vankilan ja kuntien päihdepalvelujen välillä voisi toimia esimerkiksi Kriminaalihuollon päihdetyön kehittämishanke.

Työryhmän jäsenet näkevät osaston työssä monia yksilökohtaisia vaikutuksia. Monille vangeille päihdeettömän osasto merkitsee pisintä päihdeettöntä aikaa pitkään aikaan tai jopa koko aikuiselämän aikana. Monille se on myös ensimmäinen yritys suorittaa vankeusrangaistusta päihdeittä. Monista vangeista on nähtävissä erilaisia toipumisen merkkejä. Omista asioista aletaan välittää, niitä aletaan hoitaa ja selvittää. Sosiaalisia suhteita rakennetaan uudelleen, velkoja tai elatusmaksuja ryhdytään selvittämään jne. Päihdeettömän osasto antaa mahdollisuuden pysähtyä miettimään omaa tilannetta, tarkastella omaa päihdeiden käyttöä sekä selvittää oman elämän solmukohtia.

Työryhmän laatima kehittämissuunnitelma antaa hyvän pohjan osaston vaikuttavuuden seuraamiseksi. Kun asetetut kriteerit täytetään, toiminta on vaikuttavaa, asetettujen tavoitteiden mukaista. Kehittämissuunnitelman kriteereitä voidaan myös tarkentaa joidenkin osaston toimintaa kuvaavien tunnuslukujen vuosittaisella ja systemaattisella keräämisellä tai toiminnan kirjaamisella. Samalla näistä syntyy helposti - muihin tilastotietoihin yhdistettynä - eräänlainen osaston toimintakertomus, joka mahdollistaa myös vuosittaisen vertailun. Kerättäviä tietoja voivat olla mm. päihderyhmien, päihdeettömien vuorokausien tai negatiivisten huume-testien lukumäärä. Vaikuttavuutta voidaan lisätä myös esimerkiksi työryhmän suunnitteleamalla sisäisellä tiedotusstrategialla (kenelle, missä, milloin, miten tiedotetaan), jonka mukaan osastosta informoidaan vuosittain tiettyjä kohderyhmiä ja kaikista info-tilanteista pidetään kirjaa. Toiminnan suunnittelun ja kehittämisen kannalta olisi hyvä toteuttaa aika ajoin myös asiakaspalautekyselyjä sekä osaston vangeille että vankilan muille sisäisille asiakkaille (osastot/työntekijät/sektorit/vangit).

Johtopäätökset

- Osastolle on vuosien myötä muodostunut vakiintunut ja tärkeäksi ymmärretty asema vankilassa
- Osastolla nähdään olevan monia positiivisia vaikutuksia vankilan ilmapiiriin ja toimintaan
- Osaston keskeytysprosentti (pääasiassa päihteiden käytön vuoksi) on aika korkea (n. 50 %)
- Toisaalta kaikille osaston ohjelman läpikäyneille on löytynyt jokin järkevä jatkosijoituspaikka (kukaan ei ole joutunut palaamaan takaisin ”tavalliselle” osastolle)
- Osastolla on monia vankien toipumista tukevia yksilöllisiä vaikutuksia
- Yhteistyö Suomenlinnan työsiirtolan kanssa on ollut aktiivista

Suositukseset

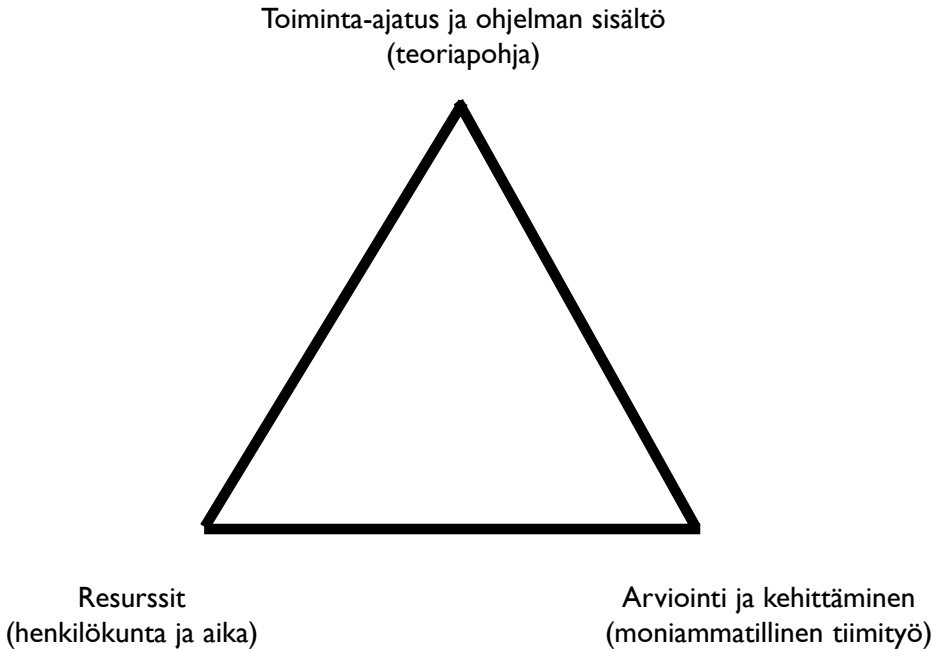
- Retkahdusohjelman systemaattisempi hyödyntäminen retkahtaneiden vankien pitämiseksi osastolla
- Yhteistyö joidenkin avolaitosten projektien ja ohjelmien kanssa ”valmiiden”, ”pohjustettujen” hoitopolkujen/jatkumoiden rakentamiseksi (”pääyhteistyökumppanit”)
- Yhteistyön lisääminen vankien kotikuntien kanssa (esim. Kriminaalihuollon päihdetyön kehittämishankkeen välityksellä)
- Asiakaspalautteen kerääminen osaston vangeilta ja vankilan muilta toimijoilta (sisäisiltä asiakkailta)
- Kehittämissuunnitelman laatustandardien ja kriteereiden toteuttaminen ja seuranta
- Osaston toimintaa kuvaavien ja seurantaa palvelevien mittareiden laadinta ja seuranta

7.6. Lopuksi

Päihteetön osasto toimii vankeinhoidollisesti, vankilan yhtenä osastona, selkeästi ja vakiintuneella tavalla. Päihdekuntoutuksen näkökulmasta osaston luonne, perustehtävä ja ohjelman sisältö eivät kuitenkaan ole vielä selkeästi rakentuneet, profiloituneet. Osaston ”käyttöteorianana” ovat enemmän vankeinhoidolliset käytännöt kuin päihdekuntoutuksellinen omaleimaisuus. Osaston työryhmällä on kokemusta ja ammattitaitoa sekä osastolla valmiit perusrakenteet ja puitteet osaston ja sen ohjelman kehittämiseen esimerkiksi kognitiivisen yhteisöhoito-ohjelman suuntaisesti. Ratkaisevaa on, kuinka mittavaan koulutus- ja kehittämishankkeeseen työryhmä on valmis sitoutumaan ja pystytäänkö työryhmälle luomaan riittävät toimintaedellytykset hankkeen läpiviemiseen. Päihteettömän osaston toiminnan kehittämishaasteet tiivistyvät kolmeen pääkohtaan:

- 1 Toiminta-ajatuksen täsmentäminen sekä ohjelman sisällön muokkaus ja vaiheistus
- 2 Resurssoinnin vahvistaminen toiminta-ajatusta vastaavaksi
- 3 Toiminnan seurannan, arvioinnin ja kehittämisen suunnitelmallistaminen

Kaavio 3: *Päihteettömän osaston kehittämisedellytykset*

Kehittämisen edellytykset puolestaan tiivistyvät kolmeen pääkohtaan: resurssien, teoriapohjan ja moniammatillisen tiimityön kolmioon (kaavio 3). Kehittämistyölle on löydettävä tekijät, tekijöille on löydettävä aikaa sekä arvioida ja suunnitella toimintaa että hyödyntää ja soveltaa teoreettisia viitekehyksiä ja moniammatillista osaamista. Toivomme, että toteutettu tutkimus- ja arviointiprosessi, etenkin työryhmän tekemä itsearviointi ja osaston kehittämissuunnitelma, antavat pohjan seuraavalle vaiheelle, työryhmän koulutusprosessille osaston ohjelman kehittämiseksi työryhmän, vankilan ja Rikosseuraamusviraston yhdessä päättämään suuntaan.

Summary

Towards cognitive community treatment? Evaluation and development research of the intoxicant-free ward in Helsinki prison

The research has been commissioned from the research unit of the Järvenpää Social Hospital by the Criminal Sanctions Agency. In the research the activities and treatment programme of the contract ward of Helsinki prison are evaluated for the basis of their development work. The objects of evaluation are especially the resources of the ward, utilising of the theoretical frame of reference in the treatment programme, the recruitment of prisoners to the ward, utilising of cross-disciplinary work in the functions of the team and the effectiveness of the ward. The evaluation is based on the self-evaluation of the team (e.g. SWOT analysis and ITE evaluation), theme interviews of the ward's prisoners, participating observation and statistics and documents concerning the ward.

The team and the prisoners of the ward evaluated their own and the ward's activities openly, diversely and realistically. The research shows clearly how demanding and vulnerable intoxicant rehabilitation is in prison environment. The officers find it hard to concentrate besides their other duties on the development of the activity of one ward, and it is hard for the prisoners to get loose from the ties of the prison and the prison culture. The contract ward has, however, in prison a stable position and structure. Sufficient number of prisoners with intoxicant problems seek to the ward. The members of the ward team have versatile training, experience and professional know-how. On the other hand, from the point of view of intoxicant rehabilitation, the nature of the ward and the contents of the treatment programme have not yet been clearly structured ("profiled") and the resources of the ward do not for all parts fulfil the quality criteria of intoxicant services.

Exterior settings and professional skills to develop the ward towards cognitive community treatment exist but the preconditions of their effective utilisation have still been limited. The development work requires for instance a joint work guidance of the team and starting of training and strengthening of the resources of the ward so that the team has a possibility (time) to define a common target, a systematic monitoring and assessment of one's own work, building of a cross-disciplinary but unified way of work and having a more clear implementation of desired frames of reference (cognitive; community treatment) in the activities of the ward. This requires from the team commitment to long-term work and from the prison and the Criminal Sanctions Agency commitment to ensure sufficient preconditions of activity.

Key words:

Intoxicant rehabilitation, contract ward, intoxicant problem

Lähteet

ARMINEN, Ilkka: Therapeutic interaction. A study of mutual help in the meeting of alcoholics anonymous. The Finnish Foundation for Alcohol Studies, volume 45. Helsinki, Hakapaino 1998.

Arviointi sosiaalipalveluissa. Katsaus arvioinnin peruskysymyksiin. Stakes, FinSoc - sosiaalipalvelujen evaluaatioryhmä, työpapereita 3/2001.

BONTA, James: Rikoksenteekijöiden kuntouttaminen - tutkimuksesta käytäntöön. Kirjassa: What works - mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003.

ENGSTRÖM, Yrjö: Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia, haasteita. Hallinnon kehittämiskeskus, Helsinki 1995.

HEINONEN, Jukka: Päihdehuollon vaikuttavuuden arvioinnista. Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti 1996: 33:299-306.

Helsingin vankilan päihdestrategia (8.12.1999).

Helsingin vankilan vuosikertomukset 2001 ja 2002.

HOLMA, Tupu: ITE. Menetelmä työyksikön itsearviointiin ja laadunhallintaan sosiaali- ja terveyshuollossa. Suomen Kuntaliitto, Helsinki 1997.

HOLMA, Tupu: ITE. Työyksikön itsearviointi- ja laadunhallintamenetelmä. Periaatteet, perusteet, käyttö sekä kehityksen suunta. Tiedote, Suomen Kuntaliitto, syyskuu 2001.

HOLMBERG, Nils: Päihderiippuvuudet. Kirjassa: Kognitiivinen psykoterapia. Toim. Kähkönen, Seppo & Karila, Irma & Holmberg, Nils. Duodecim 2001.

JUNGNER, Marketta: Vankeinhoidon päihdekuntoutus. Julkaisematon työpapereita 22.01.2003.

JÄRVINEN, Saija & KUIVAJÄRVI, Kirsti & SUOMELA, Maarit: Vankiloiden toimintaohjelmien hyväksymismenettely. Rikosseuraamusvirasto 2001.

KALLIO, Liisa: Terapeuttinen yhteisö ja vankeinhoito. Luento vankeinhoidon valtakunnallisilla päihdetyön päivillä 27.11.2001, Heureka.

KALLIO, Tarja: Laadukasta perhehoitoa. Järvenpään sosiaalisairaalan laadunhallinta -sarja, 9/1996.

KARJALAINEN, Pekka: Katsaus sosiaalipalvelujen arviointitutkimukseen. Julkaisemattomat luentokalvot, Stakes 1.3.2003.

KOSKI-JÄNNES, Anja: Huppu silmiltä. Katsaus vankien päihteiden käytön vähentämismenetelmiin ja niiden tuloksellisuuteen. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1995.

Kouluttajan työkalupakki - kättä pitempää päihdekoulutuksen kehittämiseen. Toim. Montonen, Marjatta & Powers-Erkkilä, Tracey. Transdrug-projekti. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 44/2003.

KRIMINAALIHUOLTOLAITOS & VANKEINHOITOLAITOS. Vuosikertomus 2002.

KÜHLHORN, Eckart: Allmänprevention och individualprevention. Julkaisussa: Påföljd för brott. 3 bilagor. Huvudbetänkande av fängelsestraffkommittén. Statens offentliga utredningar 15:1986, Stockholm.

KÄÄRIÄINEN, Juha: Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994.

LAINNE, Matti: Kuntoutus vankilan tehtävänä. Kirjassa: Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002.

LAINNE, Matti: Voidaanko vankeja ja rikollisia kuntouttaa? Katsaus historiaan ja tieteelliseen keskusteluun. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1994.

Laki sopimushoidon kokeilemisesta. Sopimushoitotoimikunnan mietintö. Oikeusministeriö, komiteamietintöjä 3/2002 (www.om.fi/13611.htm)

LILLRANK, Paul: Laatuajattelu. Laadun filosofia, tekniikka ja johtaminen tietoyhteiskunnassa. Otava, Keuruu 1998.

LIPTON, D.S.: Therapeutic community treatment programming in corrections. Psychology, Crime & Law (vol 4) 1998.

MATHIESEN, Thomas: Prison on trial. A critical assessment. Sage 1992.

McGUIRE, James: Rikosten uusintariskin vähentämisessä käytettävät menetelmät - kansainvälisiä näkymiä. Kirjassa: What works - mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003.

Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996. Toim. Metteri, Anna. Edita 1996.

MUTALAHTI, Timo: Hoito ja rangaistus kohtaavat. Vankien päihdehuolto- ja kuntoutusprojektin loppuraportti. Stakes, raportteja 242/1999.

OJURI, Auli: Moniammatillinen yhteistyö ja organisaatiokulttuuri. Kirjassa: Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996. Toim. Metteri, Anna. Edita 1996.

OVASKAINEN, Virpi & KECKMAN, Pia: Helsingin vankilan päihdehuollon osaston kuntoutusohjelma, 2000.

PELLINEN, Sanna: Moniammatillisen työryhmän kehitysvaiheet - erikieliset yhteistyössä. Kirjassa: Moniammatillisuus ja sosiaalityö. Sosiaalityön vuosikirja 1996. Toim. Metteri, Anna. Edita 1996.

Päihdepalvelujen laatusuosituksien soveltaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 3/2002. Sosiaali- ja terveysministeriö & Suomen kuntaliitto. Edita, Helsinki 2002.

Rikosseuraamusviraston tarjouspyyntö 16.04.2002: Vankeinhoitolaitoksen päihdehuollon osallistuvaan toimintatutkimukseen perustuva kehittäminen (Dnro 13/432/2002)

ROBERTS, Colin: Vaikuttavien ohjelmien järjestäminen - vankeinhoito- ja kriminaalihuollon toteuttamisen perspektiivit. Kirjassa: What works - mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoito- ja tutkimuskeskuksen oppikirja 1/2003.

ROBSON, Colin: Käytännön arvioinnin perusteet. Tammi, Helsinki 2001.

Sopimushoidon kokeileminen. Oikeusministeriö, lausuntoja ja selvityksiä 2003:16 (www.om.fi/20048.htm)

STÖVER, Heino: An overview study: Assistance to drug users in European Union prison. EMCDDA scientific report. Cranstoun Drug Services Publishing 2001.

TOURUNEN, Jouni: Epäilyksen polttopisteessä. Tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa. Stakes, tutkimuksia 112/2000.

Vankeinhoito- ja tutkimuskeskuksen päihdehuollon kehittäminen. Työryhmän raportti 31.12.2002. Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003.

Vankeinhoito- ja tutkimuskeskuksen päihdehuollon kehittäminen. I osa, toimintaohje vuosille 1999-2001. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston ohje 27.1.1999.

Vankeinhoito- ja tutkimuskeskuksen päihdehuollon kehittäminen. II osa: Päihdehuollon käsikirja (www.rikosseuraamus.fi/8727.htm)

Vankeinhoitolaitoksen päihdestrategia, III osa: Päihdeinfo (www.vankeinhoito.fi/paihdeinfo.htm)

WECKROTH, Antti: "Siistit hihat". Moniammatillinen huumehoito ja työntekijän rooli. Julkaisematon tutkimussuunnitelma, Kuopion yliopiston sosiaalitieteiden laitoksen jatkokoulutusseminaarissa, 2000.

VIIRKORPI, Paavo: Onnistunut projekti. Opas kunta-alan projektityöskentelyyn. Suomen Kuntaliitto 2000.

VIRTANEN, Timo: Päihdeettömiä osastoja tutkittu. Haaste 4/2002. (Virtanen 2002a).

VIRTANEN, Timo: Vankien päihdehoitokokemukset päihdeettömällä osastolla. Julkaisematon käsikirjoitus, 2002. (Virtanen 2002b).

Liite I.

Helsingin vankila

Tiedote 17.10.2002

PÄIHTEETTÖMÄN OSASTON PÄIHDEOHJELMAN ARVIOINTI- JA KEHITTÄMISTUTKIMUS

Rikosseuraamusvirasto on tilannut Järvenpään sosiaalisairaalan tutkimusyksiköltä osallistuvaan toimintatutkimukseen perustuvan Helsingin vankilan päihteettömän osaston päihdeohjelmaa koskevan arviointi- ja kehittämistutkimuksen. Tutkimus on tarkoitettu päihteettömän osaston työryhmän tueksi ja työvälineeksi osaston toiminnan kehittämisessä. Keskeisessä asemassa ovat työryhmän tekemä oman työn arviointi ja osastolla kuntoutuksessa olevien vankien mielipiteet. Tutkimus perustuu tutkijoiden, osaston työryhmän ja vankien väliseen yhteistyöhön.

Tutkimus koostuu neljästä osasta:

- 1 Osaston työryhmän oman työn arviointi- ja kehittämisprosessi
- 2 Osastolla kuntoutuksessa olevien vankien ryhmähaastattelut
- 3 Osallistuvan havainnoinnin jakso
- 4 Vankeinhoitoa, Helsingin vankilaa ja päihteetöntä osastoa koskevat tilastotiedot ja kirjallinen materiaali.

Tutkimukseen sisältyy mahdollisesti myös joitakin yksilöhaastatteluja sekä koulutuksellisia tai työnohjauksellisia osioita.

Tutkimuksen vastaavana tutkijana toimii tutkimussihteeri, YTT *Jouni Tourunen*. Muita tutkijoita ovat VTL *Tarja Kallio* ja valt.yo *Jussi Perälä*. Rikosseuraamusvirasto on myöntänyt hankkeelle tutkimusluvan. Tutkimus toteutetaan yleisiä tutkimuseettisiä periaatteita noudattaen. Tutkijoita sitoo sosiaali- ja terveydenhuoltolainsäädännön mukainen salassapito- ja vaitiolovelvollisuus. Tutkimuksessa kerättävä aineisto on yksinomaan tutkijoiden käytössä eikä kukaan yksittäinen henkilö saa olla tunnistettavissa tutkimusraportista. Päihteettömän osaston vangeilta pyydetään tutkimukseen osallistumisesta myös kirjallinen suostumus. Tutkimus ei saa estää tai vaikeuttaa osastolla olevien vankien kuntoutusta.

Tiedustelut:

Jouni Tourunen 09-2915402

Liite 2.

Helsingin vankila

SUOSTUMUS OSALLISTUA HELSINGIN VANKILAN PÄIHTEETTÖMÄN OSASTON ARVIOINTI- JA KEHITTÄMISTUTKIMUKSEEN

Olen tutustunut Helsingin vankilan päihteettömän osaston arviointi- ja kehittämistutkimusta koskevaan kirjalliseen tiedotteeseen sekä saanut tutkimuksen toteuttamisesta myös suullisen selonteon.

Tutkimuksessa kerättävään aineistoon ei tallenneta henkilö-, osoite- tai muita yksittäisen henkilön tunnistamisen mahdollistavia tietoja. Tutkimusaineisto on ainoastaan tutkijoiden käytössä. Tutkijoita sitoo sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännön mukainen vaitiolovelvollisuus. Tutkimusraportti laaditaan niin ettei yksittäisten henkilöiden tunnistaminen ole mahdollista.

Osallistun tutkimukseen ja annan tutkijoille suostumukseni:

- 1 Tehdä yksilö- ja ryhmähaastatteluja
- 2 Osallistua havainnoitsijana päihteettömän osaston kokouksiin ja ryhmiin
- 3 Tutustua päihteettömälle osastolle tekemääni hakemukseen ja sen liitteisiin

Helsinki ____ / ____ 2002

suostumuksen antaja

suostumuksen vastaanottaja

Liite 3.

Helsingin vankilan päihteettömän osaston viikko-ohjelma

Klo	Maanantai	Tiistai	Keskiviikko	Torstai	Perjantai
7.00	Herätys Aamupala Aamutoimet	Herätys Aamupala Aamutoimet	Herätys Aamupala Aamutoimet	Herätys Aamupala Aamutoimet	Herätys Aamupala Aamutoimet
8.15 - 8.30	Aamukokous	Aamukokous	Aamukokous	Aamukokous	Aamukokous
8.30 - 10.30	Työpaja	Liikunta	Korva-akupunktio tai rentoutus	Mahdollista ryhmäaikaa	Liikunta
10.00			Kanttiini		
10.30	Ruuan haku ja lounas	Ruuan haku ja lounas	Ruuan haku ja lounas	Ruuan haku ja lounas	Ruuan haku ja lounas
12.30 - 13.00	Tunneryhmä	Tukihenkilökeskustelu-aikaa	Tukihenkilökeskustelu-aikaa	Sosiaalityöntekijä	Ulkoilu
13.00	Ulkoilu	Ulkoilu	Ulkoilu	Ulkoilu	Viikkosiivous
14.00	Taloustimestari		Työryhmän kokous	Talousterapia	
14.30-15.30	Rainbowgroup	Päihde- ja inforyhmä	Pappi osastolla Yhteisökokous		
15.30	Päivällinen	Päivällinen	Päivällinen	Päivällinen	Päivällinen
16.50 - 17.05	Iltatarkastus	Iltatarkastus	Iltatarkastus	Iltatarkastus	Iltatarkastus
20.15	Osasto suljetaan	Osasto suljetaan	Osasto suljetaan	Osasto suljetaan	Osasto suljetaan

Osasto suljetaan arkena ja viikonlooppuisin iltalääkkeenjaon yhteydessä. Viikonloppuisin herätys ja aamupala ovat klo 8.00. Ulkoilu on lauantaisin 11-12.00 ja sunnuntaisin 12-13.00. Ruokailu n. 14.30.

Sauna on lauantaisin klo 12 - 13.00, jonne mennään suoraan ulkoilusta. Sunnuntaisin on mahdollisuus osallistua jumalanpalvelukseen klo 9 - 10.00.

Tapaamiset lauantaisin ja sunnuntaisin alkavat klo 9.30. Liikuntavuorot, viikonlopon ulkoilut, sauna ja tapaamisvuorot toteutetaan yhdessä päihteettömän tukiosaston kanssa.

Liite 4.

HELSINGIN VANKILA PÄIHTEETÖN OSASTO

SITOUMUS

Sitoudun Helsingin vankilan päihteettömällä osastolla

- 1 Olemaan käyttämättä päihteitä. PÄIHTEETTÖMYYDELLÄ TARKOITAMME IRTIPÄÄSYÄ ALKOHOLISTA, HUUMAUSAINESTA, PILLEREISTÄ JA/TAI NÄIDEN SEKAKÄYTÖSTÄ
- 2 huolehtimaan osaltani siitä, että osastolla kukaan ei käytä päihteitä, ei välitä päihteitä eikä osastolla esiinny päihteiden käyttöön liittyviä välineitä. Hyväksyn sen, että itse ja muut osaston asukkaat ottavat yhteyttä henkilökuntaan tällaisen tilanteen sattuessa.
- 3 antamaan valvotusti virtsanäytteen ja/tai hengityspuhalluskokeen aina henkilökunnan sitä pyytäessä
- 4 noudattamaan vankilan ja osaston sääntöjä
- 5 osallistumaan osaston päiväohjelman toteuttamiseen ja yleisiin ylläpitotöihin

TUNNEN OSASTON JÄRJESTYSSÄÄNNÖT. JOS RIKON SÄÄNTÖJÄ JA SITOUMUSTA, MINUT VOIDAAN SIIRTÄÄ POIS PÄIHTEETTÖMÄLTÄ OSASTOLTA.

Helsingin vankilan päihteettömällä osastolla

_____ kuun _____ pnä 20 _____

allekirjoitus ja nimen selvennys

Päihteettömän osaston puolesta: _____

Liite 5.

Vankien yksilöhaastattelukysymykset

- 1 Miten tulet toimeen toisten vankien kanssa? Miten osaston vankivalinnat ovat mielestäsi onnistuneet?
- 2 Miten tulet toimeen osaston työryhmän ja vankilan muun henkilökunnan kanssa?
- 3 Onko osastolla esiintynyt erityisiä ristiriitoja - mitä, miksi?
- 4 Mistä syistä hakeuduit tälle osastolle?
- 5 Miten osasto on mielestäsi muuttunut sinä aikana, jona olet ollut osastolla?
- 6 Oletko huomannut mitään muutoksia suhteissa vankilan muihin vankeihin sen jälkeen kun hait/tulit tälle osastolle?
- 7 Oletko huomannut mitään muutoksia siviilisuhteissasi sen jälkeen kun hait/tulit tälle osastolle?
- 8 Miten parantaisit osastoa ja sen toimintaa?
- 9 Miten arvioit tekemiämme ryhmähaastatteluja, haluatko sanoa niissä käydyistä keskusteluista jotain lisää?
- 10 Tarvitseeko osasto mielestäsi omaa lähityöntekijää tai vastaavaa?
- 11 Oletko hakenut muualle - minne ja millä odotuksilla?
- 12 Miksi ns. rainbow-ryhmässä puhuminen on mielestäsi vaikeaa ja miksi korostetaan kahdenkeskisiä keskusteluja, vaikka teillä kaikilla on varsin samanlaiset päihteiden käytön tarinat?
- 13 Mitä mieltä olet muista ryhmistä, miten kehittäisit niitä?
- 14 Millä tavoin osasto on hyödyttänyt sinua henkilökohtaisesti eniten, mikä on ollut tärkeintä ja missä olet pettynyt eniten?
- 15 Mikä on oma tavoitteesi tällä osastolla?
- 16 Millaisissa asioissa olet edistynyt osastolla ollessasi?
- 17 Mikä merkitys tällä osastolla on ollut Sinulle?
- 18 Sana on vapaa, haluatko vielä kertoa joistakin asioista?

Liite 6.

ATLAS.ti - muuttujakoodiluokat (havainnointiaineiston koodaus)

- 1 “Teoria” (teo): Päihdeettömän osaston kuntoutusohjelman teoreettista viitekehystä tai teoriapohjaa (kognitiivisuutta, ratkaisukeskeisyyttä tai yhteisöllisyyttä) koskevat mielipiteet
- 2 “Vankien valinta osastolle” (val): Vankien valintaa osastolle ja siihen liittyviä tekijöitä koskevat mielipiteet.
- 3 “Moniammatillisuus” (yht): Päihdeettömän osaston työryhmän jäsenten välisiä suhteita ja yhteistyötä koskevat mielipiteet.
- 4 “Resurssointi” (res): Päihdeettömän osaston resursseja tai niiden puutteita (esim. henkilökunnan määrää, välineitä, kalustusta tmv.) koskevat mielipiteet.
- 5 “Vaikuttavuus” (mer): Päihdeettömän osaston vaikutuksia ja merkityksiä koskevat mielipiteet: vankien puheet omista tavoitteistaan tai “motiiveistaan”, henkilökunnan arviot siitä, mitä hyötyä osastosta vangeille on sekä arviot osaston toiminnan tuloksista tai vaikutuksista.
- 6 “Ohjelma” (ohj): Päihdeettömän osaston ohjelman sisältöä, päivä- ja viikko-ohjelman luonnetta/rakennetta sekä ryhmien toteutusta koskevat mielipiteet.
- 7 “Vangit” (van): Päihdeettömän osaston, Helsingin vankilan tai yleensä vankeja ja vankien välisiä suhteita koskevat mielipiteet.
- 8 “Henkilökunnasta” (hen): Päihdeettömän osaston, Helsingin vankilan tai yleensä vankilahenkilökuntaa koskevat mielipiteet.
- 9 “Vankila” (vkl): Vankilaa ja lusimista koskevat mielipiteet.
- 10 “Päihdeiden käyttö” (huu): Vankien päihdeiden käyttöä, välitystä ja kauppaa vankilassa/osastolla/elämässä koskevat mielipiteet.
- 11 “Päihdekuntoutus vankilassa” (kun): Päihdekuntoutusta sekä sen rajoja ja mahdollisuuksia vankilassa koskevat mielipiteet.
- 12 “Osaston ilmapiiri” (ilm): Päihdeettömän osaston yleistä ilmapiiriä, vankien ja henkilökunnan välisiä suhteita tai vuorovaikutusta koskevat mielipiteet.
- 13 “Muut” (muu): Muita teemoja koskevat mielipiteet.

Liite 7.

Päihitteettömän osaston vankien taustatiedot

Taulukko 1.

Vangit kertaisuuden mukaan verrattuna Helsingin vankilan (Hev) kaikkiin vankeihin vuonna 2002

Kertaisuus	Tutkimusryhmä	Hev
1.	1	140
2.	2	75
3.	3	43
4.	1	29
5.	2	21
6.	1	26
7.		17
8.	2	14
9.		7
10.	1	35
Yhteensä	13	407

Taulukko 2.

Vangit iän mukaan verrattuna Helsingin vankilan (Hev) kaikkiin vankeihin vuonna 2002.

Ikä	Tutkimusryhmä	Hev
alle 20 v		7
21-24 v	3	52
25-29 v		90
30-39 v	8	156
40-49 v		81
50 v-	2	57
Yhteensä	13	443

Taulukko 3.

Vangit rangaistuksen keston mukaan verrattuna Helsingin vankilan (Hev) kaikkiin vankeihin vuonna 2002.

Rangaistuksen kesto	Tutkimusryhmä	Hev
< 3 kk		10
3 kk < 6 kk		23
6 kk < 12 kk		55
1 v < 2 v	1	118
2 v < 4 v	8	114
4 v < 8 v	3	63
8 v -	1	22
Yhteensä	13	405

Huom. Rangaistuksen kesto ei välttämättä pidä täysin paikkaansa johtuen kesken olevista oikeudenkäynneistä.

Taulukko 4.

Vangit päärikoksen mukaan verrattuna Helsingin vankilan (Hev) kaikkiin vankeihin vuonna 2002.

Päärikos	Tutkimusryhmä	Hev
Ryöstö	2	36
Varkaus		61
Muu omaisuusrikos	3	40
Henkirikos		70
Pahoinpitelyrikos		40
Siveellisyysrikos		6
Huumausainerikos	6	145
Muu väkivaltarikos	2	-
Liikennejuopumus		20
Muu rikos		25
Yhteensä	13	443

Liite 8.

108 SWOT-analyysi 18.12.2002

<p>VAHVUUDET</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Moniammatillinen työryhmä (koulutus, kokemus)▪ Työryhmän keskinäinen tuki▪ Tukihenkilöjärjestelmä▪ Itsenäisyys ja oma päätösvalta▪ Selkeät valintakriteerit, säännöt ja viikko-ohjelma▪ Vakiintunut asema vankilassa▪ Joustavuus vankien jatkohoidon järjestämisessä▪ Vangit motivoituneita ja heitä oppii tuntemaan yksilöllisesti▪ Osastolla voi soveltaa/kokeilla uusia toimintatapoja▪ Osastolle on olemassa tarve vankien keskuudessa▪ Osasto toimii kuntoutuksen alkuvaiheena: antaa tietoa, aikaa suunnitteluun ja positiivisia kokemuksia	<p>HEIKKOUEDET</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Ulkoiset paineet paikkojen täyttämiseen▪ Väärä valinta, motivoitumaton vanki▪ Osaston toimintaperiaatteita ei aina tiedetä muilla osastoilla▪ Loma-ajat pysäyttävät toiminnan: kaikkea ohjelmaa ei voida toteuttaa▪ Henkilökuntaa liian vähän: aikapula ja työtaakka<ul style="list-style-type: none">– työryhmän yhteistä aikaa vähän (1h/vko)– osastolla oloon ei riittävästi aikaa– vartija usein osastolla yksin– vartija usein ”keikalla” tai hoitaa toisenkinosaston asioita– ryhmien monipuolisuus kärsii: ei aamuryhmää, päihdeongelman käsittelyyn ja yhteisöllisyyden vahvistamiseen ei riittävästi aikaa▪ Ei työnohjausta▪ Ei työryhmän yhteistä koulutusta ja yksilökohtainen koulutus sattumanvaraista▪ Asiakkaiden vaatimustaso usein korkea▪ Työterapiata liian vähän
<p>MAHDOLLISUUDET</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Non-verbaalit työmuodot (sosiodraama, rentoutus, akupunktio, taide- ja musiikkiterapia)▪ Ulkopuolisia tekijöitä lisää mukaan▪ Vankila antaa selkeät raamit▪ Vartijoiden osallistumisen vahvistaminen▪ Työryhmän yhteisen ajan lisääminen	<p>UHKAT</p> <ul style="list-style-type: none">▪ Osaston suurentaminen (vankimäärä)▪ Määrärahojen vähentäminen▪ Korvaushoidon tuominen osastolla▪ Ylhäältä (Rise) tulevat vaatimukset tai uudet työtehtävät▪ Ulkopuoliset asenteet vankilan päihdetyötä kohtaan▪ Vankien toimintakyvyn heikkeneminen▪ Vankien ja henkilökunnan välinen jännite▪ Vankien keskinäiset ristiriidat (huono ryhmähenki)

Hyvä arvioija!

Työyksikkösi arvioi omaa toimintaansa ITE -menetelmään kuuluvalla itse-arviointilomakkeella, joka on suunniteltu työvalineeksi, kun yksikkösi tai organisaatiosi haluaa saada toiminnan paremmin hallintaan. Nakökulmana, ellei muuten sovita, on oman työyksikön toiminta.

Tässä itsearviointissa arvioidaan sitä, miten hyvin omassa työyksikössä ovat asiat hallinnassa ja järjestyksessä. Tämä tarkoittaa muun muassa, että työyksikössämme on jokin menetelmä tai vakiintunut tapa saada selville, mitä mieltä asiakkaamme ovat palvelujen laadusta. ITE -arviointin tavoitteena on myös näyttää kehittämisen suuntaa, kun pyritään järjestelmällisempään laadunhallintaan. Kyse ei siis ole esimerkiksi työntekijän työn arvioinnista tai työn tulosten arvioinnista.

Sinulla on nyt mahdollisuus osallistua tähän itsearviointiin. Tarkoitus on, että esimies tai muu sovittu henkilö tekee arvioinneista yhteenvedon ja tuloksista keskustellaan yhdessä.

Arviointilomakkeessa on 25 arviointikohdetta, jotka kukin sisältävät yhden tai useamman arvioitavan osa-alueen. Sinun on arvioitava koko kokonaisuutta. Jos yksi alue on mielestäsi puutteellinen, kohtaa ei voi arvioida asiaksi, joka "toteutuu sellaisena kuin pitääkin".

Pyri vastaamaan oman näkemyksesi mukaan. Jos arviointisi osuu usein O-kohtaan asteikolla, se ei suinkaan tarkoita sitä, että yksikössänne laadusta ei olisi lainkaan huolehdittu. Heikot arvioinnit syntyvät usein siitä syystä, että asioista ei ole sovittu riittävän täsmällisesti ja niitä ei ole dokumentoitu.

Arviointiasteikko

- 0 = Ei toteutunut lainkaan, asia ei ole ollut esillä
Mitään ei ole tehty asian hyväksi, ei ole ollut esillä esim. yhteisissä palavereissa.
- 1 = Asia on ollut esillä ja pohdittavana
Jotain on tapahtunut, asiasta on puhuttu ja pohdittu pitäisikö tehdä jotakin tai on sovittu, että asiaan palataan. (esim. osastokokouksessa)
- 2 = Paraikaa kehitteillä, kokeiluja menossa tai toteutunut satunnaisesti
Menossa hanke tai vastaava asian kuntoon saattamiseksi, asiaa on kokeiltu satunnaisesti tai joku on kokeillut esim. opiskeluihinsa liittyen
- 3 = Käytössä, mutta toteutuu vain osittain
Toteutuu jo toiminnassa, mutta ei kaikilla arviointikohteen osa-alueilla tai vaatii vielä kehittämistä joiltain osin.

4 = Käytössä, toteutuu kaikilla arviointikohteen osa-alueilla
Toteutuu sellaisena kuin pitääkin: "koko palikka kunnossa", myös asiaan liittyvät dokumentit ovat järjestyksessä.

Eos= En osaa arvioida

Kun et todellakaan tiedä asiasta mitään tai et ole missään tekemisissä asian kanssa. Tämä kohta ei ole tarkoitettu tilanteeseen, jossa olet vähän epävarma miten asia teillä on hoidettu.

	0	1	2	3	4	Eos
1 Meillä on ajantasalla oleva, yksikkömme perustetävän ja tavoitteet ilmaiseva toiminta-ajatus.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2 Keskustelemme säännöllisesti toiminnan päämääristä sekä toimintaa ohjaavista arvoista ja periaatteista. Päätökset ja sopimukset kirjataan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3 Vuosittain laaditaan työyksikkömme oma toimintasuunnitelma, josta käy ilmi toiminnan painopistealueet sekä mitattavissa olevat tulos- ja laatu-tavoitteet.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4 Olemme selvittäneet keskeiset asiakas- ja sidosryhmämme, heidän tarpeensa ja odotuksensa sekä palveluihimme kohdistuvat vaatimukset.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5 Olemme arvioineet ja kuvanneet meidän yksikkömme keskeiset palvelu- ja työprosessimme sekä osuutemme toiminnan kannalta tärkeissä palveluketjuissa.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6 Olemme laatineet keskeisistä palveluistamme palvelukuvaukset (tuotokuvaus, palveluseloste ym.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7 Henkilöstön vastuista ja valtuuksista sekä vastuualueista on sovittu kirjallisesti.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8 Työyksikössämme käydään esimiehen ja työntekijän välinen kehityskeskustelu työn tavoitteista ja koulutustarpeista. Sovitut asiat kirjataan yhdessä.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9 Meillä on henkilöstön ja työyksikön tarpeisiin perustuva henkilöstön kehittämisen ja koulutus-suunnitelma.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10 Uusi työntekijä ja opiskelija perehdytään tehtäviinsä yksikkömme sekä organisaatiomme toimintaan yhtenäisen perehdytysohjelman mukaan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11 Koneiden, laitteiden ja työvälineiden käytöstä, säilytyksestä ja huollosta on tarvittavat ja ajan tasalla olevat ohjeet.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12 Tutkimus- hoito-, testaus- ja mittausvälineiltä vaadittava tarkkuus ja täsmällisyys varmistetaan säännöllisesti tapahtuvan kalibroinnin, kirjanpidon ja päivitysmerkintojen avulla.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	0	1	2	3	4	Eos
13 Olemme sopineet hyvän hoidon, hoivan, kuntoutuksen tai muista tarvittavista työn laadun kriteereista. Sopimukset on kirjattu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14 Ulkopuolelta ostettavien palvelujen, raaka-aineiden tai tavaroiden (koneet, laitteet, työvälineet, tarvikkeet) hankinta- ja ostomenettelyistä on ajantasalla olevat ohjeet niille, jotka hankintoihin osallistuvat.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15 Säännöllisin väliajoin tehdään työyksikössämme tai organisaatiossamme työyhteisö- ja työtyytyväisyyskartoituksia. Niiden tuloksia hyödynnetään toiminnan kehittämisessä.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16 Hankimme säännöllisesti palautetta palveluja käyttäviltä asiakkailtamme (potilaat) sekä tarvittaessa myös omaisilta. Palautteiden tulokset hyödynnetään.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17 Hankimme säännöllisesti palautetta sisäisiltä asiakailta, yhteistyökumppaneilta ja muilta tärkeiltä sidosryhmiltä. Palautteiden tulokset hyödynnetään.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18 Yksikkömme palveluista ja toiminnasta on ajan tasalla olevat esitteet, kotisivut tai vastaavat sisäistä ja ulkoista tiedottamista ja markkinointia varten.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19 Meillä on käytössä ohjeet siitä, mitä ja miten asiakas- ja potilaskirjoihin kirjataan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20 Keräämme toiminnastamme tilastotietoa, joka kuvaa asiakkaitamme, palvelujen määrää ja laatua sekä työemme tuloksia. Tilastoja hyödynnetään toiminnan arvioinnissa, suunnittelussa ja kehittämisessä.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21 Käytämme yhdenmukaisia menettelytapoja ja vertailukelpoisia mittareita arvioidessamme palvelujemme ja toimintamme vaikutuksia.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22 Yksikössämme on varmistettu, että yksikön toimintaan kuuluvat asiakirjat (laatukäsikirja, ohjeet, lomakkeet ym.) ovat ajan tasalla ja hallinnassa.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23 Toteutamme yksikössämme säännöllisesti itsearviointia. Arvioinnin tulokset, parantamisalueet ja suunnitellut parannustoimet kirjataan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24 Vertaamme toimintatapojamme suunnitelmallisesti muiden vastaavien yksiköitten toimintaan tai eri aloilla toimivien yksiköitten toimintaan ja saavutuksiin. Vertailutulokset kirjataan.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25 Olemme aktiivisia yksikkömme toiminnan kehittämisessä: jatkuvasti on meneillään hankkeita, jotka toteutetaan suunnitelmallisesti ja koordinoitusti, hankkeiden toteutumista seurataan ja tuloksia hyödynnetään toiminnan jatkuvassa parantamisessa.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Liite 10.

ITE -yhteenvetolomake
Hev/PO 18.12.2002

